

ԱՐԴԻՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

- 1. ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ**
Հրավական կանխավարկածները Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում   2
- 2. ԳԵՂԱՄ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ**
Հայաստանի Հանրապետությունում շահութահարկի հետ կապված իրավական որոշ խնդիրները և դրանց լուծման ուղիները   10
- 3. ՍՈՒՐԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ**
Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական կարգավորման բնագավառում մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների սահմանափակումների վերաբերյալ միջազգային իրավական չափորոշիչները և դրանց նշանակությունը   15
- 4. ՆԱՐԻՆԵ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ**
Մարդասիրական իրավունքի իրացման (իմալեմենտացիայի) միջազգային նիշոցները   23
- 5. ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ**
Անձի արժանապատվության իրավական բովանդակությունն ու կառուցվածքը   29
- 6. ԱՐԹՈՒՐ ԱՎԱԳՅԱՆ**
Հրավական պետության և իրավագիտակցության փոխառնչությունները   35
- 7. ՎԱՐԴԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ**
Քաղաքացուն անհայտ բացակայող և քաղաքացուն մահացած հայտարարելու հետ կապված որոշ խնդիրներ   40
- 8. ՆԻՆԱ ԿՈՒՑՈՎԱՅԱՆ**
Որդեգրվածների ժառանգումն ըստ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության   45
- 9. ՍԱՄՎԵԼ ԱՌԱՋԵԼՅԱՆ**
Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատավարության որոշ հիմնահարցեր   51
- 10. ՌՈՒԲԵՆ ԱՓՈՅԱՆ**
Նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, վիստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի իրավական կարգավորումը. միջազգային փորձը և համեմատական իրավական վերլուծություն   60
- 11. ЕВГЕНИЯ ФРОЛОВА
НАТАЛЬЯ ВОЙКОВА**
Государственные органы, осуществляющие современные административно-правовые механизмы преодоления кризисных явлений в банковской сфере Российской Федерации   65
- 12. ЕВГЕНИЯ НИКОГОСЯН**
Право автора, право на имя и право неприкосновенности как личные неимущественные права автора в правовых системах континентальных и англо-саксонских стран   71
- 13. МАРИАМ ЭВОЯН**
Анализ правового регулирования института общей собственности в некоторых зарубежных странах   78

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆՈՒՄ

Հոդվածում հեղինակը ներկայացրել է իրավական կանխավարկածի հասկացությունը և դրա նշանակությունն ապացուցման ոլորտում, ինչպես նաև մեկնաբանվում են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (նախագծի) 106-րդ հոդվածում նախատեսված իրավական կանխավարկածները:

Հիմնարար բառեր - կանխավարկած, պարտականություններից բխող հանրահայտ փաստերի ապացուցման բեռ:

Իրավունքի տեսության և քրեական դատավարության գիտության մեջ մշտապես քննարկվել են դատավարական իրավունքում իրավական կանխավարկածների դերը և նշանակությունը, դրանց ազդեցությունն ապացուցման առարկայի և ապացուցման պարտականության բաշխման վրա : Իրավաբանական գրականության մեջ որոշ հեղինակներ բացասական դիրքորոշում են ունեցել իրավական կանխավարկածների վերաբերյալ, այնուամենայնիվ իրավացի են այն մասնագետները, ովքեր գտնում են, որ քրեաբիրավական և քրեադատավարական ոլորտում իրավական և փաստագիր բազմաթիվ կանխավարկածների ճանաչումը օրենսդրության զարգացման ռազմավարական ուղղություններից է : Իրավունքի բոլոր ճյուղերում նկատվում է իրավական կանխավարկածների թվաքանակի ավելացման միտում³։ Ասվածը վերաբերում է նաև ՀՀ քրեական դատավարության զարգացման միտումներին։

ՀՀ քրեական դատավարությունում օրենսդրությամբ ուղղակի ամրագրված է եղել միայն անմեղության կանխավարկածի օրենսդրական բնորոշումը, իսկ մի շարք այլ կանխավարկածներ, թեև գիտության մեջ քննարկվել և վերլուծվել են, սակայն օրենսդրական ամրագրում չեն ստացել։ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի Նախագծի (այսուհետ՝ Նախագիծ) 106-րդ հոդվածում առաջին անգամ համակարգված կերպով ամրագրվեց իրավական կանխավարկածների վերաբերյալ դրույթը։ Նախագծի քննարկվող հոդվածն առավելապես փոխառնվել է Լատվիայի քր. դատ. օր-ից, որի 125-րդ հոդվածն ամրագրում է փաստի իրավական կանխավարկածը։ Նշված հոդվածի համաձայն՝ եթե քրեական գործի ընթացքում հակառակն ապացուցված չէ, ապա առանց լրացույշ ընթացակարգային գործողությունների իրականացման ապացուցված են համարվում հետևյալ հանգամանքները։

1. հանրաճանաչ փաստերը,

2. այլ քրեական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով հաստատված փաստերը,

3. օրենքով սահմանված կարգով հաստատված վարչական իրավախախտման փաստը, եթե անձը տեղյակ է դրան,

4. այն փաստերը, որոնք անձին հայտնի են կամ պետք է հայտնի լինեն նորմատիվ իրավական ակտերով նախատեսված իր պարտականությունների կապակցությամբ,

5. այն փաստերը, որոնք անձին հայտնի են կամ պետք է հայտնի լինեն իր մասնագիտական և պաշտոնեական պարտականությունների կապակցությամբ,

6. ժամանակակից գիտության, տեխնիկայի, արվեստի կամ արհեստի մեջ ընդունված հետազոտման մեթոդների ճշտությունը։

Վրաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի (նախադատելի փաստեր) համաձայն՝ առանց հետազոտման որպես ապացույց ընդունվում են հանրաճանաչ փաստերը, դատվածության մասին դատավճիռը, դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով հաստատված փաստական հանգամանքները, ցանկացած հանգամանք կամ փաստ, որոնց շուրջ կողմները ծեռք են բերել համաձայնություն։

Սույն հոդվածում կներկայացվի իրավական կանխավարկածի հասկացությունը և ապացուցման ոլորտում դրանց նշանակությունը, այնուհետև կմեկնաբանվեն Նախագծի 106-րդ հոդվածում ամրագրված իրավական կանխավարկածները։

Իրավական կանխավարկածը իրավաբանական փաստի առկայության կամ բացակայության մասին նորմատիվ ընույթի ենթադրություն (մտահանգում) է, որն ունի հավանականության բարձր աստիճան և ենթակա չէ ապացուցման։ Քրեական դատավարությունում իրավական կանխավարկածներն ունեն կարևոր նշանակություն։ մասնավորապես դրանք նպաստում են քրեական արդարադատության արդյունավետության բարձրացմանը։ Այսպես, իրավական կանխավարկածը տեղեկատվության պակասի պայմաններում իրականացվող իրավակիրառմանը հաղորդում է որոշակիություն, լրացնում է փաստի վերաբերյալ տեղեկատվության

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

բացը, ապահովում է վարույթը ողջամիտ ժամկետում իրականացնելու պահանջի իրականացումը: Բանն այն է, որ այս կամ այն փաստի առկայության կամ բացակայության մասին նորմատիվ ենթադրությունը ինքնին լրացնում է այդ փաստի մասին տեղեկատվության պակասը, ինչպես նաև վարույթին իրականացնողին ազատում է իրավաբանական փաստի հաստատման կամ հերքման ուղղությամբ լրացուցիչ ապացուցողական գործողություններ կատարելու պարտականությունից:

Ապացուցման ոլորտում իրավական կանխավարկածի գործառությունների վերաբերյալ առկա են հակասական մոտեցումներ: Հեղինակների մի խումբը իրավական կանխավարկածը դիտում է որպես ապացուցման պարտականությունը բաշխելու միջոց, իսկ հեղինակների երկրորդ խումբը՝ որպես պարտականությունից ազատելու միջոց: Նախագծում իրավական կանխավարկածը ձևակերպված է որպես ապացուցման պարտականությունից ազատելու եղանակ, սակայն, կարծում ենք, իրավական կանխավարկածի միջոցով ապացուցման պարտականությունից ազատելու արդյունքում տեղի է ունենում նաև ապացուցման պարտականության բաշխում:

Քրեական դատավարությունում կանխավարկածի միջոցով ապացուցման բերի բաշխման կանոններն ապահովում են տարբեր շահեր: Այդ շահերի մեջ առաջնային տեղ է զրադեցնում կողմերի մրցակցային հավասարությունը: Այն կողմը, որը օրյեկտիվորեն մյուս կողմի համեմատ գտնվում է առավել քույլ, ուստի նաև անհավասար վիճակում, կարող է պաշտպանվել կանխավարկածով: Վերջինս քույլ կողմին ազատում է իր համար կարևոր նշանակություն ունեցող հանգամանքների ապացուցման անհրաժեշտությունից: Տեսության մեջ նշում է, որ ապացուցման բերը կողմի վրա դրվում է հետևյալ պայմաններում՝

1. իր նյութական և կազմակերպական հնարավորություններով այդ կողմը փաստացի ավելի ուժեղ է, քան նրա հակառակ կողմը,

2. ապացուցման ենթակա հանգամանքը օրյեկտիվորեն հասանելի է տվյալ կողմի համար:

Այսպես, անմեղության կանխավարկածը պաշտպանում է մեղադրյալին՝ մեղավորության ապացուցման պարտականությունը դնելով մեղադրողի վրա, քանի որ պաշտպանության կողմը, որպես կանոն, իր հնարավորություններով փաստացի քույլ է, քան հանրային քրեական հետապնդման կողմը, որը կարող է օգտագործել պետության կազմակերպական և նյութական միջոցները: Սակայն իրավիճակն արմատապես փոխվում է հատուկ դեպքերում, երբ պաշտպանության կողմը օրյեկտիվորեն գտնվում է անհամեմատ առավել բարենպատ վիճակում, քան մեղադրանքի կողմը: Սովորաբար դա տեղի է ունենում այն դեպքերում, երբ

մեղադրողը ստիպված է հերքելու այսպես կոչված բացասական փաստերը (ինչ - որ մի փաստի բացակայությունը), որոնց վրա հենվում է պաշտպանության կողմը, հատկապես եթե բացասական փաստերը միաժամանակ համարվում են գործով գլխավոր փաստերը⁷:

Արդյոք իրավական կանխավարկածներն ընդգրկվում են ապացուցման առարկայի մեջ: Քաղաքացիական դատավարությունում տարածված է եղել այն մոտեցումը, որ իրավական կանխավարկածները մտնում են ապացուցման առարկայի մեջ: Օրենսդիրը կանխավարկածի միջոցով մատնանշում է այն փաստերը, որոնք պեսոք է ապացուցի հայցվորը կամ պատասխանողը: Ապացուցման առարկայի մեջ մտնում են և հայցվորի, և պատասխանողի կողմից ենթակա փաստերը: Հեղինակների մեկ այլ խումբ գտնում է, որ իրավական կանխավարկածները, ինչպես հանրաճանաչ՝ և նախադատելի փաստերը, չեն մտնում ապացուցման առարկայի մեջ, այլ հանդիսանում են կողմերին ապացուցման պարտականությունից ազատելու հիմք¹⁰: Ապացուցման առարկայի և իրավական կանխավարկածների հարաբերակցության վերաբերյալ առավել ընդունելի մոտեցում է արտահայտել Յու: Սերիկովը, ով գտնում է, որ ցանկացած կանխավարկած բաղկացած է երկու փաստերից՝ հիմք-փաստից և ենթադրվող փաստից: Որպեսզի ենթադրվող փաստը հնարավոր լինի օգտագործել, նախ և առաջ պեսոք է ապացուցել հիմք-փաստի առկայությունը, օրինակ՝ հայրության կանխավարկածի գործողության համար նախ պեսոք է ապացուցել ամուսնության առկայությունը: Ուստի հիմք-փաստերը մտնում են ապացուցման առարկայի մեջ, իսկ ենթադրվող փաստերը չեն կազմում ապացուցման առարկայի մաս¹¹: Ասվածը վերաբերում է նաև քրեական դատավարության առանձին կանխավարկածներին, օրինակ՝ անմեղության կանխավարկածի պարագայում ապացուցման առարկայի մեջ է մտնում հիմք-փաստը՝ անձին հանցագործության մեջ մեղադրելը: Եթե անձն ապացուցում է, որ իրեն մեղադրել են հանցագործության մեջ (հիմք-փաստ), ապա այդ պահից սկսում է գործել անձին անմեղության ենթադրվող փաստը, որը չի մտնում ապացուցման առարկայի մեջ: Հանցագործության մեջ մեղադրվելու մասին հիմք – փաստի ապացուցումը վերաբերում է հատկապես այն դեպքերին, երբ բացակայում է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը, սակայն անձը փաստացի գտնվում է քրեական հետապնդման վիճակում կամ անձին մեղադրել են հանցագործության մեջ քրեադատավարական հարաբերություններից դուրս:

Իրավական կանխավարկածներն ինքնին ենթակա չեն ապացուցման, սակայն նրանց որոշ մասը կազմում է ապացուցման առարկայի մեջ մտնող

հանգամանք, կամ իրավական կանխափարկածով կարելի է հիմնափորել ապացուցման առարկայի մեջ մտնող այլ հանգամանքներ: Օրինակ՝ հանրաճանաչ փաստով կարելի է հիմնափորել ապացուցման ենթակա մի շարք հանգամանքներ: Այսպես, ՀՀ քր. օր-ի 63-րդ հոդվածում, որպես քրեական պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանք, նշվում է հանցանքը ռազմական կամ արտակարգ դրույթյան, տարերային կամ հասարակական այլ աղետի պայմաններում, ինչպես նաև զանգվածային անկարգությունների ժամանակ կատարելը: Եթե առերկույթ հանցանքը արարքը կատարվել է հանրաճանաչ համարվող տարերային աղետի պայմաններում, ապա աղետի առկայության փաստը ինքնին ենթակա չէ ապացուցման, սակայն այդ հանրաճանաչ փաստով կարելի է հիմնափորել պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանքը:

Նախագծում սահմանվում են սոորու նշված իրավական կանխափարկածները, որոնք ենթակա չեն ապացուցման:

Ապացուցման ենթակա չեն հանրաճանաչ փաստերը: Մարդկային գործունեություն իրականացնող ցանկացած անձ պետք է տիրապետի իր միջավայրի մասին որոշակի գիտելիքների, պատկերացում ունենա ընդիմանուր օրինաչափությունների մասին: Այսպիսի գիտելիքների մի մասը հայտնի են դաշնում շատերին, մյուս մասը՝ որոշակի խումբ անձանց: Շատերի համար հայտնի փաստերի իմացությունը հնարավորություն է տալիս կողմնորոշվել միջավայրում, իրականացնել որոշակի աշխատանք:

Քրեական վարույթում ներգրավված անձինք նույնպես իրենց գործունեությունն իրականացնելիս օգտագործում են հանրաճանաչ փաստեր: Հանրաճանաչ փաստերը հատկապես օգտագործվում են ապացույց հավաքելիս, ստուգելիս և գնահատելիս: Որոշ հեղինակներ մերժում են քրեական դատավարությունում հանրաճանաչ փաստերի կիրառության հնարավորությունը: Այսպես, Վ. Շուղնիկովը գտնում է, որ քրեական վարույթի անմիջականության սկզբունքից ելնելով՝ ցանկացած հանգամանք պետք է հաստատվի ապացույցով, այսինքն՝ փաստական տվյալներով, որոնք չեն կարող փոխարինվել դրանց հանրաճանաչությամբ¹²: Այս մոտեցումը հերքվում է դատավարագետների մեծ մասի կողմից¹³: Դեռևս հոդմեական իրավունքում արսիմուտիկ նշանակություն ուներ այն կանոնը, ըստ որի՝ «հանրաճանաչ հանգամանքը ենթակա չէ ապացուցման»:

Հանրաճանաչ են այն փաստերը, որոնք որևէ մեկի մոտ ողջամիտ կասկած չեն հարուցում: Դրանք առաջին հերթին բնության երևույթներն են և համաշխարհային պատմության դեպքերը: Հանրաճանաչ փաստեր են համարվում ջրհեղենները, երաշտները, երկրաշարժերը, այլ տարերային

աղետները, սոցիալական որոշակի իրադարձությունները՝ հեղափոխություններ, գործադրություններ և այլն: Հանրաճանաչ փաստեր են համարվում նաև որոշակի առարկաների ֆիզիկական, քիմիական տեխնոլոգիական հատկանիշները, օրինակ՝ օդինական համարվում է աղետի պայմաններում, ինչպես նաև զանգվածային անկարգությունների ժամանակակից կատարելը:

Հանրաճանաչ փաստերից պետք է տարբերել այսպես կոչված հանրահայտ փաստերը (fact of common notoriety), որոնք հեշտությամբ կարող են հաստատվել գրավոր աղբյուրներով, տեղեկանքներով, օրացույցով, աշխարհագրական քարտեզներով, որոնց հավաստիթյունը, որպես կանոն, կասկած չի հարուցում, օրինակ՝ իրավասու մարմնի կողմից տրված տեղեկանքով կարող է հաստատվել, թե դեպքի օրը ինչպիսին են եղել եղանակը և օդի ջերմաստիճանը: Ընեւ այս փաստերը հիմնականում անվիճելի են, և հաստատելը դժվարություն չի ներկայացնում, սակայն դրանք չեն համարվում հանրաճանաչ քանի որ դրանց հաստատման համար, բոլոր դեպքերում, պահանջվում են որոշակի ապացույցներ (օրինակ՝ արտավարությաին փաստաթղթեր), մինչդեռ հանրաճանաչ փաստերն ապացուցված են համարվում իրավական կանխափարկածի ուժով:

Փաստերը վարույթ իրականացնող մարմնի կողմից կարող են դիտվել հանրաճանաչ օբյեկտիվ և սույնեկտիվ պայմանների առկայության դեպքում¹⁴: Օբյեկտիվ պայմանն առկա է այն դեպքում, եթե տվյալ փաստը հայտնի է լայն շրջանակի անձանց, իսկ սույնեկտիվ պայմանը՝ եթե տվյալ փաստը հայտնի է վարույթի իրականացնող մարմնին: Հանրաճանաչ փաստերի օբյեկտիվ և սույնեկտիվ պայմանները որոշելիս պետք է նկատի ունենալ, որ դրանք հարաբերական են ժամանակի և տարածության մեջ:

1. **Հանրաճանաչ փաստերի հարաբերական լինելը ժամանակի մեջ:** Այս, ինչ որոշակի խումբ անձանց համար հանրաճանաչ է, մյուսների համար կարող է լինել անձանոր: Փաստերի հանրաճանաչ լինելը կախված է այն բանից, թե ինչքան ժամանակ է անցել տվյալ դեպքից: Բանն այն է, որ ժամանակի ընթացքում բնակչությունը կարող է մոռանալ այս կամ այն իրադարձությունը. այն, ինչ հանրաճանաչ էր 20 տարի առաջ, քրեական վարույթ իրականացնելու պահին կարող է այլև չհամարվել հանրաճանաչ (ասվածը չի վերաբերում հանաշխարհային պատմության դեպքերին):

2. **Հանրաճանաչ փաստերի հարաբերական լինելը տարածության մեջ:** Փաստերի հանրաճանաչ լինելը վրա կարող է ազդել նաև տվյալ փաստերի տեղային բնույթը: Օրինակ՝ տեղային նշանակության փաստերը կարող են հանրաճանաչ լինել տվյալ մարզի բնակչության, այդ թվում՝ քրեական վարույթ իրականացնող տարածքային մարմինների համար, սակայն անհայտ լինել մայրա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

քաղաքում գտնվող հանրապետական մարմինների համար (ՀՀ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարանների դատավորների, ՀՀ քննչական կոմիտեի կենտրոնական մարմնի աշխատակիցների, ՀՀ զինավոր դատախազության դատախազների): Կափված փաստերի տարածվածության աստիճանից կամ տեղային նշանակությունից՝ հանրաճանաչ փաստերը լինում են՝ 1. ողջ մարդկությանը հայտնի հանրաճանաչ փաստեր (օրինակ՝ ԱՍԴ-ում սեպտեմբերի 11-ի ահարեւշտույթունը), 2. որոշակի պետության տարածքում հայտնի հանրաճանաչ փաստեր (օրինակ՝ 1988թ.-ին ՀՀ-ում տեղի ունեցած երկրաշարժը), 3. որոշակի մարզում հայտնի հանրաճանաչ փաստեր (օրինակ՝ կրնկրետ մարզում տեղի ունեցած ցրտահարությունը):

Վարույթ իրականացնող մարմինը, ինչ-ինչ չափանիշներից ելնելով, պետք է որոշի տվյալ փաստի հանրաճանաչ լինելու օբյեկտիվ պայմանները: Գործնականում հնարավոր չէ սահմանել հստակ որևէ չափանիշ, որը կարող է կիրառելի լինել բոլոր դեպքերի համար, սակայն առավել տարածված չափանիշը կարող է հանարվել, օրինակ, տվյալ փաստի մասին զանգվածային լրատվության միջոցներում տեղեկությունների տարածումը:

2. Ապացուման ենթակա չէ արդի գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի կամ այլ բնագավառների համընդիանուր ճանաչում ստացած մերողիկաների ճշմարտացիությունը։ Կախված հանրածանաչ գիտելիքի բովանդակությունից՝ հանրածանաչ փաստերը լինում են պատմական-կենցադային, դրուց մասին նշվեց, և մասնագիտական-իրավաբանական։ Թեև ՀՀ քր. դատ. օր-ը արդի գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի կամ այլ բնագավառների համընդիանուր ճանաչում ստացած մերողիկաների ճշմարտացիությունն առանձնացրել է հանրածանաչ փաստերից, սակայն դրանք ըստ Էռքյան համարվում են մասնագիտական ոլորտի հանրածանաչ փաստեր, որոնք որոշակի մասնագիտության բնագավառում ունեն համընդիանուր ճանաչում, օրինակ՝ բժշկության ոլորտում՝ արյան որոշակի խմբերի առկայությունը։

Արդի գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի կամ այլ բնագավառների համընդիանուր ճանաչում ստացած մերողիկաներից են դիալեկտիկայի մերողաբանությունը, որը լայնորեն կիրառվում է դատական փորձաքննությունների ոլորտում, օրինակ՝ հիմնարար նշանակություն ունի մատերայի արտացոլման ունակությունը, որի հիման վրա փորձաքննությունների ընթացքում օգտագործվում են արտացոլման բազմաթիվ ձևեր, օրինակ՝ երկու փոխներգործող օբյեկտների արտացոլումը: Համընդիանուր ճանաչում կարող են ունենալ նաև համեմատական մերողը, մաքենատիկական մերողները (չափումներ, մաքենատիկա-

կան մոդելավորում և այլն):

3. Ապացուցման ենթակա չէ փաստը, որն անձին հայտնի է կամ պետք է հայտնի լիներ նորմատիվ ակտերով՝ սահմանված իր մասնագիտական կամ պաշտոնական պարտականությունների կապակցությամբ։ Մեկնաբանվող հոդվածում օգտագործվում է «մասնագիտական կամ պաշտոնական պարտականություններ» հասկացությունները, ուստի տվյալ դեպքում խոսք է գտնվում պաշտոնական (մասնագիտական) պարտականություններին վերաբերող փաստերի իմացության կանխավարկածի մասին, որը չի վերաբերում մարդու ընդհանուր կարգավիճակից բխող պարտականություններին առնչվող փաստերի իմացությանը։

Պաշտոնական (մասնագիտական) պարտականություններին վերաբերող փաստերի խմացության կանխավարկածը վերաբերում է ինչպես մեղադրյալի, այնպես էլ տուժողի և այլ մասնակիցների կողմից հանցավոր դեպքի կապակցությամբ իրենց պաշտոնական պարտականություններին առնչվող փաստերին: Մինչինկտեմբերյան հեղափոխության ժամանակաշրջանի հայտնի իրավաբան Լ. Վաղիմիրովը նշում էր, որ ապացուցման բեռող կարող է դրվել մեղադրյալի վրա այն դեպքերում, եթե որոշակի գործողություն կատարելու կամ ինչ-որ իրի տիրապետման համար պահանջվում է օրինական բոլյտպություն, լիազորություն¹⁷:

թյուններին:

Մեկնաբանվող նորմի «պետք է հայտնի լիներ» ձևակերպումից բխում է, որ եթե պաշտոնատար անձն ապացուցում է, որ փաստացի չի տիրապետում պարտականություններին և դրանց առնչվող փաստերին, ապա դրանով ինքնին չի հերքվում նշված կանխավարկածը, քանի որ պաշտոնատար անձին պետք է հայտնի լիներ իր պարտականություններին առնչվող փաստերը: Պաշտոնական պարտականություններին վերաբերող փաստերի իմացության կանխավարկածը կարելի է հերքել այն դեպքերում, եթե պաշտոնատար անձն ապացուցում է՝ 1. փաստի իմացության առնչվող պարտականությունը իրավական ակտով վերապահված է մեկ այլ պաշտոնատար անձի, ուստի չի տիրապետում և չեր կարող տիրապետել տվյալ պարտականության առնչվող փաստին: 2. փաստը վերաբերում է փոփոխված իրավական ակտով իրեն վերապահված պարտականություններին, սակայն իրավական ակտի փոփոխություններն օբյեկտիվորեն իրեն հասանելի չեն. օրինակ՝ զինվորական հրամանատարը տևական ժամանակով գտնվում է բարձր դիրքերում, որտեղ իր պարտականությունների փոփոխության վերաբերյալ նորմատիվ-իրավական ակտը հասանելի չէ:

Պաշտոնական պարտականություններին վերաբերող փաստերի իմացության կանխավարկածը փոփոխված է օրենքի իմացության կանխավարկածի հետ: Եթե պաշտոնատար անձը տեղյակ է իր պարտականություններին, ապա տեղյակ է կամ պետք է տեղյակ լինի նաև այդ պարտականություններին առնչվող փաստերին: Օրենքի իմացության կանխավարկածը հերքելով՝ հնարավոր է հերքել նաև պաշտոնական պարտականություններին վերաբերող փաստերի իմացության կանխավարկածը: Եթե պաշտոնատար անձի համար հասանելի չեն եղել իր լիազորությունների փոփոխության վերաբերյալ իրավական ակտերը, ապա դրանով հերքվում է նաև օրենքի իմացության կանխավարկածը, որի հետևանքով հերքվում է նաև պաշտոնական պարտականություններին վերաբերող փաստերի իմացության կանխավարկածը:

4. *Ապացուցման ենթակա չէ փաստը, որը մեղադրյալին հայտնի է կամ պետք է հայտնի լիներ, որպես նրա բացառիկ իրազեկության հաճախմանը:* Ժամանակակից դատավարական իրավունքի գարգարման ներկայիս պայմաններում ապացուցման պարտականության բաշխման խնդիրը ընկալվում է փոքր-ինչ այլ կերպ. հաճախ քննարկվում է օրենքով նախատեսված դեպքերում առանձին փաստերի ապացուցման պարտականությունը մեղադրյալի վրա դնելու բույլատրելիության հարցը: Այսպես, անգիտական ստատուսներով և դատական նախադեպերով սահմանվում են մի շաբթ դեպքեր, եթե մեղադրյալի վրա է դրվում առանձին փաստերի

ապացուցման պարտականությունը: Այսպես, դրամանենգործական մասին 1936թ. օրենքի համաձայն՝ անգիտական քրեական դատավարությունում դրամի կեղծման և դրամահատման համար նախատեսված սարքավորումների տիրապետման օրինականության ապացուցման պարտականությունը դրվում է մեղադրյալի վրա: Անմեղսունակության ապացուցման պարտականությունը կրում է պաշտապանության կողմը: Այս դրույթը առաջին անգամ ձևակերպվել է Նոուտենի գործով (1843թ.) և հաստատվել Ուլմինգտոնի գործով (1935թ.): Ուլմինգտոնի գործով լրդ կանցլերը Լորդերի պալատ է ներկայացրել մի ամբողջ հետազոտություն, որտեղ եզրակացնում է. «Անգիտական իրավունքում կարմիր թերու անցնում է այն կանոնը, որ մեղադրյալի մեղավորության ապացուցման պարտականությունը դրվում է մեղադրողի վրա, եթե խոսքը չի վերաբերում հոգեկան հիվանդությանը կամ էլու օրենքով նախատեսված այլ բացառություններին»:

Ֆրանսիայի Սաքսային օրենսգրքի 392.1 հոդվածի համաձայն՝ անձը, ով տիրապետում է մաքսանգ ապրանքների, պատասխանատու է իրավախախտման համար:

Ներկայում էկողոգիական իրավախախտումների կանխմանն ուղղված քաղաքականության գործիքներից է իրավախախտման օբյեկտիվ կողմի առկայությունը կամ բացակայությունը հաստատող առանձին փաստերի ապացուցման պարտականության բաշխման փոփոխությունը: Օրինակ, ապացուցման պարտականության բաշխման փոփոխությունը կիրառվում է կոնկրետ պետության բացառիկ տնտեսական գոտում այլ պետության նավով ապօրինի ձկնորսության գործերի քննության ընթացքում: Տեսության մեջ նշվում է, որ այս դեպքում ավանդական անմեղության կանխավարկածի կիրառությունը սահմանափակվում է, քանի որ մեղադրյալը պարտավոր է ներկայացնել այնպիսի ապացույցներ, որոնց ներկայացումը առավել դյուրին է պաշտպանության կողմի, քան մեղադրողի համար: Օրինակ՝ Սեյշելյան թերակղզների՝ օտարերկրյա ձկնորսական նավերի վերահսկման մասին 1979թ.-ի դեկտեմբերի 15 (1) պարագագում սահմանված է, որ բացառիկ տնտեսական գոտում գտնվող նավում հայտնաբերված ողջ ձուկը համարվում է այդ տնտեսական գոտում որսված ձուկ: Թեև նավում ձկան առկայությունը ինքնին իրավախախտում չէ, սակայն այս փաստի կանխավարկածի հերքմանը պարտականությունը դրվում է մեղադրյալի վրա :

Ավելին, առանձին պետությունների սահմանադրություններում անմեղության կանխավարկածը ամրագրվում է ոչ նրա ավանդական ընկալմամբ: Այսպես, Պապուա Նոր Գվինեայի Սահմանադրության 37 (4) հոդվածի համաձայն՝ հանցագործության մեջ մեղադրվող անձը պետք է համար-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

վի անմեղ, եթե իրավունքի համաձայն՝ այլ բան սահմանված չէ: Իրավունքով մեղադրյալի վրա կարող է դրվել այն կոնկրետ փաստերի ապացուցման պարտականությունը, որոնք գտնվում են կամ ողջամիտ զգուշության դեպքում պետք է գտնվեն բացառապես իր իրազեկության սահմաններում:

Սուանձին փաստերի ապացուցման պարտականությունը մեղադրյալի վրա դնելու վերաբերյալ դրույթներ պարունակում են նաև մի շարք միջազգային Կոնվենցիաներ: ՄԱԿ-ի Անդրազգային հանցավորության դեմ Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ մասնակից պետությունները կարող են քննարկել այն մասին պահանջը պարզելու հնարավորությունը, որ անձը, որը հանցագործություն է կատարել, ապացուցի հանցագործությունից ստացված ենթադրյալ եկամուտների կամ բռնազրավման ենթակա այլ գույքի օրինական ծագումը այն շափով, որքանով այդպիսի պահանջը համապատասխանում է իրենց ներքին օրենսդրության սկզբունքներին և դատական կամ այլ քննության բնույթին: ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ 2003թ. Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր մասնակից-պետություն իր սահմանադրության և իր իրավական համակարգի հիմնարար սկզբունքները պահպանելու պայմանով քննության է առնում այնպիսի օրենսդրական և այլ միջոցներ, ինչպիսիք որ պահանջվեն, միջոցներ ձեռնարկելու հնարավորությունը այն հաշվով, որ իբրև քրեորեն պատժելի արարք ճանաչվի դիտավորությամբ կատարվելու դեպքում անօրինական հարստացումը, այսինքն՝ հանրային պաշտոնատար անձի ակտիվների՝ նրա օրինական եկամուտները գերազանցող նշանակալի մեծացումը, որը նաև չի կարող ողջամտորեն հիմնավորել:

Անհրաժեշտ է քննարկել այն հարցադրումը, թե արդյոք առանձին փաստերի ապացուցման պարտականությունը մեղադրյալի վրա դնելը չի հակասում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին Եվրոպական Կոնվենցիայի և Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին: Այսպես՝ Ֆամ Խուանգն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով մեղադրյալը ձերբակալվել էր սահմանագծին հերոին ներկրելիս: Ֆրանսիական օրենսդրությունը նախատեսում է, որ արգելված ապրանքների ներկրումը, այդ բվով՝ հերոինի, ենթադրվում է ապօրինի, եթե այդ ապրանքը ներկրող անձը հակառակ չի ապացուցել, օրինակ՝ այն դեպքում, եթե ներկայացվում են բավարար արդարացնող փաստարդեր, կամ եթե ապացուցվում է, որ գործողությունը կատարվել է ծայրահեղ անհրաժեշտության իրավիճակում կամ հանդիսանում է այնպիսի սխալի հետևանք, որից հնարավոր չէր խուսափել: Ներկայացվող գործում պաշտպանության կողմը ոչ մի նման արդարացնող ապացույց չէր ներկայացրել, իսկ մեղադրյալը հրաժարվել էր որևէ բացարու-

թյուն տալուց: Եվրոպական դատարանը, քննելով գործը, գտավ, որ Եվրոպական Կոնվենցիայի խախտումը բացակայում է, եթե մարդը, ում մոտ հայտնաբերվում է արգելված գույք, պարտավորեցվում է բավարար ձևով բացատրել այդ փաստը, հակառակ դեպքում նա՝ անձը, կհամարվի մեղադրությունը:

Դրական փաստերը, որոնք ենթադրաբար կարող էին հերքել մեղադրյալի մոտ թմրամիջոցների պատահական կամ օրինական գտնվելու փաստը, գործնականում ֆրանսիական իշխանության համար անհասանելի էին: Մեղադրյալի բացարությունների բացակայության պայմաններում դրանք պետք է վնասաբեր արտասահմանյան երկրների տարածքներում և անորոշ ժամանակահատվածի կտրվածքով: Դրան հակառակ՝ դրական փաստերի բացահայտումը բույլ է տալիս մեղադրող կողմին ապահովել ապացուցման հիմնական պարտականությունը:

Եվրոպական դատարանը գտնում է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը սկզբունքորեն չի բացառում ազգային օրենսդրությունում իրավական կամ փաստական կանխավարկածների գոյությունը, որոնց ապացուցման պարտականությունը դրվում է մեղադրյալի վրա: Այնինչ, ցանկացած դրույթ, որը սահմանում է անմեղության ապացուցման պարտականության փոխանցում կամ հնարավոր է համարում մեղադրյալի դեմ գործող կանխավարկածի կիրառումը, պետք է սահմանափակված լինի բանական սահմաններով՝ հաշվի առնելով այն ամենի կարևորությունը, ինչը մեղադրյալի համար դրված է խաղատեղանին և ինչը ապահովում է նրա պաշտպանությունը»: (Salabiaku v. France, 7 հոկտեմբերի 1988, p 28):

Սալաբիակուն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով դիմումառուի նկատմամբ, ով իրականացրել էր թմրամիջոցներով բեռնված ճամպրուկի փոխադրում, առաջ էր քաշվել մեղավորության կանխավարկածը: Եվրոպական դատարանը եկավ այն եզրակացության, որ ազգային դատարանը ազատ է եղել իրավիճակը գնահատելու հարցում և հաշվի է առել գործի հանգամանքները՝ բեկանելով նախկինում կայացված դատավճիռներից մեկը, ուստի բացակայում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտումը:

Ուշագրավ է, որ փաստական կանխավարկածներին, որոնք տեղ են գտել առանձին պետությունների օրենսդրություններում, Եվրոպական դատարանը շատ զգույշ է մոտենալ և յուրաքանչյուր գործով կարևորում է, թե արդյոք մեղադրյալին հնարավորություն տրվել է արդյունավետ պաշտպանվելու, այսինքն՝ հերքելու մեղքը հաստատող կանխավարկած-փաստերը (որոնք համարվում են գոյություն ունեցող, քանի դեռ հակառակ չի ապացուցվել): Այս պարագայում անմեղության ապացուցման պարտականությունն ընկած է մեղադրյալի վրա: Դատարանը այս դեպքերում հատուկ

ուշադրություն է դարձնում որակյալ իրավաբանական օգնություն ցույց տալուն:

Ապացուցման պարտականության հետ սերտորեն կապված է նաև այսպես կոչված «լրության իրավունքը», երբ անձի կողմից իր անմեղության վերաբերյալ ապացույցներ չներկայացնելը չի դիտարկվում իրքու նրա մեղավորության ապացույց: Ընդհանուր առմամբ, քանի որ մեղավորությունը, վերջինիս կողմից լրություն պահպանելը չի կարող մեկնաբանվել ի վեհական:

Այս տեսանկյունից քննարկման է արժանի Չոն Մայերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործը, որտեղ Եվրոպական դատարանը անդրադարձել է մեղավորյալի կողմից լրության պահպանան իրավունքին: Նշված գործում Եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ «լրության իրավունքը» բացարձակ չէ: Չնայած որ անբույլատրելի է մեղադրանքը կառուցել բացարձակապես կամ հիմնականում մեղավորյալի լրության կամ նրա՝ հարցերին պատասխանելուց հրաժարվելու հանգամանքի վրա, միանգամայն ակնհայտ է, որ նշված առավելությունը չի կարող կանխել այն, որ մեղավորյալի լրության փաստը հաշվի կառնվի այնպիսի իրավիճակներում, որոնք բացատրության կարիք են զգում: Եվրոպական դատարանը գտել է, որ այս գործով օրենքի կիրառումը չի խախտել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը: Դիմումատուն չի ենթարկվել ուղղակի ճնշման, նրա նկատմամբ տույժ չի կիրավել, և նրան ազատազրկմամբ չեն սպառնացել: Հետագայում Եվրոպական դատարանը հայտարարեց, որ տրամաբանական եզրակացությունների կիրառումն առողջ բանականության դրսւորում է համարվում այն պայմաններում, երբ դիմումատուն հրաժարվել է իր գործողություններին հիմնավորված բացատրություններ ներկայացնելուց: Դատարանի կողմից «արդարության» սկզբունքի պահպանան բավարար երաշխիքներ են եղել, և ընդ-

հանուր պարտականությունը, որը վերաբերում էր ապացույցներին, ընկած էր մեղավորանքի կողմից վրա, որը պարտավոր էր գործ բացել մինչև դիմումատուի լրությունից հետևողություններ անելը:

Վերը նշված բոլոր օրինակները, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ գործում են որոշակի կանխավարկածներ, քան մեզ, չեն նշանակում մեղավորության կանխավարկած, այսինքն՝ ապացուցման պարտականությունը մեղավորյալի վրա դնելը չի նշանակում, որ վերջինս համարվում է մեղավոր, քանի դեռ հակառակը չի ապացուցվել:

Սկզբնական ապացուցման պարտականությունը միշտ էլ դրվում է քրեական հետապնդման մարմինների վրա: Խնդիրն այն է, որ նշված դեպքերում քրեական հետապնդման մարմինների կողմից հավարված ապացույցները անուղղակի ապացույցներ են: Մեղավորանքը, ճիշտ է, հիմնված է միայն անուղղակի ապացույցների վրա, սակայն դրանց համակցությունն այնքան ծանրակշիռ է, որ հանգեցնում է մեղավորյալի մեղավորության վերաբերյալ եզրակացության: Այս պարագայում նման ապացույցների հերքման պարտականությունն արդեն մնում է մեղավորյալի վրա:

Նախագծում ամրագրված են հերքելի իրավական կանխավարկածներ, ինչը նշանակում է, որ նշված հոդվածում ամրագրված փաստերը համարվում են ապացուցված, քանի դեռ քրեական վարութիւնը ընթացքում հակառակը չի ապացուցվում: Եթե վարույթի մասնակիցը վիճարկում է սույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված փաստերի հավաստիությունը, ապա կրում է հակառակն ապացույցները պարտականությունը:

¹ Տե՛ս Բաբաև Վ. Կ. Презумпции в советском праве. Горький, 1974. Пронина М. П. Презумпции в современном российском праве. Монография. Под ред. А.П. Кузнецова. М.: Юрлитинформ. 2011. Каминская В. И. Учение о правовых презумпциях в уголовном процессе. Изд-во АН СССР, М.: 1948. Крымов А. А. Правовые презумпции в уголовном процессе. Автореф. дис. канд. юрид. наук. М.: 1999. Морквин В. А. Правовые презумпции в уголовном судопроизводстве России. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2008.

² Տե՛ս Կалиновский К. Б. «Право презумпций» - стратегия развития уголовного и уголовно-процессуального права. Страгегии уголовного судопроизводства. Сборник материалов Международной научной конференции к 160-летней годовщине со дня рождения профессора И.Я. Фойницкого (11-12 октября 2007 г. Санкт-Петербург). Отв. ред. Н.В. Радутная. М.: РАП, 2008. С. 90-97.

³ Տե՛ս Կузнецова О.А. Презумпции в гражданском праве. СПб., 2004. С. 106.

⁴ Տե՛ս Իրավական կանխավարկածի հատկանիշների մասին, տես Պետության և իրավունքի տեսություն: Ուսումնական ձեռնարկ: Հեղ. խումբ; Գիտ. խմբ՝ Ա. Ղամբարյան, Մ. Սուլադյան.- Եր.: Լուսարա հրատարակչառուն, 2014:

ԱՐԴԻՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

- ⁵ Տե՛ս Ավճյուկ Մ. Գ. *Распределение обязанностей по доказыванию в гражданском процессе*. Советское государство и право, 1972, N 5. С. 49.
- ⁶ Տե՛ս յարկով Վ. Վ. *Юридические факты в механизме реализации норм гражданского процессуального права*. Дис. ... докт. юрид. Наук. Екатеринбург, 1992. С. 30.
- ⁷ Տե՛ս Կալինովսкий Կ. Բ., Սմիռնով Ա. Վ. *Презумпции в уголовном процессе*. Российское правосудие. 2008, N 4. С. 68-74.
- ⁸ Տե՛ս Սմիռնյան Լ. Պ. *Предмет доказывания и распределение обязанностей по доказыванию в советском гражданском процессе*. М.: 1961. С. 23.
- ⁹ Տե՛ս Նախագծով հանրաճանաչ փաստերը դիտվում էն որպես իրավական կանխավարկած,քեւ հանրաճանաչ փաստերի օգտագործման համար չի պահանջվում հիմք-փաստի առկայություն, ուստի դասական իմաստով, հանրաճանաչ փաստերը չեն համարվում իրավական կանխավարկած:
- ¹⁰ Տե՛ս Յուծելյոն Կ. Ս. *Судебные доказательства в гражданском процессе*. М.: 1956. С. 76.
- ¹¹ Տե՛ս Սերиков Յ. Ա. *Презумпции в гражданском судопроизводстве*. Волтерс Кluver, 2008. С. 85.
- ¹² Տե՛ս Շնուդրով Վ. Դ. *Принцип непосредственности при расследовании и рассмотрении уголовного дела*. Саратов, 1974. С. 31.
- ¹³ Տե՛ս Լևченко Օ. Վ. *Общезвестные факты в уголовно-процессуальном доказывании*. Правоведение, 1996, N 4. С. 94-99.
- ¹⁴ Տե՛ս Սելինա Ե. Վ. *Доказывание с использованием специальных познаний по уголовным делам*. М.: Изд. «Юрлитинформ». 2003, С. 24.
- ¹⁵ Տե՛ս Լևченко Օ. Վ. *Общезвестные факты как средства уголовно-процессуального доказывания*. Государство и право. 2002, N 8. С. 50.
- ¹⁶ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունը սահմանվում է ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքով:
- ¹⁷ Տե՛ս Վլադիմիրով Լ. Ե. *Учение об уголовных доказательствах*. Тула, 2000. С. 159.
- ¹⁸ Տե՛ս Վուլֆ Բ. յ. *О бремени доказывания в английском уголовном процессе*. Советское государство и право. 1962, N 7. С. 127 – 131.
- ¹⁹ Տե՛ս յանուշ Մ. *Тенденции в установлении бремени доказывания по делам о правонарушениях против окружающей среды*. Юстиция Беларусь, N 3. 2001.
- ²⁰ Տե՛ս Կալինովսкий Կ. Բ., Սմիռնով Ա. Վ. *Презумпции в уголовном процессе*. Российское правосудие. 2008, N 4. С. 68-74.
- ²¹ Տե՛ս Այս մասին մանրամասն տես Ղամբարյան Ա. Մինչդատական վարույթի բարեփոխումները Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում: (Գիտագործնական ձեռնարկ). Եր.: «Դատախազության դպրոց» ՊՈԱԿ, 2010:

Արտուր Գամբարյան
Доктор юридических наук, доцент

РЕЗЮМЕ

Правовые презумпции в уголовном процессе РА

В статье автор представил понятие правовой презумпции и ее значение в сфере доказывания, также комментировались правовые презумпции предусмотренные ст. 106 уголовно-процессуального кодекса РА.

Ключевые слова: презумпция, бремя доказывания общезвестных фактов вытекающих из обязанностей.

Artur Ghambaryan
Doctor of Law, Associate Professor

SUMMARY

Legal presumptions in the criminal proceedings of RA

The author introduced the concept of a legal presumption and its importance in the field of proof, also were commented the legal presumption specified by Article. 106 Criminal Procedure Code of RA.

Keywords: presumption, the burden of proving facts of common knowledge arising from duties.

ԳԵՂԱՄ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ՀՀ կառավարության աշխատակազմի «Օրենսդրության կարգավորման ազգային կենտրոն» ԾԻԳ պետական հիմնարկի գլխավոր իրավաբան, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻՒՄ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՐՈՇ
ԽՆԴԻՐՆԵՐ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԼՈՒԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ**

Հոդվածի առաջին մասում քննարկվում է հիմնական միջոցների և այլ ակտիվների հաշվեկշռային արժեքով փոխանցումը մի իրավաբանական անձից մեկ այլ իրավաբանական անձի, որից հետո ներկայացվում է «exit taxation» գաղափարը: Այնուհետև հոդվածում քննարկվում է համախառն եկամտից նվազեցվող ծախսերը՝ շեշտադրում կատարելով դրանց իրականացման սահմանափակումների վրա: Ծախսերի համատեքստում հոդվածում քննարկվել են աև ոչ ռեզիլիենտի առանձնացված ստորաբաժանման և գործունեության վայրի համախառն եկամտից իրականացվող նվազեցումների հարցը:

Հոդվածի վերջին մասը նվիրված է համախմբված հարկման գաղափարի ներկայացմանը: Հեղինակը ներկայացնում է համախմբված հարկման վերաբերյալ առկա մոտեցումները և կատարում առաջարկներ Հայաստանում դրանք ներդնելու սկզբունքների վերաբերյալ:

Հիմնարար քառեր - շահութահարկ, եկամուտ, exit taxation, ծախս, նվազեցում, ոչ ռեզիլիենտ, առանձնացված ստորաբաժանում, համախմբված հարկում:

«Շահութահարկի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքն (այսուհետ՝ ԾՕ) ուժի մեջ է մտել 01.01.1998 թվականին: ԾՕ-ն ուժի մեջ մտնելուց հետո ենթարկվել է քառասունից ավելի փոփոխությունների, սակայն մինչ օրս առկա են որոշ խնդիրներ, որոնց էլ անդրադարձել ենք հոդվածում:

1. Եկամուտներ

ԾՕ 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասը եկամուտների թվին է դասում նաև հիմնական միջոցների և այլ ակտիվների իրացումից ստացվող հասույթը: Կարելի է ասել, որ եթե հիմնական միջոցի կամ այլ ակտիվի իրացումից հասույթ չի առաջանում (օրինակ՝ եթե հիմնական միջոցը կամ ակտիվը օտարվում է հաշվեկշռային արժեքով), ապա բնականաբար նաև եկամուտ չի առաջանում:

ԾՕ 44-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ շահութահարկի հաշվարկման նպատակով «Հարկերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի³ 22-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերում հարկային տեսչության մարմինն օգտվում է նույն հոդվածի երկրորդ մասով սահմանված իրավունքից: «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված են այն դեպքերը, եթե հարկվող օբյեկտները և հարկային պարտավորությունները հաշվարկում է հարկային մարմինը: Այդ դեպքերի թվին են դասվում նաև հաշվառման սահմանված կարգի կողմից խախտումը, օրենքով սահմանված դեպքերում հարկ վճարողի շրջանառությունները հիմնավորված չհամարելը և այլն:

Գործնականում հարկային մարմինների կող-

մից «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածը բավականին լայն կիրառում է ստանում և երբեմն ընդգրկում է նաև այն դեպքերը, եթե մի իրավաբանական անձի կողմից հաշվեկշռային արժեքով ակտիվները իրացվում են մեկ այլ իրավաբանական անձի և հաշվեկշռային արժեքը 20 և ավելի տոկոսով շեղվում է շուկայական արժեքից: Ընդ որում, հաշվապահական և հարկային փաստաթղթերում գործարքի կողմերը ցույց են տալիս, որ ակտիվներն իրացվել են հաշվեկշռային արժեքով:

Ոչ ռեզիլիենտների առումով օրենսդրությունը այլ ձևակերպում է սահմանել: ԾՕ 55-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե ոչ ռեզիլիենտի և այլ անձի միջև ստեղծվում կամ սահմանվում են պայմաններ, որոնք տարրերվում են նույնանման գործարքներում սովորաբար առկա պայմաններից, ապա ցանկացած եկամտի նկատմամբ, որը կարող էր հաշվեգրել եկամուտները վճարող անձը, բայց ստեղծված պայմանների պատճառով չի հաշվեգրել, հարկային մարմինները կարող են իրականացնել հարկային ճշգրտում՝ հարկային օրենսդրությանք սահմանված կազմով:

ՀՀ տարածքում հիմնական միջոցների և այլ ակտիվների հաշվեկշռային արժեքով փոխանցումը մի իրավաբանական անձից (իրավաբանական անձի առանձնացված ստորաբաժանման) մեկ այլ իրավաբանական անձի, ըստ էության, պետության համար էական նշանակություն չպետք է ունենա, քանի որ, միևնույն է, վերջնական հարկման իրավունքը պահպանվում է: Բացի այդ, տնտեսությու-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նում էական փոփոխություն տեղի չի ունենում, և հիմնական միջոցների կամ այլ ակտիվները շարունակում են անորտիզացվել մեկ այլ իրավաբանական անձի մոտ:

Համաձայն «exit taxation» գաղափարի՝ հարկվող ակտիվների փոխանցումը մեկ ընկերությունից մյուս ընկերության կամ հարկվող ակտիվների տեղափոխումը մեկ անդամ պետությունից մյուս անդամ պետություն (օրինակ՝ ԵՄ անդամ պետությունների միջև) ենթակա չէ հարկման այնքան ժամանակ, քանի դեռ պետությունը չի կորցնում դրա հարկելու հնարավորությունը:

Դեռ է հասուն սահմանել, որ եթե մի ընկերության կողմից հաշվեկշռային արժեքով մեկ այլ ընկերությանը փոխանցվում են ակտիվներ, և Հայաստանի Հանրապետությունը չի կորցնում հետագայում դրանց հարկման հնարավորությունը, ապա փոխանցման պահին դրանք չեն հարկվում: Ընդունում, նման պարագայում ոչ ընթացիկ ակտիվը ձեռք բերած ընկերությունն իրավունք ունի դա անորտիզացնել այն արժեքով, որով ակտիվագրել է ոչ ընթացիկ ակտիվը:

2. Ծախսեր

ՀՕ-ն սահմանում է ծախսերի հասկացությունը և բվարկում առավել հաճախ հանդիպող ծախսերի տեսակները, սակայն միևնույն ժամանակ նշում է, որ դա սպառիչ ցանկը չէ:

ՀՕ-ի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը սահմանում է, որ մինչև 50 հազար դրամ արժողությամբ հիմնական միջոցների անորտիզացիոն նվազագույն ժամկետը սահմանվում է մեկ տարի: Սահմանելով անորտիզացիոն նվազագույն ժամկետ՝ դեռևս չի նշանակում, որ հիմնական միջոցը պետք է անորտիզացվի ինը տվյալ ժամկետում: Այս հարցում առավել ճիշտ մոտեցում է դրսևորվել ՀՕ-ի 12.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետում՝ սահմանելով, որ եթե հաշվետու ժամանակաշրջանի վերջին օրվա ավարտին հիմնական միջոցների տվյալ խմբի հաշվեկշռային (մնացորդային) արժեքը չի գերազանցում 50 հազ. դրամը, ապա այդ հաշվետու ժամանակաշրջանի համար հիմնական միջոցների տվյալ խմբի անորտիզացիոն տարեկան տոկոսադրույթը սահմանվում է 100 տոկոս: Հաշվի առնելով այն հանգանաքը, որ երկու հոդվածում էլ խոսք է զնում ոչ ընթացիկ ակտիվների անորտիզացիոն նախանումների մասին միայն այդ ակտիվների ձեռքբերման ժամանակահատվածի տարբերությամբ, ապա ճիշտ է երկու տեղում էլ սահմանել համանան մոտեցում՝ ընտրելով ՀՕ-ի 12.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով սահմանված ձևակերպումը:

ՀՕ-ի 16-րդ հոդվածը սահմանում է հարկման նպատակով համախառն եկամտից չնվազեցվող ծախսերը:

Այսինքն, որոշ ծախսերի իրականացման

առումով պետությունը սահմանել է դրանց վերին սահմանաշափը (օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս գովազդի, մարքեթինգի, հատուկ սենյի, արտահագուստի և այլ հանդերձանքի, ներկայացուցական, հովանավորչական և կառավարման ծառայությունների և այլ ծախսերի մասով):

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության՝ 1998 թվականի նոյեմբերի 27-ի «Հարկման նպատակով համախառն եկամտից իրականացվող նվազեցումների որոշ տեսակների առավելագույն թույլատրելի չափեր սահմանելու մասին» N 753 որոշման 3-րդ կետով սահմանված են հարկվող շահույթը կամ հարկվող եկամուտը որոշելու նպատակով հարկատուի համախառն եկամտից նվազեցվող ծախսերի սահմանաշափերը: Ընդ որում, նվազեցվող ծախսերի վերին սահմանաշափերը հաճախ սահմանվում է որպես հաշվետու տարվա համախառն եկամտի նկատմամբ տոկոսային հարաբերակցություն (օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս գովազդի ծախսերը՝ հաշվետու տարվա համախառն եկամտի 3 տոկոսը, Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կադրերի պատրաստման համար կատարված ծախսերը՝ հաշվետու տարվա համախառն եկամտի 4 տոկոսը և այլն): Նման ծախսերը հաճախ կատարվում են գործունեության սկզբնական փուլում, եթե համախառն եկամտի ցածր մակարդակի պայմաններում այս ծախսերի տոկոսային հարաբերակցությունը համախառն եկամտմամբ կարող է գերազանցել առավելագույն սահմանաշափը: Բացի այդ, պետությունը բավականին կոչտ մոտեցում է դրսևորում՝ սահմանափակելով համախառն եկամտից նվազեցվող ծախսերը, ինչը հնարավորություն չի տալիս տնտեսվարող սուրբեկտին փաստացի կատարած ողջ ծախսերը նվազեցնել:

Հաշվի առնելով վերոգրյալ՝ առաջարկում ենք հանել մարքեթինգի, բիզնեսի զարգացման, գովազդի, գույքի պահպանման, բարելավման, կադրերի վերապատրաստման հետ կապված համախառն եկամտից նվազեցվող ծախսերի վերին սահմանափակումները:

ՀՕ-ի 32-րդ հոդվածը սահմանում է համախառն եկամտից ծախսերի գծով նվազեցումների իրականացման կարգը ոեզիդենտների, իսկ 56-րդ հոդվածը՝ ոչ ոեզիդենտների ստորաբաժանման համար:

ՀՕ-ի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ ստորաբաժանման կամ վայրի հարկվող շահույթը որոշելիս բույլատրում է ոչ ոեզիդենտի կողմից Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող գործունեության կապակցությամբ կրած կորուստների չափով նվազեցում՝

սույն օրենքով սահմանված կարգով ներկայացված տարեկան եկամուտների մասին հաշվարկի հիման վրա: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ ստորաբաժանման հարկվող շահույթը որոշելիս նրա համախառն եկամուտը նվազեցվում է նաև օրենքով սահմանված այլ նվազեցումների չափով, բացառությամբ օրենքի թիվ 24, 25 և 26 հոդվածներով սահմանվածների (դրանք են անհատույց ստացված ակտիվները, հարկատուի գործունեությունից վնասները, շահաբաժնները):

Այսպիսով, ստացվում է, որ ԾՕ-ի 56-րդ հոդվածի 2-րդ մասը վերաբերում է միայն ոչ ռեզիլենտի առանձնացված ստորաբաժանմանը և չի վերաբերում ոչ ռեզիլենտի գործունեության վայրին: Նման ձևակերպումն անընդունելի է՝ հաշվի առնելով այն հանգանակը, որ ոչ ռեզիլենտի առանձնացված ստորաբաժանման և գործունեության վայրի միջև հարկային առումով տարբերություն չպետք է լինի:

Ինչպես նշել էինք վերևում, ստորաբաժանման հարկվող շահույթը որոշելիս նրա համախառն եկամուտը չի նվազեցվում ստորաբաժանման մոտ նախորդ տարիներին առաջացած վնասների չափով: Սա, նախևառաջ, անհավասար մոտեցում է ռեզիլենտի և ոչ ռեզիլենտի նկատմամբ, ինչը կարող է խոչընդոտ հանդիսանալ արտասահմանյան ներդրումների համար: Սա խնդիր կառաջացնի այն ծախսերի նվազեցումների առումով, որոնք ամրողացվին պետք է նվազեցվեն դրանց կատարման տարվա ընթացքում (օրինակ՝ գիտահետազոտական, փորձակոնաստրուկտորական աշխատանքների ծախսերը), եթե դրանց կատարման տարվա ընթացքում ոչ ռեզիլենտի համախառն եկամուտը բավարար չինի դրանց նվազեցման համար:

Կարծում ենք՝ պետք է վերացվեն նման սահմանափակումները, և կիրառվի «անխտրականության» սկզբունքը:

3. Համախմբված հարկում (Group taxation)

3.1. Ընդհանուր դրույթներ

Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսդրությունը չի պարունակում դրույթներ համախմբված հարկման վերաբերյալ: Համախմբված հարկման էությունը կայանում է նրանում, որ կախյալ ընկերությունը (տնտեսապես, ֆինանսապես կամ կառավարչական առումով) իր համախառն եկամուտը և ծախսերը փոխանցում է հիմնական ընկերությանը հարկման նպատակներով: Հիմնական ընկերությունն իրականացնում է իր և կախյալ ընկերության եկամուտից ծախսերի համատեղ նվազեցում և շահութահարկի վճարում: Կախյալ ընկերությունը կարող է նաև միանգամից փոխանցել շահույթը կամ վնասը, այսինքն՝ շահույթի կամ վնասի հաշվարկը կատարի կախյալ ընկերությունը: Համախմբված հարկման գաղափարն առկա է մի շարք զարգացած և զարգացող երկրներում, ինչպիսիք են Գերմանիան, Ֆրանսիան, Իտալիան,

Հոլանդիան, ԱՄՆ-ը, Մեծ Բրիտանիան, ինչպես նաև Ռուսաստանը, Ռումինիան և այլն:

Համախմբված հարկման ռեժիմի նպատակը կայանում է համախմբման նվազեցվող վարչական և հարկային ծախսերի նվազեցումը: Համախմբման արդյունքում համախմբման (group) ընդհանուր հարկային բեռք կարող է նվազեցվել, քանի որ համախմբման մեջ մտնող ընկերությունների կրած վնասները կարող են հաշվանցվել համախմբման մեջ մտնող մյուս ընկերությունների շահույթից:

Համախմբված հարկման հնարավորության ընձեռումը ՀՀ օրենսդրությամբ կարող է ունենալ մի շարք դրական հետևանքներ: Մասնավորապես, առաջին հերթին սա հնարավորություն կընձեռի փոխապակցված ընկերություններին, որոնք կապված են միևնույն ֆինանսական և կառավարչական լծակներով, առավել արդյունավետ բիզնես իրականացնել և շահույթից վնասների հաշվանցման տեսակետից գտնվել շահեկան վիճակում, ինչն իր հերթին կհանգեցնի խոշոր տնտեսվարող սուբյեկտների առաջ զալուն: Երկրորդ համախմբված հարկման ռեժիմի ներդրումը կմոտարկի ազգային օրենսդրությունը ինչպես մի շարք ԵՄ անդամ զարգացած պետությունների, այնպես էլ տարածաշրջանի գլխավոր խաղաղողներից մեկի՝ Ռուսաստանի օրենսդրությանը:

3.2. Համախմբման մեջ մտնող ընկերություններին ներկայացվող պահանջները

Համախմբման մեջ մասնակցում է մեկ վերահսկող ընկերություն (որը կարող է կոչվել նաև մայր կամ հիմնական) և մեկ կամ մեկից ավելի վերահսկող ընկերություններ (որը կարող է նաև կոչվել դրամատիկ կամ կախյալ): Տարբեր երկրներում վերահսկող և վերահսկող ընկերությունների միջև առկա կապին համար պահանջներ են ներկայանում: Օրինակ՝ Գերմանիայում, Իտալիայում, Ավստրիայում և Դանիայում վերահսկող ընկերությունը պետք է ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն տիրապետի քվեարկող բաժնետոմսերի 50 տոկոսից ավելիին, իսկ Հոլանդիայում՝ 95 տոկոսից ավելիին: Ռուսաստանում վերահսկող ընկերությունը պետք է ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ունենամասնակցություն վերահսկող ընկերության կապիտալի 90 տոկոսում:

Համախմբման մեջ մտնող ընկերությունների հարկային տարին պետք է համբեկնի, և ընկերությունները պետք է հանդիսանան միևնույն հարկման սուբյեկտ:

Կարծում ենք՝ Հայաստանի համար որպես նոր գաղափար ներդնելիս կարելի է որոշակի սահմանափակումներ կիրառել գործունեության տեսակների մասով: Մասնավորապես բանկերի, փարկային կազմակերպությունների և ապահովագրական ընկերությունների համար սահմանել, որ վերջին

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ներս կարող են մտնել համախմբման մեջ միայն միևնույն գործունեությամբ զբաղվող ընկերության հետ:

Համախմբման մեջ ընդգրկվող վերահսկվող ընկերությունները պետք է լինեն Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտ, իսկ վերահսկողը կարող է լինել և՛ ռեզիդենտ, և՛ ոչ ռեզիդենտ: Ոչ ռեզիդենտի վերահսկող ընկերության պարագայում այն Հայաստանում պետք է ունենա գործունեության մշտական վայր և համախմբումը գործի միայն գործունեության մշտական վայրին վերագրվող շահույթի կամ վնասի մասով:

3.3. Համախմբման մասին պայմանագիրը

Ընկերությունների համախումբ ստեղծելու համար վերահսկող ընկերության և վերահսկող ընկերության (ընկերությունների) միջև պետք է կնքվի պայմանագիր: Տարբեր երկների օրենսդրություններ որոշակի պահանջներ են երկայացնում պայմանագիրի բովանդակությանը և դրա գրանցմանը: Ընդհանուր առմամբ պայմանագրում անհրաժեշտ է սահմանել ընկերությունների անվանումները, համախմբման մասին դրույթները և պայմանագրի կնքման ամսաթիվն ու գործողության ժամկետը: Առաջարկում ենք պայմանագիրը գրանցել հարկային մարմիններում դրա կնքումից հետո, բայց ոչ ուշ, քան մինչև ԾՕ-ով սահմանված կարգով հարկային մարմնի կողմից հաստատված շահույթահարկի հաշվարկի ներկայացումը:

Պայմանագրով պետք է սահմանվի, որ վերահսկող ընկերություններն իրենց համախառն եկամուտը և ծախսերը (կամ շահույթը և վնասը) փոխանցում են վերահսկող ընկերությանը: Համախառն եկամտի և ծախսերի կամ շահույթի և վնասի փոխանցումը համախմբման ներսում հարկային որևէ պարտավորություն չպետք է առաջացնի: Օրինակ, Ա, Բ և Գ ընկերությունները ստեղծել են համախումբ, որտեղ Ա-ն վերահսկող, իսկ Բ-ն և Գ-ն վերահսկող ընկերություններն են: Բ-ի համախառն եկամուտը կազմում է 1000 միավոր, իսկ համախառն եկամտից նվազեցվող ծախսերը՝ 200, իսկ Գ ընկերության համախառն եկամուտը՝ 500 միավոր, իսկ համախառն եկամտից նվազեցվող ծախսերը՝ 700: Բ և Գ ընկերությունները իրենց և՛ համախառն եկամուտը, և՛ համախառն եկամտից նվազեցվող ծախսերը փոխանցում են Ա ընկերությանը: Այդ փոխանցման հետ կապված՝ Ա ընկերության մոտ որևէ հարկային պարտավորություն չպետք է առաջանա: Այս փոխանցումը չպետք է դիտարկվի որպես շահաբաժնի բաշխում: Բ և Գ ընկերությունները կարող են նաև շահույթահարկի հաշվարկը կատարել ինքնուրույն և միայն հարկվող շահույթը կամ վնասը փոխանցել Ա ընկերությանը: Բ ընկերությունը Ա ընկերությանը կփոխանցի 1000 միավոր (համախառն եկամուտ) – 200 միավոր (համախառն եկամտից նվազեցվող ծախսեր) = 800 միա-

վոր հարկվող շահույթ, իսկ Գ ընկերությանը 500 միավոր (համախառն եկամուտ) – 700 միավոր (համախառն եկամտից նվազեցվող ծախսեր) = 200 միավոր վնաս: Տվյալ դեպքում ևս Բ-ի հարկվող շահույթի փոխանցումը Ա ընկերության մոտ հարկային պարտավորություն չի առաջացնում: Այսպիսով, համախմբի վերահսկող հանդիսացող Ա ընկերությունը համախմբման արդյունքում ստանում է 600 միավոր հարկվող շահույթ (Բ ընկերության կողմից փոխանցված 800 միավոր հարկվող շահույթ – Գ ընկերության կողմից փոխանցված 200 միավոր վնաս):

Պայմանագրի կմբումից հետո վերահսկող ընկերությունն է կրում շահույթահարկի հաշվարկման պատասխանատվությունը: Ընդ որում, տույժերը և տուգանքները ևս ենթակա են գանձման:

Համախմբման մեջ մտնող ընկերությունների բաժնետերերը օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ունեն հետզհնման իրավունք («Քաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 56-58-րդ հոդվածներ):

3.4. Համախմբման դադարումը

Եթե համախմբման մեջ մտնող վերահսկող և վերահսկող ընկերությունների միջև կնքվել է մեկ միասնական պայմանագիր, ապա համախմբումը կարող է դադարել ինչպես մասնակի, այնպես էլ ամբողջությամբ: Համախմբումն ամբողջությամբ դադարում է, եթե (ա) վերահսկող ընկերությունը դուրս է գալիս համախմբումից կամ չի բավարարում համախմբման վերաբերյալ օրենսդրության պահանջներին, (բ) լրացել է համախմբման մասին պայմանագրի ժամկետը, (գ) լրացել է համախմբման մասին պայմանագրը:

Համախմբումը մասամբ դադարում է, եթե վերահսկող ընկերություններից մեկը դուրս է գալիս համախմբումից կամ չի բավարարում համախմբման վերաբերյալ օրենսդրության պահանջներին: Ընդ որում, եթե առկա է մեկ վերահսկող ընկերություն, ապա համախմբումը դադարում է ամբողջությամբ:

Համախմբման դադարման դեպքում շահույթահարկի հաշվարկը կատարվում է օրենսդրությամբ սահմանված ընդհանուր կարգով: Համախմբման դադարումը չի ազատում դրա գործողության ընթացքում առաջացած տույժերի և տուգանքների վճարումից:

Համախմբման պայմանագրի ցանկացած փոփոխության, համախմբման մասնակի կամ ամբողջությամբ դադարման մասին վերահսկող ընկերությունը պարտավոր է տեղեկացնել հարկային մարմիններին:

¹ Տես «Շահութահարկի մասին» ՀՕ-155 ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 1997.12.03/27

² Տես <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=87248>

³ Տես «Հարկերի մասին» ՀՕ-107 ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 1997.05.20/11

⁴ Առավել մանրամասն տես Council Directive 90/434/EEC of 23 July 1990 on the common system of taxation applicable to mergers, divisions, transfers of assets and exchanges of shares concerning companies of different Member States, Official Journal L 225 , 20/08/1990 P. 0001 – 0005, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31990L0434:en:HTML>

⁵ Տես Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 1998 թվականի նոյեմբերի 27-ի «Հարկման նպատակով համախառն եկամտից իրականացվող նվազեցումների որոշ տեսակների առավելագույն բույլատրելի չափեր սահմանելու մասին» N 753 որոշում, ՀՀՊՏ 1998.12.22/31(64) <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=80000>

⁶ Տես ՀՕ-ն չի սահմանում «գործունեության նշտական վայր հասկացությունը»: Այս առումով ոչ ռեզիդենտը Հայաստանում կարող է ունենալ առանձնացված ստորաբաժնում կամ գործունեության փաստացի վայր, որը ճանաչվել է համապատասխան հարկային մարմնի կողմնից:

⁷ Տես <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75485>

Աղյուրների ցանկ

1. «Քաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՕ-232 ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2001.11.06/34(166) Հոդ.831:

2. «Հարկերի մասին» ՀՕ-107 ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 1997.05.20/11:

3. «Շահութահարկի մասին» ՀՕ-155 ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 1997.12.03/27:

4. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 1998 թվականի նոյեմբերի 27-ի «Հարկման նպատակով համախառն եկամտից իրականացվող նվազեցումների որոշ տեսակների առավելագույն բույլատրելի չափեր սահմանելու մասին» N 753 որոշում, ՀՀՊՏ 1998.12.22/31(64):

5. Council Directive 90/434/EEC of 23 July 1990 on the common system of taxation applicable to mergers, divisions, transfers of assets and exchanges of shares concerning companies of different Member States, Official Journal L 225 , 20/08/1990 P. 0001 – 0005,<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31990L0434:en:HTML>

Գեղամ Գևորգյան

Кандидат юридических наук, главный юрист в Государственном учреждении

Бюро по реализации программ “Национальный центр по урегулированию законодательства”
аппарата правительства Республики Армения, лектор Академии государственного управления РА

РЕЗЮМЕ

Некоторые правовые проблемы, связанные с налогом на прибыль в Республике Армения и их решения

В первой части статьи обсуждается передача основных средств и других активов с балансовой стоимостью от одного юридического лица к другому, после чего представляется идея “exit taxation”. Кроме того, в статье обсуждаются снижаемые расходы от валовых доходов, акцентируя ограничения реализации этих расходов. В статье в контексте расходов также обсуждается вопрос снижения расходов от валовых доходов отдельного подразделения или места деятельности нерезидента.

Последняя часть статьи посвящена презентации идеи консолидированного налогообложения. Автор представляет существующие подходы, касающиеся консолидированного налогообложения, и предлагает рекомендации по принципам внедрения этих идей в Армении.

Ключевые слова: налог на прибыль, доход, exit taxation, расход, снижение расходов, нерезидент, отдельное подразделение, консолидированное налогообложение.

Gegham Gevorgyan

PhD in Law, Chief lawyer at the State Agency National Centre for Legislative Regulation Project Implementation Unit at the Government Staff of the Republic of Armenia,
Lecturer in the Public Administration Academy of RA

SUMMARY

Certain legal issues regarding profit tax in the Republic of Armenia and their solutions

The first part of the article discusses the transmission of fixed and other assets with the carrying value from one legal entity to another: then the idea of “exit taxation” is introduced. Afterwards, the article discusses the reductions of the costs from the total income by putting the emphasis on the limitations of their realization. In the context of costs the article also highlights the issue of reductions from total income of separate unit or activity location of the non-resident.

The last part of the article is dedicated to the presentation of the idea of “group taxation”. The author presents the existing approaches of group taxation and makes suggestions about the principles of implementing this idea in Armenia.

Keywords: profit tax, income, exit taxation, cost, reduction, non-resident, separate unit, group taxation.

ՍՈՒՐԵՆ ՄԱՐԳԱՅԱՆ

ՀՀ ԱԱԾ սահմանապահ գորքեր, կապիտան
Երևանի «Գլածոր» համալսարանի ընդհանուր
իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ԲՆԱԳԱՎԱԾՈՒՄ ՍԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՔՆԵՐԻ ԵՎ
ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ ԵՎ
ԴՐԱՆՑ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական կարգավորման բնագավառում մարդու իրավունքների և իմնարար ազատությունների սահմանափակումների վերաբերյալ միջազգային իրավական չափորոշիչները և դրանց նշանակությունը:

Տվյալ հոդվածի հետազոտման առարկա են հանդիսանում մարդու և քաղաքացու իրավունքների և սահմանափակումների միջազգային ստանդարտները նորմայի պայմաններում և դրանց նշանակությունը Հայաստանի Հանրապետությունում տվյալ խնդրի լուծման համար: Դրանք կարող են դասակարգվել որպես ընդհանուր և հատուկ մասեր: Հոդվածում վերլուծված է ընդհանուր մասը:

Հիմնարար բառեր - իրավունքներ, ազատություններ, անվանագործություն, սահմանափակում:

Սույն հոդվածի բնարկման առարկան ժողովագարական հասարակությունում բնականուն իրավական կարգի պայմաններում կիրառվող միջազգային սահմանափակումներն են: Դրանք կարելի են բաժանել ընդհանուր և հատուկ մասի: Ընդհանուր մասը (սահմանափակումների ընդհանուր կանոնները) ներառում է՝ ա) սահմանափակումների նպատակները, բ) սահմանափակումների ամրագրման որոշակի իրավական ձևի պահանջը, գ) որոշակի հատկանիշների վրա հիմնված հավասարության և խորականությունների արգելման սկզբունքները: Հատուկ մասը բաղկացած է առանձին իրավունքներին և ազատություններին ուղղվող կոնկրետ սահմանափակումներից: Հոդվածի ծավալից ելնելով՝ նախընտրելի ենք համարել բնարկել սահմանափակումների ընդհանուր կանոնները:

Նախքան մարդու իրավունքների և ազատությունների չափորոշիչների (առանդարտների) վերլուծելը անհրաժեշտ է առանձնացնել այն իրավունքները և ազատությունները, որոնք, մեր կարծիքով, ենթակա չեն որևէ սահմանափակման: Դա արված է միջազգային պայմանագրերի և ՄԻԵԴ-ի վճռների վերլուծության հիման վրա: Գոյություն ունեն անձի եռության որոշակի բնութագրիչներ, որոնց նկատմամբ անբույլատրելի են ուսնագումները և սահմանափակումները: Եվ այս առումով բոլոր մարդիկ համարժեք են:

Բացարձակ իրավունքների և ազատությունների թվին են դասվում՝ ա) խոշտանգումների, ան-

մարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի չենթարկվելու իրավունք (ՄԻՀՀ-ի 5-րդ հոդված, Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագրի 7-րդ հոդված, Եվրոպական դաշնագրի 3-րդ հոդված):

Խոշտանգումների, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի չենթարկվելու իրավունքը «իր եռթյամբ շատ լուրջ իրավունք»: Միջազգային առումով տվյալ իրավունքն այնքան կարևոր է, որ գոյություն ունեն հատուկ ունիվերսալ և տարածաշրջանային համաձայնագրեր, որոնք կոնկրետացնում են մարդու նկատմամբ ունեցած վերաբերունքների այն եղանակները, որոնք կարող են ճանաչվել խոշտանգումներ, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունք կամ պատժի:

Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի և պատժի տեսակների դեմ կոնվենցիային Հայաստանը միացել է 1993թ., որով ոչ միայն հաստատել է խոշտանգումները և մարդու նվաստացումը մերժելու, արգելելու իր պատրաստականությունը, այլև պարտավորվել է իրողություն դարձնել այդ արգելքը: Մասնավորապես, խոշտանգումները ճանաչել որպես քրեական հանցագործություն և սահմանել համապատասխան պատիժ, ինչպես նաև դրանք բացառելու նպատակով պարբերաբար վերանայել հարցաքննությանը և կալանքին, բանտարկությանը վերաբերող օրենքները, կանոնները, մեթոդները և գործելակերպը:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Տանջանքների և վերաբերմունքի ու պատժի այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող տեսակների դեմ 1984 թ. կոնվենցիան արգելում է խոշտանգումները:

Տանջանքը ցանկացած այն գործողությունն է, որով անձին դիտափորյալ պատճառվում է ուժեղ ցավ կամ տառապանք (ֆիզիկական կամ բարյական)՝ նրանց կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություններ ստանալու, նրա կամ երրորդ անձի կողմից կատարված գործողության համար նրան պատժելու, ինչպես նաև նրան կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ հարկադրելու համար, եթե նման ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնատար անձի, պաշտոնական կարգավիճակով հանդես եկող այլ անձի կողմից կամ նրանց դրդմանը, նրանց գիտությամբ և լրելյան համաձայնությամբ:

Եվրոպական դատարանը տարբերում է դաժանության աստիճանի երեք հիմնական հասկացություն՝

ա) խոշտանգում, բ) անմարդկային վերաբերմունք կամ պատիժ, գ) նվաստեցնող վերաբերմունք կամ պատիժ։ Իուլիսիան ընդիմ Մագավորության գործը (1978 թ.) քննելիս դատարանը վճռեց. «Խոշտանգումը դիտափորյալ գործողությունն է, որն առաջացնում է լորջ և դաժան տառապանք։ Անմարդկային վերաբերմունքը կամ պատիժը ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք պատճառելու է։ Նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը այնպիսի վատ վերաբերմունքն է, որը կոչված է՝ զոհի մոտ առաջանելու վախի, ճնշվածության և անիհարժեքության զգացում, որպեսզի վիրավորի, նվաստացնի կամ կոտրի նրան։ բացարձակ իրավունք է և չի կարող վերցվել կամ ասհմանափակվել։

բ) ստրկությունից և անազատ վիճակից ազատությունը (ՄԻՀՀ 4-րդ հոդված, Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների դաշնագրի 8-րդ հոդված, Եվրոպական կոնվենցիայի 4-րդ հոդված) Ստրկության տակ հասկացվում է մարդուն ինչ-որ մեկի սեփականությունը դարձնելը և դրանից բխող նրա իրավասությեկտության կորուստը։ Անազատ վիճակը ընդգրկում է մի քանի տարրեր՝ ներառյալ աշխատելու պարտականությունը և կամ որոշակի ծառայություններ ցույց տալը, որոնց կատարումն ապահովվում է հարկադիր կարգով, բ) այնպիսի պայմաններում ապրելը, որը պարտադրվել է այլ անձի կամ անձանց կողմից, գ) իր վիճակը փոխելու անհնարինությունը։ Առաջին երկու եզրույթներն ընդգրկում են անձին վերահսկելու լայն ձևեր և բնութագրում են «ճնշման պայմանները, որոնք անձը չի կարող փոխել, և որոնցից նա չի կարող խուսափել»։ Վերջին երկու եզրույթները շեշտը դնում են աշխատանքների և ծառայությունների ոչ կամավոր բնույթի վրա, որոնք պետք է կատարվեն ժամանակավոր հիմքով և ի լրացումն այլ քաղաքա-

ցիական պարտականությունների։

գ) խախտված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության իրավունք (ՄԻՀՀ-ի 8-րդ հոդված, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագրի 7-րդ հոդված, Եվրոպական դաշնագրի 2-րդ հոդված),

դ) հանգագործության մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր անձի իրավունքը, անմեղ համարվելը, քանի դեռ մեղավորությունը չի սահմանվել դատարանի կողմից (ՄԻՀՀ-ի 11-րդ հոդված, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագրի 14-րդ հոդված, Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդված),

ե) օրենքի հետադարձ ուժի նկատմամբ անընկալունակության (հմունիտետ) իրավունքը (Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագրի 7-րդ հոդված),

ե) պայմանագրային պարտականությունների չկատարման համար կալանքի չենթարկվելու իրավունքը (Եվրոպական կոնվենցիայի N4 արձանագրության 1-ին հոդված):

Բացարձակ իրավունքների ցանկը պարզելուց հետո անհրաժեշտ է քննարկել միջազգային իրավական սահմանափակումների ընդհանուր մասի կառուցվածքային տարրերը։

Մահմանափակումների նպատակները

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հոչակագիրն այնպես է կառուցված, որ սկզբում հոչակագիրն այն հիմնական և համընդհանուր իրավունքները, որոնք պետք է ընկալվեն ազգային օրենսդրությամբ։ Այնուհետև ճանաչվում է յուրաքանչյուրի պարտականությունը հասարակության հանդեպ, և որոշվում են հոչակված իրավունքներին առնչվող բույլատրելի սահմանափակումները։ ՄԻՀՀ-ի 29-րդ հոդվածն ամենաընդհանուր ձևով սահմանում է՝

«1. Յուրաքանչյուր ոք պարտականությունները ունի այն համայնքի (հասարակության) առջև, ուր և միայն հնարավոր է նրա անձի ազատ և լիարժեք զարգացումը։

2. Իր իրավունքներն ու ազատություններն իրականացնելիս յուրաքանչյուր ոք ենթակա է միմիայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք սահմանված են օրենքով՝ բացառապես ուրիշների իրավունքների և ազատությունների պատշաճ ճանաչումն ու հարգանքը երաշխափորելու, ժողովրդական հասարակությունն բարյականության, հասարակական կարգի և ընդհանուր բարեկեցության արդարացի պահանջներն ապահովելու նպատակով։

3. Այս իրավունքների և ազատությունների իրականացումը չպետք է հակասի Միացյալ ազգերի կազմակերպության նպատակներին և սկզբունքներին։

ՄՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Չատ հեղինակներ գտնում են, որ ՄԻՀՀ-ում սահմանափակումներն առանձնանում են իրենց ձևակերպումների անորոշությամբ: Ընդհանուր ձևակերպումների ամրագրումը Ռ.Ա. Մյուլերունի կարծիքով իր մեջ պարունակում է վտանգներ, եթե ոչ չարաշահումների, ապա համենայն դեպքում հասարակական շահին ոչ համաշխատ սահմանափակիչ միջոցներ է ընդունում²:

ՄԻՀՀ-ում հոչակված սահմանափակումների նպատակները առաջացնում են բազմաթիվ վեճեր իրավագետների շրջանում: Մատնանշվում է այն պիսի նպատակի իմացարանական անհստակության մասին, ինչպիսին է «քարոյականության արդար պահանջը»: Այդ անհստակության վերացման համար առաջարկվում է՝

ա) ձևակերպել բարոյականության կոնկրետ նորմեր և հաստատել դրանք որպես կատարման համար պարտադիր չափորոշիչներ,

բ) օրենսդրությունում բարոյականության արդար պահանջներ եզրույթի փոխարեն կիրառել «քարոյականության համընդհանուր ճանաչում ունեցող նորմեր» եզրույթը³:

Իմ կարծիքով, նման հարցադրումը այնքան էլ ճշգրիտ չէ, քանի որ այդ եզրույթներով սահմանվող հասկացությունների լայնածավալությունը թույլ չի տալիս որոշել հստակ չափորոշիչներ ոչ միայն ազգային օրենսդրությամբ, այլև միջազգային իրավական նորմերով:

ՄԻՀՀ-ի և ՀՀ սահմանադրության սահմանափակումների նպատակների համեմատությունից երևում է՝ դրանք նույնական չեն: Զնայած ՄԻՀՀ-ի վերացական նպատակներին՝ նրանք բոլորը մասնավոր բնույթ են կրում և հումանիզմի կոնսերստում հազիվ թե կարող են մեկնաբանվել տարածականորեն, ինչը չի կարելի ասել ՀՀ սահմանադրությունում մատնանշված նպատակների մասին: ՄԻՀՀ-ում հասարակական կարգը և ընդհանուր բարեկեցությունը օգտագործվում է առանձին վերցրած, անձի անվտանգության պաշտպանության իմաստով:

Սահմանափակումների հիմնավորվածության գնահատման համար առավել կարևոր է պարզել այն, որ միջամտությունը կատարվել է օրենքին համապատասխան: Եթե միջամտությունը կատարվել է օրինական իիմքերով, առաջանում է հերքական հարցը՝ որքան էր այն «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում»՝ ելմելով ՄԻՀՀ-ով նախատեսված նպատակներից:

Հոչակագիրը «որպես մոդել է ծառայում, որը լայնորեն օգտագործվում է շատ պետությունների կողմից մարդու իրավունքներին վերաբերող սահմանադրության, տարբեր օրենքների և փաստարդերի մշակման համար»:

Ոչ պակաս նշանակալից միջազգային փաստարդը 1966 թ. «Քաղաքացիական և քաղաքա-

կան իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի» վերլուծությունը թույլ է տալիս անել հետևյալ հետևողությունները՝

Առաջին. Դաշնագրում նշվում է, որ «Սույն Դաշնագրի մասնակից որևէ պետությունում չի թույլատրվում մարդու՝ օրենքի, կրնվենցիաների, ենթաօրենսդրական ակտերի կամ սովորույթների համաձայն ճանաչվող կամ գոյություն ունեցող որևէ հիմնարար իրավունքի ոչ մի սահմանափակում կամ նվազեցում այն հիմնավորմամբ, թե սույն Դաշնագրում նման իրավունք չի ճանաչվում կամ ճանաչվում է նվազ ծավալով» (Դաշնագրի 5-րդ հոդվածի 2-րդ կետ):

Երկրորդ. Դաշնագրի շատ նորմերում թույլատրվում է կրնկրետ իրավունքի առնչությամբ սահմանել նրա իրականացման շրջանակները: Դա վերաբերում է տեղաշարժման ազատության և բնակության վայրի ազատ ընտրության իրավունքին (12-րդ հոդված), կրոն և համոզունք ունենալու ազատության իրավունքին (18-րդ հոդված), առանց միջամտության սեփական կարծիք ունենալու իրավունքին (19-րդ հոդված): Սահմանափակումները թույլատրելի են խիստ որոշակի նպատակների համար: Դաշնագրի 12-րդ հոդվածում սահմանված է.

«Օրևէ պետության տարածքում օրինականուն գտնվող յուրաքանչյուր որ ոնի այդ տարածքի սահմաններում ազատ տեղաշարժմելու իրավունքը և բնակության վայր ընտրելու ազատություն»:

Յուրաքանչյուր որ ոնի ցանկացած, ներառյալ՝ իր սեփական երկրից մեկնելու իրավունքը:

Վերը նշված իրավունքները չեն կարող ենթարկվել որևէ սահմանափակման, բացի օրենքով նախատեսված այն սահմանափակումներից, որոնք անհրաժեշտ են պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, բնակչության առողջության, բարոյականության կամ այլոց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար և համատեղելի են Դաշնագրով ճանաչվող այլ իրավունքների հետ:

Այս կետի անհրաժեշտ սահմանափակումների ձևակերպումները ամբողջությամբ, որոշակի հավելումներով և խմբագրմանը վերաշարադրվել են ՀՀ սահմանադրության 43-րդ հոդվածում, որը վերաբերում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակմանը. դրանք կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակության պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, հանցագործությունների կանխաման, հանրության առողջության կամ այլոց իրավունքների և ազատությունների, պատվի և քարի համրավի պաշտպանության համար:

Ոչ չի կարող կամայականորեն զրկվել իր սեփական երկիր մուտք գործելու իրավունքից:

Դաշնագրի 18-րդ հոդվածի 3-րդ կետով սահմանված են հետևյալ սահմանափակումները՝ ա) հասարակական անվտանգության, բ) կարգի, գ) առողջության կամ բարոյականության, դ) այլոց հիմնարար իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար:

Այս փաստարդի 4-րդ հոդվածում պարունակվում են նորմեր արտակարգ իրավիժակներում մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման վերաբերյալ։ Այլ միջազգային փաստարդի մասն բան չի ամրագրված։

«Արտակարգ դրության ժամանակ, որի դեպքում վտանգված է ժողովրդի կյանքը, և որը հայտարարված է պաշտոնապես, սույն Դաշնագրի մասնակից պետությունները կարող են միջոցներ ձեռնարկել ի շեղումն սույն Դաշնագրով ստանձնած իրենց պարտավորությունների այնքանով, որքանով դա պահանջում է իրավիժակի լրջությունը, պայմանով, որ այդ միջոցներն անհամատեղելի չեն միջազգային իրավունքի համաձայն իրենց մյուս պարտավորությունների հետ և չեն հանդիսանում խորականություն բացառապես ռասայի, մաշկի գույնի, սեղի, լեզվի, կրոնի կամ սոցիալալական ծագման հիմքով» (Դաշնագրի 4-րդ հոդվածի 1-ին կետ)։ Նույն հոդվածի 2-րդ կետում թվարկված են այն հոդվածները 6, 7, 8 (1-ին և 2-րդ կետեր), 11, 15, 16 և 18, որոնցից որևէ շեղում կատարել չի թույլատրվում։

1966 թ. «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրում հստակորեն բաժանված են «իրավունքների սահմանափակում» և պետության կողմից իր ստանձնած պարտավորություններից շեղվելու հետ կապված միջոցները կիրառելու հասկացությունները, ինչը ևս մեկ անգամ հաստատում է սահմանափակումների բացարձակի և հարաբերականի բաժանելու անհրաժեշտությունը։

1966 թ. «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրում նախատեսված են տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների սահմանափակումներ։ Դաշնագրի 4-րդ հոդվածից հետևում է, որ այդ իրավունքներից օգտվելը ենթակա է սահմանափակումների միայն ա) պետության կողմից ընդունված օրենքի հիման վրա, բ) Դաշնագրին համապատասխան, գ) միայն այնքանով, որքանով այն համատեղելի է նշված իրավունքների բնույթի հետ, դ) բացառապես ժողովրդական հասարակությունում ընդհանուր բարեկեցությանը նպաստելու համար։

Դաշնագրի 5-րդ հոդվածի 2-րդ կետում նշվում է, որ «Չի թույլատրվում մարդու՝ օրենքի, կոնվենցիաների, ենթաօրենսդրական ակտերի կամ սովորությունների հիման վրա ցանկացած երկրում ճանա-

ված կամ գոյություն ունեցող հիմնարար իրավունքների սահմանափակում կամ նվազեցում այն հիմնավորմանը, թե սույն Դաշնագրը նման իրավունքներ չի ճանաչում կամ ճանաչում է նվազ ծավալով»։

Սակայն իր տնտեսական և սոցիալական շահերը պաշտպանելու նպատակով արհեստակցական միություններ ստեղծելու և իր ընտրությամբ արհեստակցական միության անդամակցելու իրավունքը՝ համապատասխան կազմակերպության կանոնների պահպանման միակ պայմանով։ Նշված իրավունքը ենթակա չէ որևէ սահմանափակման, բացի այն սահմանափակումներից, որոնք նախատեսվում են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում ի շահ պետական անվտանգության կամ հասարակական կարգի կամ այլոց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության (հոդված 8, ա կետ)։

Նույն հոդվածի 2-րդ կետում սահմանված է. «Սույն հոդվածը չի խոչընդոտում այս իրավունքների իրականացման օրինական սահմանափակումների նախատեսմանն այն անձանց համար, ովքեր մտնում են պետության գինված ուժերի, ուսիկանության կամ վարչակազմի մեջ»։

Այսպիսով, ՄԵՀՀ-ը, ինչպես նաև դաշնագրերն ամրագրում են մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման բույլատրելիությունը և չափորոշիչները։

Այլ անհատների իրավունքների և ազատությունների հարգումը էապես կարևոր է և անխուսափելիորեն սահմանափակում է անձի իրավունքները և ազատությունները, քանի որ անձը և նրա իրավունքները չի կարելի դիտարկել մեկուսացված կերպով։

Յուրաքանչյուր ոք պետք է գիտակցի, որ այլոց իրավունքները ոչ պակաս արժանի են պաշտպանության, քան սեփականը։

Հասարակության նպատակն է իր անդամներից յուրաքանչյուրին տալ միատեսակ հնարավորություններ իր հոգեկան, մտավոր և ֆիզիկական ունակությունների զարգացման համար։ Այդ իրավունքների լիարժեք իրականացումը պահանջում է պահպանել այլոց իրավունքները, ուստի անձի իրավունքները սահմանափակվում են այլ անձանց հավասար իրավունքներով։ Նման սահմանափակումը պետք է մեկնաբանվի այն իմաստով, որ յուրաքանչյուր ոք, ով ունեցում է ուրիշի իրավունքների վրա, չի կարող արդարացնել այն իր իրավունքներին հղում անելով։ Սակայն «մարդու իրավունքների սահմանափակումները, որոնք հիմնված են այլոց համբավի վրա, չեն կարող պետության և նրա պաշտոնատար անձանց կողմից օգտագործվել հանդապահ կարծիքից և քննադատությունից պաշտպանվելին»։

Քանի որ որևէ մեկի կողմից սահմանված շր-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

շանակները գերազանցելով իր իրավունքներից կամ ազատությունից օգտվելը նշանակում է այլոց իրավունքների և ազատությունների նվազեցում կամ սահմանափակում, օրենքը նպաստակ է հետապնդում սահմանել արդար հավասարակշռություն տարբեր անհատների իրավունքների միջև և սահման դնել անհատի կողմից իր իրավունքներից օգտվելու և դրանք չարաշահելու միջև:

Մարդուն մարդուց պաշտպանելը ոչ պակաս կարևոր երաշխիք է, քան պետության կամայականություններից պաշտպանելը:

Կյանքի, ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքը, մտքի և խղճի ազատությունը օրինակ են ծառայում այն բանին, որ դրանց լիարժեք, անարգել իրացումը կախված է այլ անձանցից, որոնց օրենքը գերծ է պահում այլոց իրավունքները և ազատությունները խսխտելոց: Այսպիսով, անձի իրավունքները և ազատություններն այս կամ այն կերպ զուգորդվում են այլոց իրավունքների հետ, և ազգային օրենսդրի խնդիրն է կանխել իրավունքների չարաշահումները և սահմանել արդար հավասարակշռություն տարբեր անհատների իրավունքների միջև: Այն իրավունքները և ազատությունները, որոնք մարդկանց կողմից օգտագործվում են այլ մարդկանց իրավունքները և ազատությունները վերացնելու համար, ենթակա չեն միջազգային իրավունքի և ազգային օրենսդրության պաշտպանությանը:

Բարոյականության արդար պահանջների բարարագում:

Քանի որ մարդը չի ապրում մեկուսացման մեջ, նա պարտավոր է պահպանել ոչ միայն ուրիշների իրավունքները և ազատությունները, այլև հաշվի առնել բոլորի կողմից ընդունված բարոյական նորմերի պահանջները: Հասարակական բարոյականության նորմերի սկզբունքային նշանակությունը տարբեր ժողովուրդների մոտ և տարբեր պետություններում, ինչպես նաև տարբեր տարածաշրջաններում կարող է լինել ոչ միատեսակ: Խնդրահարույց է բարոյականության միասնական, համամարդկային ընկալման գոյությունը, որն ընդունելի կլինի տարբեր տեսակի հասարակությունների և հոգևոր-մշակութային ավանդույթների համար: Բացի այդ, այն ենթակա է փոփոխությունների պատմության ընթացքում: Մեր կարծիքով, բարոյական հիմքերով մարդու իրավունքների սահմանափակումները պետք է տեղափոխ իրավունքների հետ և սկզբունքուն ունեն ավելի մեծ հնարավորություններ՝ արտահայտվելու այդ պահանջների ճշգրիտ բովանդակության վերաբերյալ: Բարոյականության նոտեցումներով մարդու իրավունքների սահմանափակումները չպետք է դուրս գան խելամիտ շրջանակներից, քանի որ այդ նոտեցումները ենթակա չեն որևէ ճշգրիտ գնահատականի, և այսուեղ բարենպատճեն չարաշահումների վտանգը: Դրա համար պետությունը, որը «հղում է անուս հասարակական բարոյականության վրա՝ որպես մարդու իրավունքների սահմանափակման հիմք, ազատությունների սահմանների որոշման ժամանակ նման գործողությունները պետք է որոշակիորեն ցույց տան, որ նման սահմանափակումը էական է հասարակության հիմնական արժեքների նկատմամբ հարգանքին աջակցելու համար»:

Հասարակական կարգ (հասարակական անվտանգություն): Ամբողջությամբ վերցրած «հասարակական կարգ» հասկացությունը կարելի է մեկ

առաջ քաշել իր բովանդակությամբ նոյնական պատվիրաններ էրոտիկ և գործնական, ընտանեկան և ծառայողական հարաբերությունների առնչությամբ, սեփական կնոջը, կանաչ վաճառող կնոջը, որդուն, մրցակիցներին, ընկերոջը, ամրաստանյալին վերաբերող հարաբերություններում»⁷: Պատասխանն ակնհայտ է. նման ունիվերսալ էթիկա գոյություն չունի: Իսկ եթե հիմք չկա խստելու մեկ հասարակության շրջանակներում ունիվերսալ էթիկայի մասին, առավել ևս չկան կանոններ, որոնք ընդունելի կլիմեն տարբեր հասարակությունների կողմից: Ուստի կարելի է ասել, որ «...ամեն մի բարոյական ճշմարտություն (նշանակում է նաև պարտադիր է) միայն իր տոցիալ-մշակութային միջավայրում և ճշմարտություն չէ (ապարտադիր չէ նրա սահմաններից դուրս)»:

Եվրոպական դատարանը բազմից ընդգծել է, քանի որ բարոյականության պահանջները տարբեր երկրներում շատ տարբեր են. հատկապես անհրաժեշտ է, որ դատարանը հարգի ազգային օրենսդրական մարմինների դատողությունները բարոյականությունը պաշտպանելու միջոցների վերաբերյալ, և փաստեց, որ անհնար է գտնել Եվրոպայի Խորհրդի մեջ մտնող պետությունների իրավակարգում և հասարակական համակարգում բարոյականության միասնական եվրոպական հայցակարգը:

«Միլեր և այլ ընդդեմ Շվեյցարիայի» գործով (1988 թ.) Դատարանը նշեց, որ «տարբեր ժամանակներում և տարբեր վայրերում տարբեր մոտեցումներ են դրսնորվել բարոյականության պահանջների առնչությամբ, հատկապես մեր ժամանակաշրջանում, ինչը բնութագրում է տվյալ ոլորտում կարծիքների էվոլյուցիայով»: Պետական իշխանություններն իրենց երկրներում անմիջականութեն և անընդմեջ շփում են կյանքի իրողությունների հետ և սկզբունքուն ունեն ավելի մեծ հնարավորություններ՝ արտահայտվելու այդ պահանջների ճշգրիտ բովանդակության վերաբերյալ: Բարոյականության նոտեցումներով մարդու իրավունքների սահմանափակումները չպետք է դուրս գան խելամիտ շրջանակներից, քանի որ այդ նոտեցումները ենթակա չեն որևէ ճշգրիտ գնահատականի, և այսուեղ բարենպատճեն չարաշահումների վտանգը: Դրա համար պետությունը, որը «հղում է անուս հասարակական բարոյականության վրա՝ որպես մարդու իրավունքների սահմանափակման հիմք, ազատությունների սահմանների որոշման ժամանակ նման գործողությունները պետք է որոշակիորեն ցույց տան, որ նման սահմանափակումը էական է հասարակության հիմնական արժեքների նկատմամբ հարգանքին աջակցելու համար»:

Հասարակական կարգ (հասարակական անվտանգություն): Ամբողջությամբ վերցրած «հասարակական կարգ» հասկացությունը կարելի է մեկ

նարանել որպես կանոնների ժողովածու, որն ապահովում է հասարակության կյանքը և անվտանգությունը: Մարդու իրավունքների հարգումը հասարակական կարգի մասն է: Հասարակական կարգի ապահովումը ենթադրում է պաշտպանության իրականացում քաղաքացիների անդորրին, կյանքին և առողջությանը կամ նրանց սեփականությանը լուրջ վճար պատճառելու վտանգի սպառնալիքի դեպքում: Սակայն այդ հայեցակարգը բոլոր է տալիս ոչ միանշանակ մեկնաբանություն, և բացի դրանից, այդ հայեցակարգի իմաստը փոխվում է ժամանակի և տարածության մեջ: Հասարակական կարգի խախտումը կարող է լինել նյութական, օրինակ, ցանկացած անօրինական հանրային միջոցառում: Հասարակական կարգի խախտում առանց խախտողների կողմից որևէ ակտիվ գործողության, ինչը կարող է դրսերպել հավատացյալների զգացմունքներին ուղղված վիրավորանքում: Հայեցակարգը փոփոխվում է ժամանակի մեջ, քանի որ հասարակական կարգը տվյալ հասարակարգում անփոփոխ չէ: Սովորույթների, սոցիալական, քաղաքական ու քարոյական հասկացությունների զարգացումը երբեմն ունակ է արմատապես փոխել կայացած պատկերացումն այն մասին, թե ինչ է հասարակական կարգը: Հայեցակարգը փոփոխվում է տարածության մեջ՝ երկրից երկրի: «Հասարակական կարգ» հասկացության բավարող և սպառիչ բնորոշում գտնելու դժվարության պատճառով այն ենթադրվում է ներկայացնել հիմնական սկզբունքների ժողովածուի տեսքով, որին արտահայտում է հասարակության բարձր շահերը:

«Հասարակական կարգ» հասկացությունը պետք է դասել այն դրույթների կարգին, որի նպատակն է ապահովել երկրի ներսում խաղաղ հասարակական կյանք, սոցիալական ներդաշնակություն և իշխանությունների դրույթների հարգում: Հասարակական անվտանգության ապահովումն իրենից ներկայացնում է նրա առանձին անդամների կամ սոցիալական խմբերի գործողություններից հասարակությանը պաշտպանելու նպատակով այնպիսի միջոցառումների ձեռնարկում, որոնք շղափում են հասարակության շահերը:

Հետականությունը՝ բարեկեցություն: Սովորաբար ընդհանուր բարեկեցության տակ հասկացվում է հասարակության տնտեսական և սոցիալական բարեկեցությունը:

Քաղաքակրթության առաջընթացի հետ զուգընթաց «ընդհանուր բարեկեցության» հայեցակարգն արագ փոխվում է դեպի այդ հասկացության ընդլայնման կողմը: Արդյունքում անձի անձեռնիւթյության վերաբերյալ իին և ավելի նեղ պատկերացումն իր տեղը զիջում է ողջ հասարակության կողեւությի շահերի ավելի լայն հասկացությանը: Իսկ դա հնարավորություն է ընձեռնում պետությա-

նը ընդունել օրենքներ, որոնք անհրաժեշտ են սոցիալ-տնտեսական բարեկեցության և ողջ հասարակության զարգացման համար, ինչպես նաև օրենքներ բնակության միջավայրի և բնակչության առողջության մասին:

Ողջ հասարակության օգտին արված ցանկացած օրինական սահմանափակում, որն ուղղված է հասարակական շահերի պաշտպանությանը, պետք է ավելի վեր դասվի քան անձնական շահերը: Հասարակական շահերի աստիճանը պետք է որոշի ազատությունների սահմանափակման աստիճանը, որպեսզի նման սահմանափակման օրինականություններ կանոնակարգվի հասարակության շահերի կարևորությամբ: Ընդհանուր բարեկեցության շահերից ենելով՝ սահմանափակումները կիրառելի են գույքը տիրապետելու իրավունքի նկատմամբ, ինչը ներկայում չի դիտվում որպես սրբազն իրավունք, այլ դիտվում է որպես սոցիալական գործառույթ, որը կախման մեջ է համազգային շահերից և ենթակա է նրան: Դրա հետևանքով ներկայում ճանաշվում է այդ իրավունքից օգտվելու վրա սահմանափակումներ դնելու անհրաժեշտությունը, օրինակ, հասարակական կարիքների համար հատուցմամբ վերցնելու, ազգայնացման ձևով:

Պետական (ազգային) անվտանգություն: Պետությունը ստեղծվում է ժողովրդի կողմից իր բարեկեցության ապահովման և յուրաքանչյուր մարդու իրավունքների պաշտպանության համար, որը փոխադր բնույթ է կրում այլոց իրավունքների առնչությամբ: «Պետական անվտանգություն» հասկացությունը վերաբերում է այն միջոցներին, որոնք օրինականացված են արտաքին ուսնագործություններից տարածքային ամբողջականության և ազգային անկախության ապահովման նպատակով: Սահմանափակում է ցանկացած գործունեությունն, ինչը կարող է վտանգել պետության գոյությունը: Սակայն պետական (ազգային) անվտանգության վրա հղում չի կարելի անել՝ ա) որպես պատճառ սահմանափակումներ մտցնելու, եթե խոսքը գնում է օրենքի կամ իրավակարգի սույն տեղական կամ հարաբերականորեն մեկուսացված վտանգի վերացմանը, բ) որպես առիթ մտցնելու կամայական և անորոշ սահմանափակումներ, գ) որպեսզի արդարացվեն այն միջոցները, որոնց նպատակն է ճնշել ընդդիմությանը կամ սեփական ժողովրդի նկատմամբ իրականացվող հանցավոր բռնածննիշ արակսիլիկան¹¹: Ամեն դեպքում անհրաժեշտ է սահմանել ուղղակի կապը մարդու վարքագիր և պետության անվտանգության սպառնալիքների միջև:

Առողջության պահպանություն: Առողջությունն եզրույթը մեր ուսումնասիրությունում ճշգրտուեն համընկնում է Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության (ԱՀԿ) կանոնակարգի ներածության հետ, որտեղ «առողջությունը» բնորոշվում է որպես լիարժեք ֆիզիկական, մտավոր և սո-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ցիալական բարեկեցություն: Առողջության իրավունքը կարելի է դիտել որպես անձնական անվտանգության իրավունքի բաղադրիչ և անձի կարևոր իրավունքներից: Ուստի պետության խնդիրն է միջոցներ ծեռնարկել, որոնց նպատակն է պահպանել բնակչության առողջությունը:

Հանրային առողջության պահպանումը կարող է հիմք հանդիսանալ՝ սահմանափակելու որոշ իրավունքներ, որպեսզի բնակչության և անհատների առողջությանը լուրջ վտանգի առկայության դեպքում պետությանը հնարավորություն ընձեռվի միջոցներ ծեռնարկելու այդ կապակցությամբ: Այդ միջոցները կոչված են կանխարգելելու հիվանդությունների տարածումը:

Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է տեղյակ պահել առողջապահության մարմիններին իր վարակիչ հիվանդության մասին, կամ եթե նա վարակվել է: Նա ենթակա է բժշկական զննման, բուժման, բժիշկների կողմից հետևելուն, մեկուսացման կամ ստացիոնար բուժման:

Անհրաժեշտ է նշել, որ պարտադիր մեկուսացումը կամ հիվանդանոցային բուժումը նման դեպքերում հանգեցնում է անձի տեղաշարժման ազատության և ազատության ու անձեռնմխելիության իրավունքների սահմանափակմանը:

Ամփոփելով, կարելի է հանգել հետևյալ եզրահանգումներին.

1. Սահմանափակումներին վերաբերող հասկացություններին և եզրույթներին վերաբերող իրական իմաստը կարելի է ըմբռնել միայն էմպիրիկ եղանակով՝ հաշվի առնելով ժամանակակից միջազգային հանրության կյանքի մշտապես փոփոխվող հանգամանքները և պայմանները:

2. Կոնկրետ պետության նկատմամբ միջազգային սկզբունքների կիրառումը պահանջում է հաշվի առնել նրա հասարարական կարգի բոլոր բազմազան գործոնները, որտեղ անցյալի հոգևոր ավանդները ներդաշնակորեն պետք է համատեղվեն այն դիմամիկ զարգացման հետ, ինչն անհրաժեշտ է ազգի ողջ ներուժի լիարժեք իրացման համար, որտեղ անպայմանորեն կպահպանվի ժողովրդավարական հասարակությունում անձի իրավունքների ու ազատությունների և, ամբողջությամբ վերցրած, հասարակության բարեկեցության միջև արդարացի հավասարակշռությունը:

Ամեն դեպքում Եվրոպական դատարանը նշում է, որ «ցանկացած սահմանափակման անհրաժեշտությունը պետք է համոզի կերպով հավաստվի»:¹²

¹ Sté'u Гомисен Д. Путеводитель по Европейской конвенции о защите прав человека. Страсбург, 1994. С.14.

² Sté'u Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. - М.: 1991. С. 86.

³ Sté'u Баранов В.М. “Удовлетворение справедливых требований морали” как цель ограничения прав и свобод человека // Теория и практика ограничения прав человека по российскому законодательству и международному праву. Ч. I. С.19–30.

⁴ Sté'u Карташкин В.А. Россия и Всеобщая Декларация прав человека // Московский журнал международного права. 1998. N2. С 244.

⁵ Sté'u Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положений Международного пакта о гражданских и политических правах//Вестник МГУ. Серия «Право». 1992. N4. С. 62.

⁶ Sté'u Бекназар-Юзбашев Т.Б. Права человека и международное право. М., 1996. С. 34.

⁷ Sté'u Вебер М. Избранные произведения. М., 1990. С. 694.

⁸ Sté'u Тихонравов Ю. В. Основы философии права. М., 1997. С. 415.

⁹ Sté'u Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положений Международного пакта о гражданских и политических правах //Вестник МГУ. Серия «Право». 1992. N4. С. 61.

¹⁰ Sté'u Даллес Э.-И. А. Свобода личности в праве. Исследование по вопросу об обязанностях личности перед обществом и ограничениях прав и свобод человека по статье 29 Всеобщей декларации прав человека. ООН. Нью-Йорк, 1993. С. 86.

¹¹ Sté'u Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положений Международного пакта о гражданских и политических правах //Вестник МГУ. Серия «Право». 1992. N4. С. 61.

¹² Sté'u Дело Фогт против Германии от 26 сентября 1995 г. /Европейский Суд по правам человека. Избранные решения. В 2 т. Т.2. М., 2000. С. 108.

Сурен Саргсян

Пограничные войска СНБ РА,
коисктатель кафедры общей юриспруденции
Ереванского университета “Гладзор”

РЕЗЮМЕ

Значение международных стандартов ограничения основных прав и свобод для конституционного регулирования Республики Армения.

Предметом исследования данной статьи являются международные стандарты ограничения прав и свобод человека и гражданина в нормальных ситуациях и их значения для конституционного регулирования данной проблемы в Республике Армения. Они могут быть классифицированы на общую или частную части. В статье анализирована общая часть.

Ключевые слова: права, свободы, безопасность, ограничения.

Suren Sargsyan

Border troops of SNS RA,
Post graduate student of Law department,
Yerevan «Gladzor» University

SUMMARY

The importance of international standards about restricting of the fundamental human and civil rights and freedoms for constitutional regulation of the Republic of Armenia.

The subject of this article is the international law standards about restricting of the fundamental human and civil rights and freedoms in normal situation. They can be classified to general part and special part. In this article we have analyzed only the general part. This standards have been fixed in the Constitution of the Republic of Armenia.

Keywords: rights, freedoms, security, restrictions.

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ**ՆԱՐԻՆԵ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ**

ՀՀ ՊՆ իրավաբանական վարչության ավագ սպա, փոխզնդապետ
ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի միջազգային և եվրոպական
իրավունքի հայցորդ

**ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՑՄԱՆ
(ԽՄԴԼԵՍԵՆՏԱՅԻՆ) ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ՄԻՋԱՅՆԵՐԸ**

Ենթերկ զինված ընդհարումների ժամանակ մարդու իրավունքների և իմմարար ազատությունների պաշտպանության անհրաժեշտությունից՝ հեղինակը կարևորում է միջազգային մարդասիրական իրավունքի (ՍՍԴ) անշեղորեն կատարումը: Հողվածում ուսումնասիրվում է ՍՍԴ-ի ինպլեմենտացիայի միջազգային մեխանիզմները և դրանց գործողությունը ապահովող իրավական միջոցները, ինչպես նաև այդ միջոցների գործնականում իրագործման հետ կապված խնդիրները: Գոյություն ունեցող միջազգային իրավական համակարգի համատեքստում կարևորվում է մասնակից-պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների համատեղ ջանքերով ձեռնարկվող ՍՍԴ-ի կատարմանն ուղղված միջոցները: Եզրափակիչ մասում, ամփոփելով առկա խնդիրները, մատնանշվում է ՍՍԴ-ի նորմերի խախտման համար պետությունների միջազգային պատասխանատվության խնադանությունը կատարելագործումը՝ որպես ՍՍԴ-ի նորմերի և մարդու իրավունքների խախտումները զապող կարևոր միջոց:

Հիմնարար բառեր - ՍՍԴ ինպլեմենտացիա, զինված բնդիարտում, մարդասիրական իրավունք, մարդու իրավունքներ, ինպլեմենտացիայի մեխանիզմներ:

Զինված ընդհարումների փաստացի վերլուծությունը մատնանշում է, որ անկախ պատմական ժամանակաշրջանից և քաղաքակրթական ձևերից, զինված ընդհարման կողմերին բնորոշ են դաժանությունը, բոնությունները, ավերածությունները, որոնք, անշուշտ, ուղղորդվում են մարդու իմմարար իրավունքների կողին խախտումներով և ազատությունների սահմանափակումներով: Ուստի զինված ընդհարումների ժամանակ մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանությունն առանցքային խնդիր է, որի լուծման միակ ճանապարհը ՍՍԴ-ի նորմերի անվերապահ կատարումն է:

Իրավաբանական նորմերի ցանկացած համակարգ, անկախ դրա մշակվածության աստիճանից, չի կարող գոյատել, եթե այն չունի ազդեցություն հասարակական կյանքի վրա: Իրավունքը պարզապես ոչինչ է, եթե դրա դրույթները չեն իրացվում նարդկանց գործունեության մեջ և հասարակական հարաբերություններում:

ՍՍԴ-ի դրույթների իրացումն անհնար է առանց միջազգային իրավունքի համակարգում դրա դերի և նշանակության սահմանման:

Դարեր շարունակ պատերազմի իրավունքը միջազգային հարաբերությունների համակարգում գրանցեցրել է իր ուրույն տեղը: Ժամանակակից միջազգային հարաբերություններում ՍԱԿ-ի կանոնադրությամբ ռազմական գործողությունների արգելքի պարագայում ՍՍԴ-ի գոյությունը միջազգային իրավունքի դաշտում առաջին հայացքից փոքրինչ անտրամարանական է թվում, քանի որ այն կիրառվում է միայն զինված ընդհարումների ժամանակ, այսինքն՝ միջազգային իրավունքի խախտ-

ման առկայության պարագայում: Մինչդեռ ՍՍԴ-ի արդյունավետ գոյության և գործուն լինելու պատճառը իրականացնելու մեջ քաղաքական խնդիրները պատերազմների միջոցով լուծելու իրողության առաջ:

Այսօր՝ արդեն XXI դարի սկզբին, ցավոք, պետք է արձանագրենք, որ մարդկությունը, չնայած դարեր շարունակ գործադրված մեծ ջանքերին, դեռևս կանգնած է քաղաքական խնդիրները պատերազմների միջոցով լուծելու իրողության առաջ: Այս հիմնախնդրով գրադվող միջազգային կազմակերպություններից առավել ազդեցիկը՝ ՍԱԿ-ը, չնայած ձեռնարկված իրավական և քաղաքական բազմաթիվ միջոցներին, միջազգային զինված ընդհարումների կանխարգելումը շահողնեց:

Զինված ընդհարումների անխուսափելիությունից դրվագ և գիտակցելով սեփական անվտանգության խնդիրները՝ պետությունները ստեղծեցին միջազգային միություններ, որոնց շրջանակներում էլ ձևավորվեցին ժամանակակից ՍՍԴ-ի նորմերը:

Այսինքն՝ միջազգային իրավունքի համակարգում ՍՍԴ-ի գոյության տրամաբանությունը հետևյալն է. «Պատերազմն անօրինական է, սակայն եթե պատերազմը սկսվել է, այն պետք է վարչի սահմանված կանոններով»:

Անշուշտ, սխալունք չի լինի ասել, որ ՍՍԴ-ի գոյությունն ինքնին ի ցույց է դնում կիրառման բարդությամբ պայմանավորված միջազգային իրավունքի՝ որպես իրավական դիսցիլինի անկատարությունը:

Ինպլեմենտացիա (անգլերեն՝ implementation՝ կատարում, կիրառում՝ լայն իմաստով նշանակում է պետությունների կողմից միջազգային իրավունքի

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նորմերի՝ ազգային իրավական համակարգ ներմուծումը և կատարումը:

ՍՍԻ-ի իմպլեմենտացիայի միջոցները ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներքետական մակարդակներում ուղղակիորեն արտացոլում են ոչ միայն պետության կողմից նշված ոլորտի միջազգային պայմանագրերով ստանձնած պարտավորությունների կատարման աստիճանը, այլ նաև միջազգային իրավունքի նախանշումները կատարելու հարցում տվյալ պետության պատրաստակամությունն առհասարակ:

Վ.Ա. Բատիրը ՍՍԻ-ի իմպլեմենտացիայի մեխանիզմը սահմանում է որպես ՍՍԻ-ի նորմերի իրացման ընթացակարգը սահմանող, պետական մարմինների կազմակերպարավական գործունեությունը և ՍՍԻ-ի նորմերի իրականացման հետ կապված իրավակիրար պրակտիկան կանոնակարգող ներպետական իրավունքի նորմերի ամբողջություն, որն ուղղված է պետության կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորությունների փաստացի կատարման ապահովմանը :

Պետությունների սուվերեն հավասարության և անկախ ներքին ու արտաքին քաղաքականություն իրականացնելու միջազգային իրավունքի հիմնական սկզբունքներով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ պետությունները, միաժամանակ հանդիսանալով միջազգային իրավանորմերի ստեղծողներ, հանդես են գալիս որպես այդ նորմերի իմպլեմենտացիայի հիմնական սուրյեկտներ:

1949 թ. Ժնևան կոնվենցիաներում և դրանց լրացուցիչ արձանագրություններում ընդգրկված միջազգային իրավանորմերի մեծամասնությունն իրացվում են ազգային իմպլեմենտացիայի մեխանիզմների միջոցով:

Սակայն պետք է նշել, որ միջազգային իրավունքի նորմերի իմպլեմենտացիան ազգային մակարդակով թեև հիմնական, սակայն միակ ճանապարհը չէ: Միջազգային մարդաբանական իրավունքի նորմերով ամրագրված են նաև միջազգային մակարդակով իրավանորմերի իմպլեմենտացիա ապահովող կազմակերպչական միջոցներ, որոնց ամբողջությունը կազմում է ՍՍԻ իրավանորմերի իմպլեմենտացիայի միջազգային մեխանիզմը:

Ուկրաինացի իրավագետ Ա.Ս.Գավերդովսկին «Միջազգային իրավունքի իմպլեմենտացիա» մենագրության մեջ նշում է, որ միջազգային իմպլեմենտացիայի մեխանիզմը պետությունների ջանքերով ստեղծված միջազգային իրավական նորմերի իրացմանն ուղղված միջոցների ընդհանությունն է»:

ՍՍԻ-ի իրացման խնդրի ենթատեսաւում վերոնշյալ սահմանումը բնականարար չի ընդգրկում իրավահարաբերությունների ամբողջ այն դաշտը, որն առաջանում է ՍՍԻ նորմերի իմպլեմենտացիայի գործընթացներում: Այն վերաբերում է պետու-

թյանը՝ նախ և առաջ որպես միջազգային իրավունքի սուրյեկտի:

Իսկապես միջազգային մակարդակով միջազգային իրավունքի իրացման հիմնական միջոցները պետությունների կողմից ձեռնարկած այն բոլոր միջոցներն են, որոնց նպատակը միջազգային պարտավորությունների կատարման ապահովումն է:

Միաժամանակ հարկ է նշել մարդաբանական կոնվենցիաների էական առանձնահատկությունն առ այն, որ պետությունների ստանձնած պարտավորությունները միակողմանի բնույթի են, ինչն ամրագրված է Ժնևան կոնվենցիաների ընդհանուր 1-ին և I-ին լրացուցիչ արձանագրության 1-ին հոդվածի 1-ին կետում, համաձայն որի՝ «Բարձր պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են ցանկացած հանգամանքներում պահպանել և ստիպել պահպանելու սույն կոնվենցիան»:

Ժնևան կոնվենցիաների և դրանց լրացուցիչ արձանագրությունների մեկնարանություններում առանձնացվում են պետությունների պարտավորությունների միակողմանիության տեսակետով. «Անմիջապես ստանձնելով պարտավորություն՝ պայմանավորվող կողմերը ընդգծում են, որ Կոնվենցիան փոխադարձության վրա հիմնված պայմանագիր չէ, որը մի պետությունը կապում է այլ պետության կամ պայմանավորվող կողմերի հետ այնքանով, որքանով վերջիններս կատարում են իրենց պարտավորությունները, այլ միջազգային հանրության առջև հանդիսավոր ստանձնած միակողմանի պարտավորություններ, որոնք ներկայացվում են պայմանավորվող կողմերին: Յուրաքանչյուր պահանակից իրավասու է բացատրություն պահանջել խախտված դրույթների վերաբերյալ և խախտող կողմին պատասխանատվության կանչել:

Այլ կերպ ասած, Ժնևան կոնվենցիաների և I-ին լրացուցիչ արձանագրության կատարումը պայմանավորված չէ այլ մասնակիցների կողմից պարտավորությունները կատարելու հետ, և Ժնևան կոնվենցիաների յուրաքանչյուր մասնակից իրավասու է բացատրություն պահանջել խախտված դրույթների վերաբերյալ և խախտող կողմին պատասխանատվության կանչել:

Այսպիսով, ՍՍԻ-ի նորմերի միջազգային իմպլեմենտացիայի մեխանիզմի տակ հասկացվում է իրավական և կազմակերպական միջոցների համակարգ, որը ստեղծվում է ինչպես պետությունների համատեղ ջանքերով, այնպես էլ ՍՍԻ-ի շրջանակում ստանձնած պարտավանությունների բազմակողմանի և լիարժեք իրացման նպատակով անհատապես կիրառվող միջոցներով:

Ժնևան կոնվենցիաների և դրանց լրացուցիչ արձանագրությունների համաձայն՝ միջազգային մակարդակով ՍՍԻ-ի իրացման ապահովմանն ուղղված են հետևյալ միջոցները.

1) ՍՍԻ-ի իրացման միջազգային ընթացակարգային իրավական միջոցները (հետաքննու-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

թյունները)

2) I-ին լրացուցիչ արձանագրության 90-րդ հոդվածի համաձայն փաստերի բացահայտումը

3) հովանավոր տերության կամ փոխարիմորդի նշանակումը:

4) միջազգային ինստիտուցիոնալ իրավական միջոցները (միջազգային տրիբունալները, միջազգային քրեական դատարանը)

5) պատերազմի զոհերի պաշտպանությանը նպաստող պետությունների կողմից համատեղ կամ անհատական միջոցների ձեռնարկումը, այդ թվում նաև միջազգային կազմակերպությունների շրջանակում կիրառվող միջազգային իրավական միջոցները:

Հետաքննության մեխանիզմները նորույց չեն ՍՄԻ-ում, և ներկայումս գոյություն ունեցող մեխանիզմները հիմնադրվել են դեռևս 1929 թ. Ժնևան կոնվենցիայի 30-րդ հոդվածով, որը թույլ էր տալիս Կոնվենցիայի խախտման դեպքում հետաքննության անցկացումը: Խոսքը գնում է Կոնվենցիայի ցանկացած խախտման առիվկ կողմերից մեկի խնդրանքով երկողմանի հետաքննության մասին: 1949 թ. Ժնևան կոնվենցիաների թիվ 52, 53, 132, 145 հոդվածների համաձայն, ընդհարման մեջ գտնվող կողմերից մեկի խնդրանքով՝ կոնվենցիայի խախտման ցանկացած պնդման մասին պետք է սկսվի հետաքննություն այն ընթացակարգով, որը փոխադարձ համաձայնությամբ կահմանեալ շահագործ կողմերը:

1977 թ. Լրացուցիչ արձանագրության ընդունման ժամանակ և 90-րդ հոդվածով նախատեսվել է փաստերի բացահայտման միջազգային հանձնաժողովի ստեղծումը, որն իրավասու է հետաքննել 1949 թ. Ժնևան կոնվենցիաների և I Լրացուցիչ արձանագրության լուրջ և կոպիտ խախտումների վերաբերյալ բոլոր հայտարարությունները՝ նոյնին առանց կողմերի համաձայնության:

ՄՄԲ խախտումների հետաքննության հարցում հիմնական առաջնաբացը կայանում է նրանում, որ հանձնաժողովը պետք է հետաքնննի 1948 թ. Ժնևան կոնվենցիաների և I-ին Լրացուցիչ արձանագրության լուրջ և կոպիտ խախտումների վերաբերյալ բոլոր հայտարարությունները՝ նոյնին առանց կողմերի համաձայնության:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ Հանձնաժողովը դատական մարմին չի հանդիսանում և հետևաբար որոշումներ չի կայացնում, ընդհամենը հետաքննության արդյունքների մասին (մեկնաբանություններով հանդերձ) հայտնում է շահագործ կողմերին:

Վերահսկողական հնագույն մեխանիզմներից է հովանավոր տերությունների ինստիտուտը: Հովանավոր տերությունների ծագման վերաբերյալ առաջին տեղեկությունները սկիզբ են առնում XVI դարից: XIX դարում և XX դարի սկզբին, միջազգային սովորույթի վրա իմնված, պետությունների կողմից ինչ-որ շափով ճանաչում ստացած այս ինստիտուտը գլխավոր վերահսկողական մեխանիզմ

էր համդիսանում¹²:

Հովանավոր տերության եզրույթի տակ հասկացվում է պետություն, որին մեկ այլ պետություն (ծագման երկիրը) հանձնարարում է պաշտպանելի իր և իր քաղաքացիների շահերը երրորդ երկրի առաջ (տիրություն, որի իշխանության տակ են գտնվում հովանավորող անձինք):¹³

Պատերազմական վիճակում այս ինստիտուտը առաջին անգամ գործողության մեջ դրվեց 1870 թ. Ֆրանս-պրուսական պատերազմի ժամանակ:

Չնայած որ 1949 թ. Ժնևան կոնվենցիայով գովայնորեն բարելավվեցին և ընդլայնվեցին հովանավոր տերության լիազորությունները, այդուհանդեռ տարիների վորձն ի ցույց դրեց հովանավոր տերության համակարգի ցածր արդյունավետությունը:

Իրավիճակն էլ ավելի բարելավվելու, հովանավոր տերության նշանակությունն ուժեղացնելու նպատակով ընդունվեց 1977 թ. I Լրացուցիչ արձանագրության հովանավոր տերությունների և դրանց փոխարինողի նշանակման կարգը սահմանող 5-րդ հոդվածը, համաձայն որի՝ հովանավոր տերության նշանակումը և դրա ընդունումը հակառակ կողմից համար պարտադիր է:

I Լրացուցիչ արձանագրությունը որոշ չափով վերացնում է վերոնշյալ խոչընդոտները, սակայն պնդել, որ այն հնարավորություն է ընձեռում հովանավոր տերության ինստիտուտի լիարժեք կայացմանն ու անթերի գործունեությանը, իհարկե, դեռ վաղ է:

Հովանավոր տերություն նշանակելու հարցում հակամարտության կողմերը միշտ չեն, որ հանգում են երկուստեր ընդունելի որոշման, ուստի հնարավոր դժվարություններից խոսափելու համար 1949 թ. Ժնևան կոնվենցիաների թիվ 10, 11 ընդհանուր հոդվածներով նախատեսված է հովանավոր տերությունների փոխարինողներ նշանակելու հնարավորությունը:

Իրենց բովանդակությամբ ընդհանուր այս հոդվածների առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ հովանավոր տերություն նշանակելու անհնարինության դեպքում տերությունը, որի իշխանության տակ են գտնվում հովանավորող անձինք, պետք է խնդրանքով դիմի մարդասիրական կազմակերպությանը կամ պետք է ընդունի մարդասիրական խնդիրների լուծումն իր վրա վերցնելու վերաբերյալ մարդասիրական կազմակերպության առաջարկը: Ընդ որում, խոսքը վերաբերում է միայն հովանավոր տերության ակնհայտ մարդասիրական բնույթի գործառություններին:

Ժնևան կոնվենցիաների և դրանց I Լրացուցիչ արձանագրության դրույթների իրականացումը գործնականում ստանձնել է ԿԽՄԿ-ն, և հովանավոր տերությունների համակարգում այն կարող է հանդես գալ որպես փոխարինող, ինչպես նաև գործել ինքնուրույն՝ համակարգից դուր:

Ժնևյան կոնվենցիաների ընդհանուր 10-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերությամբ ԿԽՍԿ-ն վկայակոչվում է որպես «մարդասիրական կազմակերպության» օրինակ, սակայն Կոնվենցիաների ընդունումից ի վեր որևէ կազմակերպություն չի նշանակվել փոխարինող:

Հայտնի է, որ ԿԽՍԿ-ն բազմից ներկայացրել և ապացուցել է անկողմնակալության բոլոր երաշխիքները, ուստի այդ ամենը վկայում է այն մասին, որ ԿԽՍԿ-ն կարող է հավակնել հովանավոր տերության փոխարինողի դերին:

Եթե նույնիսկ ընդունենք, որ ԿԽՍԿ-ն եզակի դեպքերում է հաջողել հովանավոր տերության բոլոր խնդիրների իրականացման հարցում, այդուհանդեռ հարկ է նշել, որ տարբեր հանգամանքներում կազմակերպությունը De facto կատարել է Հռվանավոր տերության փոխարինողի գործառույթները: Սակայն քանի որ այդ գործառույթների իրականացումը ուղղակիորեն չի բխում Ժնևյան կոնվենցիաների և I Լրացուցիչ արձանագրության իրավանորմերի տառից, ուստի պետք է արձանագրենք, որ ԿԽՍԿ-ի կողմից կատարված գործառույթները չեն համարվում De jure¹⁴:

ՍՍԻ-ի իմպելենտացիայի հիմնական նպատակը ՍՍԻ-ի իրացման ապահովումն է, ինչպես պետությունների, այնպես էլ ֆիզիկական անձանց կողմից: Ֆիզիկական անձանց կողմից ՍՍԻ-ի լուրջ խախտումների կանխման միջոցներ են միջազգային ինստիտուցիոնալ իրավական միջոցները. դրանք են միջազգային տրիբունալները և Հռոմի ստատուտի հիման վրա գործող միջազգային քրեական դատարանը, որը գործում է այն դեպքերում, երբ ազգային դատական համակարգը բացակայում է, կամ վերջիններս չեն կարող իրականացնել իրենց գործառույթները:

ՄՔԴ-ն կոչված է սահմանված միջազգային ընթացակարգով անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն, այդ թվում՝ նաև գին-ված ընդհարումների ժամանակ նարդու իրավունքներն ու ազատությունները խախտելու մեջ մեղադրվող անձանց:

ՍՍԻ-ի միջազգային իմպելենտացիայի մեխանիզմ է հանդիսանում նաև գինված հակամարտությունների զոհերի պաշտպանությանը նպաստող պետությունների կողմից համատեղ կամ անհատական միջոցների ձեռնարկումը: I Լրացուցիչ արձանագրության 89-րդ հոդվածը ՍՍԻ-ի լուրջ խախտումները կանխելու ուղղությամբ լայն հնարավորություններ է ընձեռում մասնակից կողմերի համար. «Կոնվենցիաների կամ սույն արձանագրության լուրջ խախտումների դեպքերում բարձր պայմանակարգովող կողմերը պարտավորվում են ձեռնարկել ինչպես համատեղ այնպես էլ ինքնուրույն միջոցներ Սիավորված ազգերի կազմակերպության հետ համագործակցության ասպարեզում և Սիավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրության համապատասխան»:

ՍՍԻ դրույթների կատարումն ապահովելու հարցում կարևոր դերակատարություն ունեն միջազգային կազմակերպությունները, մասնավորապես ՍՍԿ-ը: ՍՍԻ-ի լուրջ խախտումների դեպքում խախտված իրավունքների ապահովմանն ուղղված ցանկացած պետության գործադրած ջանքերի արդյունավետությունը կասկածելի է առանց պետությունների քաղաքական համագործակցության, իսկ ՍՍԿ-ը ժամանակակից աշխարհում հանդիսանում է համագործակցության առավել լայն կիրառվող միջոցներից¹⁵:

ՍՍԻ-ի նորմերի միջազգային մակարդակով իմպելենտացիայի ուղղությամբ պետությունների համագործակցության օրինակ է նաև Անկախ պետությունների համագործակցությունը (ԱՊՀ): Կազմակերպության կարևոր մարմիններից է ԱՊՀ Միջարդարաբանական վեհաժողովը (ՄԽՎ), որը 1993թ. առ պայսօր սերտ համագործակցում է ԿԽՍԿ-ի հետ: Հարկ է նշել, որ համագործակցության շրջանակներում մշակվել են ՍՍԻ-ի ԱՊՀ մասնակից-պետությունների ազգային օրենսդրություններ իմպելենտացիայի վերաբերյալ, բազմաթիվ տիպային իրավական ակտեր և խորհրդատվություններ:

Ենթելով Ժնևյան կոնվենցիաների գրեթե համընդհանուր վավերացման հանգամանքից և դրանից բխող մարդասիրական սկզբունքների անվերապահ բնույթից՝ բոլոր պետություններն իրավասու են ապահովելու մարդասիրական սովորության իրավունքի պահպանումը ցանկացած այլ պետության միջոցով¹⁶:

1968 թ. Թեհրանում տեղի ունեցած Մարդու իրավունքների կոնֆերանսում ընդունված որոշումն ընգծում է, որ Կոնվենցիաների պահպանության ապահովման պարտավորությունը դրված է նույնիսկ գինված ընդհարման մասնակից չհանդիսացող պետությունների վրա:

ՍՍԻ-ի խախտումներ թույլ տված հակամարտության կողմի հանդեպ պետության կամ պետությունների կողմից համատեղ ձեռնարկված օրինական միջոցների թվին են դասվում նաև դիվանագիտական ճնշումների հետ կապված միջոցառումներն ու հարկադրանքի միջոցները:

ՍՍԿ-ի միջազգային իրավունքի հանձնաժողովը, որը նման գործողությունները անվանում է «հակընդդեմ միջոցներ», գտնում է, որ նախնական գործողությունների անօրինականությունը հանդիսանում է ձեռնարկված հակընդդեմ միջոցների անօրինականությունը նախօրոք բացառող հանգամանքը :

Հարկադրական միջոցներից խոսելիս անհրաժեշտ է նշել, որ դրանք կարող են լինել միայն միջազգային իրավունքի տեսանկյունից թույլատրելի միջոցները: Այլ կերպ ասած՝ դրանք կարող են լինել միայն այնպիսի միջոցներ, որոնք համապատասխանում են սոորոկ նշված պահանջներին:

- ուղղված լինեն անօրինական գործողու-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

թյուն կատարելու համար պատասխանատու պետության դեմ,

- իրականացվեն իրավախախտ պետությանն ուղղված նշված գործողությունը դադարեց-նելու այսհանջ բովանդակող նախազգուշացումից հետո,
  - ձեռնարկված միջոցները պետք է լինեն համաչափ և համահունչ մարդասիրության հիմնական սկզբունքներին:

- Կրեն ժամանակավոր բնույթ, դադարեցվեն համապատասխան պետության կողմից միջազգային իրավունքի խախտելը դադարեցնելուն պես :

Ժամանակակից միջազգային հանրությունը ընդունել է այն կանոնը, որ պետության (պետությունների) կողմից կիրառվող ուազմական բնույթի հակամիջոցներն անօրինական են, և միակ նարմինը որն իրավասու է բույլատրել զինված ուժի կիրառումը, ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհուրդն է։ Օրինակ, 1990-1991թթ. Պարսից ծոցի զինված հակամարտության ժամանակ 1990թ. նոյեմբերի 29-ի Անվտանգության խորհրդի թիվ 678 քանակի համաձայն կուալիֆիկու ուժերի կողմից, ի պատասխան Իրաքի ազրեսիայի, ձեռնարկվեցին ուազմական գործողություններ։

Նմանատիպ գործողություններն Անվտանգության խորհրդի կողմից քույլատրվում են նախևառաջ զինված ընդհարման ժամանակ մարդասիրական իրավունքի ապահովման նպատակով՝ ՍԱԿ-ի Կանոնադրության, այլ ոչ ՍՍԻ-ի հիման վրա, և երկրորդ՝ այդ գործողությունների գլխավոր և Կանոնադրության VII գլխով միակ քույլատրելի նպատակը անհրաժեշտության դեպքում միջազգային խաղաղության և անվտանգության վերականացումն է:

Նման հանգամանքներում ուժի կիրառման օրինականությունը խիստ պայմանավորված է նշված նպատակով և չի կարող բխել ՄՄԴ-ի որևէ նորմից և նույնիսկ ²¹ I Լրացուցիչ արձանագրության 89-րդ հոդվածից »:

ՍՄԻ-ի նորմերը նպատակառողջված են ցանկացած բնույթի գինված ընդհարման զրիերի իրավունքների պաշտպանության ու նրանց տառապահության համար:

պանքները թերևացնելուն, հետևաբար ենթադրել, որ այդ նույն իրավունքով կրույլատրվի ցանկացած ռազմական ուժի կիրառում, անտրամարանական է և իրավաբանական տեսանկյունից անընդունելի:

Հարկ է նշել, որ ՍՍԴ-ն կիրառելի է այս Անվտանգության խորհրդի կողմից որպես հակընդդեմ միջոց՝ բույլարված ռազմական գործողությունների ժամանակ՝:

Վերոդիյալն ամփոփելով՝ կարելի է ասել, որ ի միջազգային մակարդակով իմպեմենտա-
ու ուղղությամբ ստեղծված է միջազգային իրա-
ն փաստաթղթերի բավականին մեծ քազա,
առերազմի օրենքներն ու սովորույթները ամ-
ած են դոկտրինավ մակարդակով:

Ներկա դրությամբ ՍՍԻ-ի կարևորագույն խնդիրներից է ռազմական գործողությունների ժամանակ մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության ուղղված իրավանորմերի իրագործումը: Նշված նորմերի իրականացումը ենթադրում է համալիր միջոցների ձեռնարկում: Աախ և առաջ պետությունների կողմից միջազգային իրավունքի նորմերի ներմուծում ազգային օրենսդրություն՝ իմայլեմնենտացիա, և այդ գործընթացը վերահսկող հասուկ մարմինների ստեղծում:

Երկրորդ խնդիրը ռազմական գործողություններին միատեսակ, համարժեք գնահատական և որակավորում տալու ուղղությամբ միջազգային մակարդակով միջոցների ձեռնարկումն է: Երրորդը հակամարտող կողմերին միջազգային իրավունքի նորմերը պահպանելու ուղղությամբ պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների կողմից պարտադրվող միջոցների ձեռնարկումն է: Եվ վերջապես, չորրորդ կարևոր միջոցը միջազգային իրավունքի ուժով արդեն իսկ ստեղծված ՍՄԻ-ի նորմերի խախտման համար պետությունների միջազգային պատասխանատվության ինստիտուտի կատարելագործումն է, քանի որ պատասխանատվության իրական գործող նեխանիզմները զինված ընդհարումների ժամանակ պետությունների կողմից ՍՄԻ-ի և ՄԻՄԻ-ի նորմերի խախտումները զայռ կառվելու օռնություն է:

¹ Стю Гарвердовский А.С. Имплементация норм международного права. Киев: Вища школа, 1980. С.47.

² Стю Явич Л.С. Общая теория права. Л. // Издательство ЛГУ, 1976. С. 201.

³ Ст. 3 Закона о Своде Гражданского права. М.: Издательство ИУ, 1978. С. 201.

Տես Վ.Հիման նկայան: Քրեական արդարադատության սկզբունքները միջազգային իրավունքում //Եվրոպացիան և իմպլիկատացիայի առանձնահատկությունները: Երևան 2011, էջ 310:

³ Ст. Батырь В.А. Имплементация норм международного гуманитарного права в военном законодательстве РФ:

Автореферат дис.канд.юрид. наук М.: Военный ун-т, 1999. С.18.

⁶ Стю Гарвердовский А.С. Указ соч. С.54.

¹ Sté David E. Principes de droit des conflits armés. Bruxelles: Bruylants, 1994. P. 408.

⁸ Shú Commentary III Geneva convencion. Geneva: ICRC, 1994. P. 17-18.

⁹ St'u Калугин В.Ю. Международный механизм имплементации международного гуманитарного права: определение,

понятия и классификация правовых средств//Российский ежегодник международного гуманитарного права.2004 (Специальный выпуск).СПб., 2005. С.17.

Տե՛ս «լրոց խախտում» եզրույթ (infraction grave) ունի հստակ նշանակություն և ներառում է Ժնևի IV կոնվենցիայի 147-րդ հոդվածում թվարկված խախտումները, մինչդեռ «կոպահ խախտում» (violation grave) եզրույթն օգտագործվում է ընդհանուր իմաստով՝ տվյալ խախտման որակումը բողնելով հանձնաժողովի պահմանմանը:

¹¹ Стю Ив Сандо. Выполнение международного гуманитарного права //Имплементация международного гуманитарного права. М., МККК, 1998. С. 241.

¹² Stú Commentary I-st Geneva convention. Geneva. ICRC,1994.P 86.

¹³ Stú Commentary I-st Geneva convention. Geneva. ICRC,1994.P.94.

¹⁴ Стю Ив Сандо. Выполнение международного гуманитарного права //Имплементация международного гуманитарного права. М., МККК, 1998. С. 235.

¹⁵ Стіль Палванкар Умеш. Указ. соч. С. 359-360.

¹⁶ Ст. Котляров И.И. Международное право и вооруженные конфликты. М.: Московский университет МВД России, 2003, С.186.

¹⁷ Stu Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v.USA), Merits Judgement, ICJ Reports, 1986, § 220.

¹⁸ См. Ст. 23 — резолюция Международной конференции по правам человека. Тегеран 1968 г.

¹⁹ Տիւ Ը.Մ.25՝ յա թշնօթով՝ մշյական կոնֆերանցի ու պարագաների համար, Եղանակը՝ 1979 թ. մայիսի 15-ին հաստիքաբարձր ազգային կուսակցությունների կողմէն ընդունված է առ այս պահին:

²⁰ Скындар Умеш Указ сон. С. 3.

²¹ Ст. 11 Гаражанкар үзмий. Үказ.сөз. С. 355-356.

Нарине Карапетян

Соискатель юридического факультета ЕГУ,
старший офицер юридического управления МО, подполковник

PE3IOME

Международные средства осуществления (имплементации) гуманитарного права

Международные средства осуществления (имплементации) гуманитарного права

Исходя из необходимости осуществления защиты основных прав и свобод человека во время вооруженных конфликтов автор подчеркивает важность осуществления норм международного гуманитарного права. В статье рассматриваются те основные средства имплементации международного гуманитарного права (МГП), которые применимы на международном уровне, а также проблемы связанные с осуществлением указанных мер на практике. В контексте существующих международно-правовых механизмов обосновывается роль совместной деятельности и взаимопомощи государств-участников в вопросе соблюдения гуманитарного права, как основное международное средство имплементации МГП. В заключении подчеркивается необходимость усовершенствования института международной ответственности государств, как превентивное средство нарушений норм МГП и прав человека.

Ключевые слова: имплементация МГП, вооруженный конфликт, гуманитарное право, права человека, механизмы имплементации.

Narine Karapetyan

The Applicant of Faculty of Law YSU,
Senior officer of the Legal Department of MOD, Colonel

SUMMARY

The International methods of implementation of humanitarian law

Based on the need of the protection of fundamental human rights and freedoms in times of armed conflict, the author emphasizes the importance of the implementation of international humanitarian law. This article treats the basic means of implementation of international humanitarian law (IHL) applicable at the international level, as well as problems related to the implementation of these measures in practice. In the context of existing international legal mechanisms stands apart the role of collaboration and mutual support of States Parties on the issue of respect for humanitarian law, as the main international means of the implementation of IHL. In conclusion emphasizes the need to improve the Institute of international responsibility of the states as a preventive agent of violations of IHL and human rights.

Keywords: Implementation of IHL, armed conflict, humanitarian law, human rights, mechanisms for implementation.

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման
ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

ԱՆՁԻ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԿԱՌՈՒՅՑՎԱԾՔԸ

Սույն հոդվածում բացահայտված է «անձի արժանապատվություն» հասկացության ընկալման և մեկնարանման, դրա վերաբերյալ տարրեր հայացքների ու մոտեցումների պատմահրավական վերլուծությունը:

Մարդու արժանապատվությունը բազմակողմ հասկացություն է, որի բովանդակությունը և կառուցվածքը հնարավոր է բացահայտել և ներկայացնել նաև հասկացության տարրեր կողմերի ուսումնասիրության միջոցով, որոնցից առաջնահերթ են՝ ընդհանուր և մասնավոր կենսարանական, անհատական - անձնական (անձի արժանապատվություն), սոցիալական, գեներացիային (կնոջ արժանապատվություն, տղամարդու արժանապատվություն), մասնագիտական (մասնագիտական արժանապատվություն), կրթածակուրային, ազգային, կրոնական, ուսասյական (անձի արժանապատվություն՝ ըստ ազգային, կրոնական և կամ ուսասյական պատկանելության):

Հիմնարար բառեր- անձի արժանապատվություն, մարդկային հաստկանիշ, բնածին, անքակտելի, անօտարելի, երաշխիք, ինքնազիտակցում, արժեքային իիմք, համբարձիչանուր բնույթ:

«Անձի արժանապատվություն» հասկացության ընկալման և մեկնարանման, դրա վերաբերյալ տարրեր հայացքների ու մոտեցումների համեմատական և պատմահրավական վերլուծությունը վկայում է, որ այդ հասկացության իրավական մեկնարանությունը տարաբնույթը է ընկալվել՝ պայմանավորված պատմական տարրեր ժամանակաշրջաններում հասարակության գարգացման այս կամ այն մակարդակով։

Այսպես օրինակ, պրոֆեսոր Մ.Ա. Պալդեր պատվի և արժանապատվության իրավունքը դիտարկում է որպես մարդու և քաղաքացու առանձնահատող սուբյեկտիվ իրավունք՝ նրա կառուցվածքում ներառելով պատվի և հավասար արժանապատվության կանխավարկածը, պատիվ և արժանապատվություն ունենալը, պատիվը տնօրինելը, պատվի և արժանապատվության պաշտպանությունը։

Ծիշտ հակառակն է պնդում Ա.Ֆ. Սուրմիկը, որի կարծիքով պատիվն ու արժանապատվությունն ունեն անփոփոխ ծավալ իրենց գոյության ողջ ժամանակահատվածում, և այդ ծավալը ընդհանուր է բոլոր անձանց համար, իսկ տարրեր անձանց վերաբերմունքն իրենց պատիվն ու արժանապատվությունը ունահարող նույնանման գործողությունների վերաբերյալ որոշվում է ոչ թե այդ հասկացությունների ծավալով, այլ համապատասխանաբար ոչ նյութական իրավունքի խախտման ընկալման անհատական սահմանների ձևավորմամբ, ինչպես նաև խախտված ոչ նյութական իրավունքը պաշտպանելու անհատական պատրաստականությամբ, որը անհատական իրավագի-

տակցության մակարդակի հետ ուղիղ կապի մեջ է²:

«Անձի արժանապատվություն» հասկացության իրավական բովանդակության և կառուցվածքի վերլուծությունը բացահայտում է երկու էական տարրերի առկայությունը. դրանք են անփոխարինելին կամ հաստատունը և փոխարինելին կամ փոփոխվողը։

Ընդ որում, անփոխարինելի կամ հաստատուն է, օրինակ, անձի արժանապատվությունը՝ որպես մարդու (անձի և կենսարանական տեսակի ներկայացուցչի, մարդկային քաղաքակրթության հիմքի) կամ կոնկրետ անձի արժանապատվությունն այն հատվածում, որը պայմանավորված է անձի ինքնարնեկալման առանձնահատկություններով և հասարակությունում հաստատված արժեհամակարգով ու յուրաքանչյուր կոնկրետ անձի բացարձակ արժեքի վերաբերյալ պատկերացումներով։

Իսկ փոխարինելի տարրերի դեպքում այն փոփոխվում է՝ ելեկով կոնկրետ մարդու գեներացիային (սեռային), մասնագիտական, կրթական, մշակութային, ազգային-կրոնական, ուսասյան և այլ հատկանիշներից, ինչպես նաև հասարակության գարգացման և քաղաքակրթության մակարդակից, քաղաքական համակարգից և այլ հանգամանքներից։

Անհրաժեշտ է նկատել, որ փոփոխելի կամ փոփոխարինելի տարրերը նաև բնորոշվում են մարդու կյանքի սոցիալական համատեքստում, դրա հանդեպ իր շրջապատի և այլ մարդկանց վերաբերմունքով, այդ բվում՝ իր իսկ գործողություններից բխող։

Քանի որ հասարակության վերաբերմունքը

կոնկրետ անձի նկատմամբ կարող է ժամանակի ընթացքում փոփոխվել (հնչպես դրական, այնպես էլ բացասական առումով), և այդ վերաբերմունքի վրա ազդում են երրորդ անձանց սուբյեկտիվ գնահատականները, ուստի անձի արժանապատվության կառուցվածքի այդ մասը ևս մշտական կամ անփոփոխ չէ և կախված է կոնկրետ անհատի վարքագծից, շրջապատի հանդեպ նրա վերաբերմունքից (և նրա հանդեպ շրջապատի վերաբերմունքից), որոշակի հատկանիշների, բարոյական բաղադրիչների առկայությունից:

Բացի այդ, մարդու արժանապատվության կառուցվածքում կարելու նշանակություն ունեցող տարրերից կարելի է առանձնացնել այդ հասկացության դրսևորման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմեր: Այսպես, եթե անձի արժանապատվության օբյեկտիվ կողմն արտացոլում է անձի հատկանիշների ամբողջությունը, որով պայմանավորված է նրա հեղինակությունը հասարակությունում և այլ անձանց վերաբերմունքը նրա հանդեպ (սոցիալապես ընդունվող և ակնկալվող բարոյական և այլ հատկանիշներ, գիտելիքների մակարդակ, սոցիալապես օգտակար հմտություններ, արժանապայել կենսակերպ և այլն), ապա անձի արժանապատվության սուբյեկտիվ կողմն արտացոլում է անձի ինքնընկալումը, ինքնագիտակցությունը և ինքնազնահատկանը, որոնք արտահայտվում են «սեփական անձի արժանապատվություն» հասկացության մեջ:

Նշված երկու կողմերն ել միատարր չեն և իրենց հերթին ներառում են տարրեր բաղադրիչներ: Այսպես օրինակ, մարդու արժանապատվության օբյեկտիվ կողմը բովանդակում է ի ծնե մարդուն բնորոշ, համեմատաբար կայուն (անփոփոխնելի) հատվածը, ինչը ժամանակակից ժողովրդավարական հասարակությունն ու իրավական ժողովրդավարական պետությունն անհրաժեշտ են համարում մարդկային անձի արժենորման համար: Այն արտահայտվում է նրանում, որ անձի արժանապատվության իմմնական տարրը վերաբերում է յուրաքանչյուր մարդու, անկախ այլ անձանց կողմից նրա հանդեպ ունեցած վերաբերմունքից: Եվ այդ մասը կամ հատվածը կարող է փոփոխվել՝ կախված պետության և նրա մարմինների կողմից իրավունքի գերակայության սկզբունքի իրացման որակից:

Ինչ վերաբերում է անձի արժանապատվության սուբյեկտիվ կողմի տարրերին, ապա անհրաժեշտ է նկատի ունենալ այդ հասկացության հետևյալ մի շարք ասպեկտները.

1) համեմատաբար կայուն (անփոփոխնելի) տարր. կապված է որպես մարդկային անձ ինքնագիտակցման և ինքնարմնակալման հետ, ինչպես նաև մարդու ազգային-մշակութային, կրոնական, ուս-

սայական, սեռային նույնականացման հետ, և, իհարկե, նման ինքնագիտակցության և իրավաբնակման առանձին տարրեր փոփոխվում են մարդու տարիքի և զարգացման մակարդակի հետ զուգըթաց:

2) փոփոխելի տարր. կապված է մարդու կողմից սեփական հատկությունների և բնուրագրերի ընկալման հետ, որոնց նաև տիրապետում է կյանքի ընթացքում՝ կրթական և մշակութային մակարդակի բարձրացման, գիտելիքի և փորձի ավելացման, սոցիալական դրագրերի և կյանքի նպատակների ինքնուրույն ձևակերպման հետ:

Այսպիսով, անձի արժանապատվության սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ կողմերն ունեն տարրերություններ, և դրանցից յուրաքանչյուրն իր կառուցվածքով համապատասխանում է անձի արժանապատվության իրավական բովանդակության վերոնշյալ անփոփոխնելի և փոփոխելի տարրերի համակցությանը:

Այսպիսով, անձի արժանապատվությունը բարդ և միաժամանակ բազմակողմ հասկացություն է, որի բովանդակությունը և կառուցվածքը հնարավոր է բացահայտել և ներկայացնել նաև նրա տարբեր կողմերի ուսումնասիրության միջոցով:

Դրանցից առաջնահերթներն են. ա) ընդհանուր և մասնավոր կենսաբանականը, բ) անհատական-անձնականը (անձի արժանապատվություն), գ) սոցիալականը (որոշակի սոցիալական խմբին կամ ժամանակավոր (իրավիճակային) սոցիումին պատկանելը), դ) գեներացիանը (սեռային՝ կնոջ արժանապատվություն, տղամարդու արժանապատվություն), ե) մասնագիտականը (մասնագիտական արժանապատվություն), զ) կրթամշակութայինը, է) ազգայինը, ը) կրոնականը, թ) ուսայականը (անձի արժանապատվություն՝ ըստ ազգի, կրոնի և ուսայական պատկանելության) և ժ) տարիքայինը:

Անձի արժանապատվության կենսաբանական ասպեկտը կայանում է նրանում, որ յուրաքանչյուր մարդ՝ որպես կենդանի էակ, ի ծնե որոշակի արժեք (որը ժողովրդավարական հասարակությունում բացարձակ է) և որպես արժեք ունեցող՝ ընկալվում է ոչ միայն շրջապատի, այլև հենց իր կողմից (ելենկով հենց միայն այն հանգամանքից, որ նա մարդ է): Նման բարձրագույն արժեքը ունի յուրաքանչյուր մարդ: Այն արտահայտվում է մարդկային հասարակությունում հաստատված վարքագծի նորմերում, որոնցից են մարդուն կյանքից զրկելու անբույլատրելիությունը, ուրիշի մահր հարգելը, անգամ թշնամու զինվորի գերեզմանը պղծելու անթույլատրելիությունը և այլն:

Մարդու արժանապատվության անհատական - անձնական կողմն արտահայտվում է այդ

ԱՐԺԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

արժանապատվության ամբողջական ինքնընկալման, ինքնագիտակցման և ինքնագնահատման մեջ: Դրանք իրենցից ներկայացնում են կոնկրետ անձի «ես»-ի ինքնաճանաչումը, որը բնորոշվում է ինչպես օբյեկտիվ բնական և պոդիտիվ հատկանիշներից ու անհատական առանձնահատություններից, գիտակցված և ենթագիտակցական շեշտադրումներից ու դրույթներից բխող, այնպես էլ նոյն անձի կողմից ինքնուրույն կառուցվող և սեփական անձնային կերպարներով պայմանավորված: Ընդ որում, յուրաքանչյուր մարդ կարող է ունենալ բազմաթիվ նման կերպարներ և դրույթներ, նպատակներ, որոնք ձևավորում են կայուն համակարգ, որը մտնում է սեփական «ես»-ի և շրջապատող աշխարհի սուբյեկտիվ կերպարի մեջ:

Նշված մոտեցումը, ի տարրերություն մյուս կողմերի, առավել կապված է կոնկրետ անձի հետ, արտահայտում է նրա անհատականությունը և եզակիությունը և առավել քիչ է կապված հասարակության մեջ այդ անձի դիրքի հետ: Այստեղ մարդը դիտարկվում է որպես շրջապատող աշխարհից առանձին կոնկրետ անհատականություն՝ սեփական ներաշխարհով: Ի տարրերություն մարդուն սոցիալական պլանում (որպես հասարակական էակ) դիտարկող դիրքորոշման՝ անձնային նակարդակում մարդու արժանապատվությունը դիտարկվում է՝ վերացարկվելով հասարակության և այլ մարդկանց ազդեցությունից: Մարդը դիտարկվում է հասարակության հետ կապերից դուրս որպես անհատական, անկախ էակ:

Անձի արժանապատվության անհատական անձնային կողմը բարդ համակարգ է: Ունենալով սեփական խառնվածք, կամք, ցանկություններ ու մտադրություններ, օգացմունքներ ու միտք, սովորություններ և այլ հատկանիշներ՝ մարդը իրեն շրջապատող իրադարձությունները, հարաբերությունները և շրջապատող աշխարհից մնացած ամեն ինչ ընկալում է իր մոտ ձևավորված բարյական և աշխարհայացքային չափանիշների, ինչպես նաև սեփական համոզմունքների լույսի ներքո:

Ելնելով վերոնշյալ հոգեւոր և բարոյական գարգացման առանձնահատկություններից՝ յուրաքանչյուր անհատ տարբեր կերպ է ընկալում իր կյանքի հանգամանքները: Այն, ինչ ընկալում է անձը, հետագայում դառնում է նրա անքակտելի մասնիկը, դառնում է անհատական- անձնական (արժեքներ, փորձ, գիտելիք, ապրումներ և այլն): Այն, ինչ ժամանակի ընթացքում մերժվում է մարդու կողմից, դուրս է մղվում անձի արժանապատվության բովանդակության շրջանակից: Հենց դրանում է արտահայտվում մարդու արժանապատվության անհատական- անձնական կողմի համեմատաբար փոփոխելի մասը:

Մարդու արժանապատվության սոցիալական կողմը արտահայտվում է նրանում, որ անձի արժանապատվությունը զգալի չափով պայմանավորված է հասարակության մեջ նրա դիրքով և ընկալումով, հասարակության հետ նրա հարաբերություններով ու սոցիալական դերով: Մարդու արժանապատվության այդ կողմը մատնանշում է նրա (այդ կողմի) պատմամշակութային և սոցիալական պայմանավորվածությունը և հարաբերական կախվածությունը:

Հարկ է նշել, որ մարդու արժանապատվության սոցիալական կողմը ընդհանուր աղերսներ ունի անհատական-անձնականի, ազգայինի և այլ կողմերի հետ: Ինչպես արդարացիորեն ասել է գրող Ֆ. Իսրանդերը «Մարդու կանգառ» աշխատության մեջ, «Եթե հասարակությունը խլում է մարդու սոցիալական արժանապատվությունը, ազգային արժանապատվությունը սկսում է անսպասելիորեն ուղղել, ինչպես քաղցկեղը»:

Միաժամանակ, անձի արժանապատվության սոցիալական կողմը կարելի է դիտարկել նաև լայն իմաստով, որպես մարդու արժանապատվության բոլոր մյուս կողմերն ընդգրկող երևոյթ, բացի անհատական-անձնականից և մասամբ գենդերայինից: Այդ տարրն արտահայտվում է նաև մեկ ընտանիքի անդամների արժանապատվության փոխկապակցվածության մեջ՝ վերածվելով մեկ միասնության, որը կարելի է սահմանել որպես ընտանիքի արժանապատվություն:

Ուշադրության է արժանի մարդու արժանապատվության սոցիալական կողմի փոխկապակցվածությունը անհատական-անձնական կողմի հետ: Այսպես, մարդու անձնական կյանքը, որը անձի գոյության անհրաժեշտ բաղադրիչն է, ենթադրում է անձնականի, անհատականի և հասարակականի միջև հատակ սահմանի առկայություն: Յուրաքանչյուր անձ ունի «սեփական տարածություն» ունենալու իրավունքը, որտեղ բացի նրանից մուտք չունի ոչ որ, եթե տվյալ անձն ինքը թույլ չի տվել դա որևէ մեկին: Որոշ հեղինակներ այդ կողմն անվանում են «անձնական ինքնիշխանություն», որն արտահայտում է անձի՝ անկախություն ընտրելու իրավունքը:

Որոշակի դեպքերում «անձի արժանապատվություն» հասկացության բովանդակության այն տարրերը, որոնք կապված են մարդու անձնական կյանքի հետ, անմիջական կապի մեջ են գտնվում այն տարրերի հետ, որոնք առնչվում են հասարակական հարաբերությունների հետ :

Այդ տեսանկյունից անհրաժեշտ է նկատել, որ մի կողմից մարդու արժանապատվությունը կապված է այնպիսի հասկացությունների հետ, ինչպիսիք են «պատիվը», «հեղինակությունը», «քարի համբավը», «վստահելի մարդը», «արժանա-

պատիվ կյանքը», «կյանքի որակը» և այլն, իսկ մյուս կողմից «անձի արժանապատվություն», «մարդու արժանապատվություն» հասկացությունը իր սոցիալական կողմով սերտորեն կապված է տարբեր չափանիշներով այնպիսի հակասական և հակադիր նշանակության հասկացությունների հետ, ինչպիսիք են «անպատվությունը», «վարկաբեկումը», «խայտառակումը», «նսեմացումը», «անարգանքը» և այլն:

Ինչ վերաբերում է մարդու արժանապատվության գենետրային կողմին, ապա հարկ է նշել, որ այն արտահայտում է անձի սեռը և պայմանավորված է տղամարդու ու կնոջ հոգեբանական առանձնահատկություններով, նրանց մտածելակերպով, շրջապատող աշխարհի ու հասարակական հարաբերությունների ընկալումով և նոյնականացումով, ինչպես նաև տղամարդու և կնոջ վրա արտաքին աշխարհի ազդեցության ընկալումով ու ըմբռնումով:

Այսպես, նույն գործողությունը, որը կապված է ֆիզիկական շիման հետ, տղամարդու կողմից կարող է ընկալվել որպես ուշադրության ոչ արժանի, դատարկ բան, սակայն կնոջ պարագայում այդ գործողությունը վերջինիս կողմից կընկալվի որպես լուրջ վիրավորանք:

Անձի արժանապատվության գենետրային կողմը կարող է արտահայտվել «ֆիտիմ զգացողություն», «ամորֆածություն», «վանացի արժանապատվություն» և այլ հասկացություններում:

Անձի արժանապատվության հաջորդ կարևոր տարրերից է տարիքային կողմը, որը որոշվում է մարդու տարիքային առանձնահատկությամբ: Այն, ինչը մանկահասակին ներքում է (շնայծ սոցիալապես չի խրախուսավում, ինչպես օրինակ, կոհիվը) կամ անտեսվում է (վիրավորական խոսքերը), չափահաս տարիքում կարող է քրեական գործի հարուցման պատճառ դառնալ:

Սակայն կամ ուսասյական կողմերը (անձի արժանապատվությունը՝ կախված ազգային, կրոնական կամ ուսասյական պատկանելությունից) կապված են մարդու ինքնարձելակալման և ընկալման հետ՝ ըստ նշված հատկանիշների, և արտահայտվում են ազգի (եթեկ խմբի, ժողովրդի) համար համակեցության կանոններով (հպարտություն, ցավ, վիրավորանք ապօրինի ոտնագությունների դեպքում):

Մասնավորապես, մարդու արժանապատվության ազգային կողմը ևս որոշ կերպ կարող է արտահայտվել «ազգային հպարտություն», «ազգային միասնություն» հասկացություններում:

«Մարդու արժանապատվություն» և «անձի արժանապատվություն» հասկացությունների առկա բնորոշումների կառուցվածքային, համակարգա-

յին, տրամաբանական և իրավա-լեզվաբանական վերլուծությունը, ինչպես նաև «անձի արժանապատվություն» հասկացության ընկալման և մեկնարաննան ինդիքտ տարրեր կողմերը, «մարդու արժանապատվության» պաշտպանության, այդ թվում՝ պատվի և արժանապատվության վերաբերյալ գիտական հետազոտությունների վերլուծությունը հնարավորություն են տալիս բացահայտել վերոհիշյալ հասկացության էական հատկանիշների համակարգը:

Այսպիսով, անձի արժանապատվությունը կարելի է բնորոշել որպես մարդկային հատկանիշ, իրավագիտակցության և մարդկային մշակույթի բնականոն և սոցիալապես պայմանավորված արժեքային համակարգ և, միաժամանակ, մարդու իրավունքների և ազատությունների հենք, որն արտահայտվում է արժեքային-աշխարհայցրային գնահատականներով, հոգեբանական զգացումներով, և պայմանավորված են անձի ինքնունկալումով, ինքնարտահայտմամբ ու սեփական անձի հանդեպ այլ անձանց վերաբերմունքի բարոյահոգեբանական ընկալմամբ:

Նշված հասկացության բովանդակության առավել հստակ բացահայտման համար նպատակահարմար ենք համարում ուշադրություն հատկացնեալ նաև «մարդու արժանապատվության կիրարկում» հասկացությանը⁶:

Այդ առումով անհրաժեշտ է մեջքերել պրոֆեսոր Օ. Պիրցակի այն խոսքը, ըստ որի՝ մարդու արժանապատվության հաստատումն ու պահպանումը ենթադրում են եթիկական, բարոյական, իրավական և սոցիալապես այլ նորմերի ու համապատասխան բարոյական ու իրավական հարաբերությունների ամբողջության ստեղծում, որտեղ կարտահայտվի անձի հանդեպ որոշակի հարգանք: Անձի արժանապատվության երաշխիքների իրագործումը օրենսդրության տարրեր ոլորտների իրավական նորմերում, դատական և պետական այլ որոշումներում պայմանավորված է անձի բարոյահրավական արժեքով և հասարակական նշանակությամբ :

Մարդու արժանապատվությունը վերացական չէ. այն պոտենցիալ կայուն իրավունք չէ, այլ ինչպես արդեն ներկայացվել է, բարդ դինամիկ համակարգ է՝ կայուն և փոփոխական տարրերով: Մարդու արժանապատվությունը՝ իր մի շարք բաղդրիչներով, մշտապես գործում և մշտապես իրացվում է. այն հանդես է գալիս որպես անձի գոյության և զարգացման անբաժանելի մաս և կրում է դինամիկ բնույթ:

Պետության և հասարակության խնդիրն է ապահովել այդ իրավունքի իրականացման երաշխիքները: Անձի արժանապատվության իրավունքի իրացման ապահովումն ու պաշտպանությունը պե-

ՄՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

տական և տեղական ինքնակառավարման՝ հատուկ լիազորություններով օժտված մարմինների պարտականությունն է:

Իրավունքի տեսության համաձայն՝ ինչպես իրավունքի իրականացումը, այնպես էլ մարդու արժանապատվությունն ունի իր իրականացման ձևերն ու մեթոդները:

Մարդու արժանապատվության իրավունքի իրականացման հիմնական երաշխիքն է այդ իրավունքի ապահովումը, պահպանությունն ու պաշտպանությունն ապահովող համապատասխան իրավական նորմերով ամրագրումն է: Ընդ որում, այդ իրավունքը միայն օրենքով ամրագրելը բավարար չէ այն լիարժեք իրականացնելու համար. անհրաժեշտ են համապատասխան պայմանների նախանշում, այդ թվում՝ պետական համապատասխան ապարատի միջոցով դրանց պաշտպանության իրականացում, հասարակության մեջ իրավագիտակցության ձևավորման ապահովում և այլն:

Անձի արժանապատվության իրավունքի իրականացման երկրորդ ձևը պետության կողմից այդ իրավունքի իրացման ապահովումն է: Այդ գործընթացը դիմամիկ և կայուն տարրերի այն համակարգն է, որտեղ պետք է երաշխավորվի մարդու արժանապատվության իրավունքի պահպանումը, իրականացումը, կիրառումը և կիրարկումը:

Մարդու արժանապատվության արտահայտման, դրսորման և պաշտպանության տարրեր ասպեկտների, ինչպես նաև մարդու արժանապատվության իրավունքի իրականացման ընկալման և մեկնարանման խնդրի, այդ իրավունքի պաշտպանության, այդ թվում՝ պատվի և արժանապատվության գործերի վերաբերյալ գիտական հետազո-

տությունների արդյունքների կառուցվածքային-համակարգային, տրամարանական և իրավալեզվաբանական վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս անձի արժանապատվության (մարդու արժանապատվության) պահպանումը, իրականացումը, կիրառումը և կիրարկումը բնորոշելու որպես կոնկրետ անձի (կրողի և դրսորողի) սեփական արժանապատվության պաշտպանության (պետության և հասարակության կողմից որպես սոցիալական նշանակություն ունեցող, պահպանվող և պաշտպանվող արժեք) և դրսորման, արտահայտման, պաշտպանության և կյանքի կոչելու այլ մեխանիզմի իրական հնարավորությունների տիրապետում, այդ թվում՝ նաև այլ անձանց հետ հարաբերություններում, դրա հետ կապված իրավունքների ամրողություն, ինչպես նաև առօրյա ընթացիկ անմիջական և իրավիճակային մարմնավորում:

¹ Տե՛ս Պալածյան Մ.Ա. Конституционное право человека на честь и достоинство (основания, содержание, защита): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / МГЮА. М., 2006.

² Տե՛ս Суржик А.Ф. Честь, достоинство и деловая репутация в гражданском праве Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук / Академия народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации. М., 2007.

³ Причем можно выделить частно-биологический и общебиологический аспект. Частно-биологический рассмотрен здесь, а общебиологический проявляется в некоторых определенным образом схожих чертах самовосприятия и самозащиты, вообще свойственных высшим млекопитающим. Но этот аспект, здесь лишь упомянутый, мы оставляем за рамками нашего исследования.

⁴ Տե՛ս Բլախман Б.Я. Понятие суверенитета личности // Актуальные проблемы юридической науки и правоприменительной практики. Сборник научных трудов (по материалам 4 международной научно-практической конференции, состоявшейся 15 октября 2005 г.). М., 2005. Ч. 1. С. 38-49.

⁵ Տե՛ս Օրինակ, անձնական կամ ընտանեկան գաղտնիքի գաղտնագերծումը:

⁶ Տե՛ս Սովորաբար «կիրարկում» հասկացույթունը օգտագործվում է իրականացնել, կյանքի կոչել իմաստով:

⁷ Տե՛ս Պիրցակ Օ. Защита чести и достоинства в Республике Молдова: действующие регламентации и перспективы // Законодательство и практика масс-медиа (Молдавия). 2002. N3.

Маргарита Варданян

Аспирант кафедры юриспруденции Академии
государственного управления Республики Армения

РЕЗЮМЕ

Достоинство как основа прав человека и качество личности

В данной статье выявлено достоинство личности как неотъемлемая часть человеческого фактора в общественной жизни, социально-правовой характеристики человека, важное составляющее его субъективных (личных) прав, обязательств, свобод, инструмент, регулирующий отношение человека и общества, человека и государства, различные межличностные человеческие отношения, необходимый феномен правосознания и права, система социальных связей, система человеческих взаимоотношений, которая является предметом влияния сложного и разностороннего юридического инструмента, отражение осознания социальной ценности каждого человека как фундаментальная закономерность современного общества, целостность социально-нравственных качеств.

Ключевые слова: достоинство личности, достоинство человека, качество человека, врожденные, неразрывные, неотчуждаемые гарантии, самосознание, ценностные основы, всеобщий характер, необходимый феномен правосознания и права.

Margarita Vardanyan

Graduate student of chair of Jurisprudence of the
Public Administration Academy of RA

SUMMARY

The dignity as the basis of the Human Rights and as a Human Characteristic

This article reveals the dignity as an inseparable part of human factor in the social life, as an important component of the social-juridical characteristic of a person, his/ her subjective rights, responsibilities and freedom, as a tool for regulating the relationship between the individual and the society, between the individual and the state as well as interpersonal relationships, as necessary phenomenon of the legal awareness and the law, as a system of social networking and personal interrelationships, which is an object of influences of complex and multi-faced juridical instruments, it reflects the recognition of each person's social value as the basic standard of the modern society, as the integrity of social-ethical characteristics.

Keywords: the person's dignity, human dignity, human characteristic, innate, indissoluble, inalienable, guarantees, self-consciousness, basis of values, universal nature, a necessary phenomenon of legal-awareness and law.

ԱՐԹՈՒՐ ԱՎԱԳՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱՌԱՆՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հոդվածում ուսումնասիրվում են իրավական պետության տեսական-հայեցակարգային հիմքերը, ինչպես նաև որոշ գործնական հարցեր: Տարբեր դիտանկյուններից ուսումնասիրվել են նաև ՀՀ-ում իրավական պետության ձևավորմանը խոչընդոտող հանգամանքները, ինչպես նաև ՀՀ-ում իրավական պետության կառուցման վերաբերյալ տեսական հարցեր: ՀՀ-ում իրավական պետության ձևավորման համար կարևորվել է իրավագիտակցության հիմնախնդիրը: Հոդվածում առաջարկվել են նաև իրավական պետության կառուցման հայեցակարգային մողել:

Հիմնարար բառեր - իրավագիտակցություն, իրավական պետություն, քաղաքացիական հասարակություն, լեզվայինություն, լեզվություն:

Իրավական պետության վերաբերյալ տեսական-հայեցակարգային, ինչպես նաև կիրառական հարցերը այսօր էլ ժամանակակից քաղաքագիտության և իրավագիտության շրջանակներում քննարկվող ամենաարդիական խնդիրներից են: Իրավական պետության ձևավորումը միանշանակ հնարավոր է բարձր իրավագիտակցության դեպքում: Իհարկե, իրավական պետության ձևավորումը չի կարող տեղի ունենալ առանց որոշակի քաղաքական գործընթացների, քանի որ դրանք, ինչպիսիք են, օրինակ, սահմանադրական պետության, իշխանության բաժանման, օրենքի գերակայության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության մասին գաղափարները, հնարավոր է կյանքի կոչել միայն քաղաքական կամքի առկայության դեպքում: ԶԼ^o որ առանց քաղաքական կամքի վերը նշված գաղափարները, որոնք հանդիսանում են իրավական պետության հիմքը, կմնան գուտ հոչակած սկզբունքներ՝ առանց իրական գործնական կիրառության: Հետևապես, այս քաղաքական գործընթացում առաջնային դերակատարը պետությունն է, որը միաև ինստիտուտն է, որ կարող է հսկարակությանն ուղղորդել իրավական պետության ձևավորման ճանապարհով:

Նկատենք, որ ՀՀ-ն ևս Սահմանադրության 1-ին հոդվածով հոչակում է, որ իրավական պետությունն է, սակայն մեր իրողությունը քավականին հեռու է այսօր պետության այդպիսի կոչումից: Անշուշտ, ստեղծված իրավիճակի համար կան քաղաքարկի պատճառներ, որոնք բույլ չեն տալիս, որ պետությունը ամբողջ ծավալով կատարի իրավական պետության իր գործառույթը: Սակայն մինչ այդ պատճառներին անդրադառնալը հարկ է վերլուծել իրավական պետության հասկացությունը իր տեսական հիմքերից, որպեսզի ավելի պարզ լինեն այդպիսի պետության ձևավորման գործում հայ հասարակության առջև ի հայտ եկած խոչընդոտ-

ները:

Իրավական պետության գաղափարը զարգացել է գերմանական իրավաբանական մտքում: Հարկ է նշել, որ իրավական պետության հայեցակարգը տարբերվում է իրավունքի գերակայության հայեցակարգից: Իրավունքի գերակայության հայեցակարգն առավելապես բնորոշ է ֆրանսիական և անգլիական իրավաբանական մտքին (état de droit, rule of law): Նշենք, որ հատկապես անգլիական rule of law-ում շեշտադրվում է ինքնին իրավունքի գաղափարը, որտեղ պետությունը չի համարվում անգլիական սահմանադրական իրավունքի մաս, ինչը պայմանավորված է պատմաքաղաքական իրողություններով²:

Օրենքի գերակայության կամ երբեմն նաև իրավական պետության ֆրանսիական և անգլիական մողելներն անպայմանորեն պահանջում են քաղաքացիական հասարակության առկայություն: Իրավական պետություն կառուցելու այս հայեցակարգերը շեշտը դնում են քաղաքացիական հասարակության վրա, որը պետք է բույլ չտա իշխանությանը խախտել օրենքները և պետք է վերահսկի իշխանությանը:

Մեր կարծիքով՝ այս հայեցակարգերում կան թերություններ:

Նախ նշենք, որ քաղաքացիական հասարակությունը, իհարկե, ժամանակակից ժողովրդավարական հասարակության հիմքերից մեկն է: Քաղաքացիական հասարակությունը անհրաժեշտ է պետության հետ համագործակցության, հասարակական և քաղաքական գործընթացների արդյունավետ կառավարման և, ինչին ամենակարևորն է, օրգանական ու ժողովրդավարական պետություն ստեղծելու համար:

Բայց արդյո՞ք իրավական պետություն ստեղծելու համար անպայմանորեն անհրաժեշտ է քաղաքացիական հասարակություն:

Մեր կարծիքով՝ իրավական պետություն ստեղծելու գործում քաղաքացիական հասարակության դերակատարությունը չափազանցված է:

Նախ այս տեսությունների իմմնական բովանդակային թերությունը, մեր կարծիքով, հետևյալն է. ըստ այս տեսությունների՝ իշխանությունն ապրիորի օրինախախտ է, և անհրաժեշտ է քաղաքացիական հասարակություն, որպեսզի կանխի իշխանությունների օրինախախտությունը: Ակնհայտ է, որ այս տեսությունները հասարակությունը պահում են պերճանենու (անկայուն) վիճակում:

Երկրորդ թերությունը, մեր կարծիքով, այն է, որ այս տեսությունները իրավական պետություն ստեղծելու գործում քաղաքական էլիտայի դերակատարությունը ստորադասում են քաղաքացիական հասարակությանը: Այնինչ՝ քաղաքագիտության և պետության կառավարման, հասարակության քաղաքական համակարգի օպտիմիզացիայի (հարմարեցման) գործառույթը պատկանում է քաղաքական իշխանությանը: Այսինքն՝ իրավական պետություն ստեղծելու քաղաքագիտական տեսանկյունը շեշտը դնում է առաջին հերթին քաղաքական իշխանության վրա:

Մեր կարծիքով՝ քաղաքագիտության տեսանկյունից իրավական պետության վերաբերյալ լավագույն մողելը գերմանական իրավական պետության (Rechtsstaat) հայեցակարգն է, որն ի սկզբանե նշանակում էր պետական վարչակազմի սահմանափակում օրենքով և իրավունքով:

Ընդ որում՝ իրավական պետությունը կարող է լինել նաև ավտորիտար, քանի որ իրավական պետության հայեցակարգը չի սահմանափակում այն, թե ով և ինչ օրենքները են ընդունում, և ինչքանով են այդ օրենքները տարածվում մարդու իրավունքների վրա: Սա նշանակում է, որ իրավական պետությունը կարող է լինել նաև ավտորիտար:

Գործնականում կարելի է գտնել այս գաղափարը իմմնափորդ օրինակներ (Սինգապոր, Չինաստան): Մենք կարո՞ղ ենք ասել, որ այս երկրները իրավական պետություններ չեն: Իհարկե, ոչ: Ինչպես Չինաստանը, այնպես էլ Սինգապորը, իրավական պետություններ են: Միևնույն ժամանակ սրանք ավտորիտար քաղաքական վարչակարգ ունեցող պետություններ են: Իհարկե, ավտորիտար վարչակարգի դրսերումներն այս երկու երկրներում տարբեր են, սակայն, միևնույն է, այս երկրները ավտորիտար երկրներ են, որտեղ ժողովրդավարական քաղաքացիական հասարակություններ չկան: Այս գործնական հիմքի վրա կարելի է ասել, որ միզուցե իմմնափորված չէ այն տարածված տեսակետը, ըստ որի՝ իրավական պետությունը անպայմանորեն ենթադրում է քաղաքացիական հասարակության առկայություն:

Քանի որ իրավական պետության գերմանական (Rechtsstaat) հայեցակարգում շեշտադրվում է հենց պետության առաջնայնության գաղափարը, ուստի իրավագիտակցության տեսանկյունից հարկ

է առանձնացնել որոշ առանձնահատկություններ, որոնք պայմանավորում են տվյալ հասարակություններում պետության և հասարակության միջև փոխհարաբերությունների բնույթը: Ստացվում է, որ գերմանական իրավանության մեջ հասարակական իրավագիտակցության տեսանկյունից առանձնակի կարևորություն ունի պետության գաղափարը, այնինչ՝ ֆրանսիական և անգլիական հասարակություններում իրավագիտակցության հայեցակարգը կենտրոնանում է անհատի գաղափարի վրա:

Մեր կարծիքով՝ իրավունքի գերակայության ֆրանսիական և անգլիական մողելներում հաճախ կարելի է նկատել իշխանության լեզվիմության ճգնաժամ, իսկ իրավական պետության գերմանական մողելում լեզվիմության ճգնաժամ գրեթե չի նկատվում: Պատճառները, մեր կարծիքով, հետևյալում են. ֆրանսիական և անգլիական մողելները հիմնվում են անհատական իրավունքի գերակայության սկզբունքի վրա, իսկ գերմանական մողելը հիմնվում է համացիալական արդարության սկզբունքի վրա: Սա չի նշանակում, որ գերմանական առաջնորդությունը, ըստ էության, ավելի լեզվիմ են, քան ֆրանսիայի և Անգլիայի առաջնորդները: Այս գաղափարի հիմքը հայեցակարգային առանձնահատկությունն է, որտեղ կարևորվում է ընդհանուր, համացիալական շահը:

Հարկ է նկատել, որ, ի տարբերություն ընդհանուր իմաստով եվլուպական իրավական պետության հայեցակարգի, շատ այլ պետություններում չեն խոսում իրավական պետության մասին: Օրինակ՝ ԱԱՆ-ը հավատարիմ է մնում իր սեփական՝ ուժեղ սահմանադրական ժողովրդավարական պետության գաղափարին, որն ունակ է ոչ միայն իրեն պաշտպանել, այլև ազդել համաշխարհային կառուցվածքի վրա ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների տարածման ներքո:

Ուժեղ պետություն ունենալու ցանկությունը չի հակասում իրավական պետության գաղափարներին: Իրավական պետությունը ևս պետք է լինի ուժեղ, որպեսզի կարողանա պաշտպանել իր քաղաքացիների իրավունքները և ապահովել արդարացի կարգ հասարակության մեջ: Կարևոր է նաև այն, որ պետության ազդեցության ոլորտը և նրա ընդունած արդար որոշումներն իրականացնելու ունակությունը պետք է լինեն իրավական (արդար) պետականության հայեցակարգի շրջանակներում:

Ուստի մենք պետք է ուժեղ պետության հիմքում դիտենք վերջինիս իրավական բնույթը: Հետևապես, հզոր և իրավական պետությունները պետք է դիտել որպես մեկ ամբողջություն:

Անդրադասարկությունը ՀՀ-ում իրավական պետության կառուցման դժվարություններին՝ առանձնացրել ենք մի քանի հիմնախնդիրներ:

Իրավական պետության ձևավորումը, անկախության տարիներից սկսած, դիտվում է որպես ՀՀ գաղափարման կարևորագույն ուղիներից մեկը: Սակայն հարկ է նշել, որ այս գաղափարը շարունա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

կում է մնալ միայն տեսական հարբությունում՝ չստանալով գործնական կիրառություն։ Ժողովրդավարական հուստորաբանության տակ ակնհայտորեն տեսնում ենք ավտորիտար պրակտիկա։ Եվ սա հասարակության մոտ այդ հարցի վերաբերյալ անհավատության պատճառներից մեկն է։

Իրավական պետության ձևավորումն անհնար է առանց նոր իրավական մտածելակերպի, քաղաքացիների իրավական մշակույթի ձևավորման և իրավական նիհիլիզմի դեմ պայքարի։ Իսկ իրավական պետության գաղափարի իրականացումն անհնար է առանց իշխանության իրավագիտակության համապատասխան մակարդակի։

Հասարակության և, մեր համոզմամբ, իշխանության իրավագիտակցությունն ու իրավական կուլտուրան իրավական պետության կարևորագույն գործոնն են ու պայմանը, որոնք ուղղված են ապահովելու կյանքում օրենսդրության հոչակված ամենագեղեցիկ հաստատությունների իրացմանը։

Իրավական պետության կառուցման համար անհրաժեշտ է, որ մարդկան վստահ լինեն, որ անհրաժեշտության դեպքում կարող են պաշտպանել իրենց իրավունքներն ու շահերը օրինական ճանապարհով։

Հետևաբար, իրավական պետության ձևավորման համար անհրաժեշտ է իրավական նիհիլիզմի հաղթահարումն էլ իր հերթին հնարավոր չէ առանց իրավական պետության։ Այս երկու կատեգորիաների միջև գործում է ինտերակցիոնիզմի (պատճառահետևանքային փոխլրացնելիության) սկզբունքը։

Փաստացի արձանագրենք մի իրողություն։ Հայատանի Հանրապետությունը Սահմանադրությամբ իրավական պետություն է, սակայն գործնականում այրական չէ։ Ակնհայտ է ՀՀ-ում պետության գերակայությունը հասարակական և քաղաքական տարրեր խնդիրների լուծման հարցում։ Սակայն ակնառու է նաև այն հանգամանքը, որ այսօր, չնայած այն բանին, որ միայն պետություն է, որ կարող է ապահովել հասարակության լայն զանգվածների և, ընդհանրապես, ողջ հասարակության շահերը՝ ունենալով դրա համար համապատասխան ռեսուրսներ, միևնույն է, չի կարողանում լիարժեքորեն իրականացնել իր այս գործառույթը։ Հարկ է նկատել, որ իրավական նիհիլիզմի առաջացման պատճառներից մեկն էլ քարնված է պետական և տեղական իշխանական կառույցների կողմից ընդունված օրենքների և որոշումների լեզվիմության խնդրում։ Հաճախ լեզվություն և լեզվիմություն հասկացությունները նույնացվում են՝ առաջանալով իմաստային խեղաքայլություն։ Օրինակ, վերջին շրջանում ՀՀ-ում հաճախ հատկապես տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից ընդունված տարրեր որոշումներ, կապված մշակութային օբյեկտների և այլ հարցերի հետ, արժանանում են հասարակական բողոքի այն պատճառով, որ քաղաքացիները իշխանական մարմինների կողմից

ընդունված լեզվալ օրենքների կամ որոշումների լեզվիմությունը չեն ընդունում։ Սա կրկին առաջանում է իրավական նիհիլիզմ, որի հաղթահարման համար անհրաժեշտ է իրավական պետության ձևավորում, իսկ իրավական պետության հայեցակարգը հիմնված է արդարության, օրենքների ժողովրդավարական լեզվիմության սկզբունքի վրա։ Հետևապես, ՀՀ պետական մարմինները պետք է ունենան համապատասխան իրավագիտակցություն և օրենքներ ու որոշումներ մշակելիս և ընդունելիս հիմնվեն առավելապես դրանց լեզվիմության սկզբունքի վրա։

Այստեղ առաջանում է օրենքի և իրավունքի փոխարարելության արդիական հիմնախնդիր։ Առաջանում է հարց։ ինչպես տարրերել իրավական օրենքը ոչ իրավական օրենքից։

Օրենքի իրավական լինելը ենթադրում է այդ ակտում ժողովրդի կամքի արտահայտության առկայությունը, այդ ակտով կարգավորման ենթակա հարցի օրինակիվ և ճշմարտացի լուծման նպատակաուղղվածությունը, համապատասխանությունը ժողովրդավարական սկզբունքներին։

Իրավական պետությունում օրենքը պետք է համապատասխանի իրավունքին՝ որպես այդ պետության քաղաքակիրթ լինելու և նրանում ապրող մարդկանց քարեկեցիկ կյանքի ապահովման վկայություն։

Այս դեպքում հարկ է վկայակոչել Գումարվիչի այն գաղափարը, ըստ որի՝ պետության համար իրավունքը միայն միջոց է։ Այն գոյություն չունի որպես պետությունից առանձին, ինքնուրույն միավորում։

Իրավական պետությունը հասարակական կյանքի կազմակերպման մի ձև է, որն ունակ է օպտիմալացնել մեր հասարակության անդամների կենսագործունեության որակը։

Ուշագրավ է, որ արևմտյան իրավական պետություններում հատուկ զանքեր չեն գործադրում իրավական պետությանը աջակցելու համար։ Այդ երկրներում իրավական պետության գաղափարները և պահանջները հաշվի են առնվում որպես սովորություն՝ կազմելով նրանց կենսակերպի սովորական մի մասը։ Սակայն իրավական պետության պահանջները նախ և առաջ ուղղված են պետական չինովնիկներին, որոնց գործունեությունը, հիմնվելով օրենքների վրա, պետք է վերահսկվի քաղաքացիական հասարակության կողմից։

Պետության ընդհանուր զարգացման և արդիականացման տեսնպերի վրա լուրջ ազդեցություն են ունենում հենց երկրի դեկապար շրջանակները՝ էլիտան, որոնց համապատասխան քաղաքականության իրագործումից են կախված պետության զարգացման և առաջընթացի տեմպերը։

Հարկ է ընդգծել, որ իրավական պետությունը ոչ որի չի օժտում հատուկ պարտավորություններով։ բողոքի համար հիմնական պարտավորությունը ընդունված արդար օրենքների պահանջներին

խիստ հետևելը է:

Իհարկե, հասկանալի է, որ մեր իրականության մեջ արդար օրենքների առջև բոլորի հավասարությունը կարող է գործնականում նոր իրավաքաղաքան երևոյթ լինել, հատկապես՝ նրանց համար, ովքեր դժվարությամբ կիրաժարվեն իրենց արտոնություններից և կապրեն միանշանակ օրենքների շրջանակներում։ Այս խնդրի արմատները բարնաված են մեր հասարակության մտածելակերպի մեջ։ Սակայն խոսքային արքետիպերի ուսումնասիրության տեսանկյունից մենք ունենք այս խոչընդոտը հաղբահարելու իրատեսական հնարավորություններ։ Խոսքը ժողովրդական ասացվածքներում բովանդակվող գաղափարների և սկզբունքների մասին է։ Որպես օրինակ կարելի է վկայակոչել մի քանի ասացվածք, որոնք հայերը հաճախ են օգտագործում։ «Մեռնեմ օրենքին», «Մեռնեմ օրենքի զորությանը», «Այդ որ օրենքով է, որ ...» ասացվածքները և այլն։ Օրինակ՝ արևմտահայերը բուրքերին անվանում են «անօրեն»։ Կարծում ենք՝ հայտնի հոգեբան Կ. Ցունգի արքետիպերի հայեցակարգը այս հարցի ուսումնասիրության գործում կարևորագույն նշանակություն ունի։ Սուազին հայացքից այս պարզ խոսքերն ունեն լուրջ գործնական նշանակություն և փաստում են այն մասին, որ հայերը՝ որպես առաջին քրիստոնյաներ, միշտ էլ հալված են եղել օրինապաշտությանը։ Հետևապես, հայ հասարակության իրավագիտակցության ակունքների արքետիպային վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հայ հասարակությունն ունի իրավական պետություն կառուցելու համար անհրաժեշտ նախադրյալներ, և, ինչն ամենակարևորն է, իրավական պետությունը մեզ համար խորք բան չէ։ Այս վարկածը հիմնավորելու համար կարևոր է նաև նշել միջնադարյան հայ իրավաքաղաքական մտքի հուշարձանները՝ Սխիթար Գոշի, Սմբատ Սպարապետի, Շահամիրյանների իրավաքաղաքական ստեղծագործությունները։ Նշենք, որ հայ մտածողների կողմից մշակված այս իրավաքաղաքական հայեցակարգային կողիքիկացիաները նաև հասարակական պահանջի արդյունք են։ Դրանք հենց այնպես չեն ստեղծվում։ Իհարկե, այս տեսանկյունը չի կարող ամբողջությամբ պատասխանել այսօր ՀՀ-ում իրավական պետության կայացման մեխանիզմների ընտրության հարցին, քանի որ հասարակության մեջ արտոնյալ կարգավիճակ ունեցողները, հատկապես՝ քաղաքական և տնտեսական էլիտայի ներկայացուցիչները դժվարությամբ կհարմարվեն բոլորի հետ միասին միևնույն իրավական արդարության դաշտում հայտնելու կարգավիճակին, ինչն իրավական պետության հիմնական պահանջն է։ Ուստի իրավական պետության ձևավորման գործում ամենակարևոր պատասխանատվությունը ընկնում է հենց քաղաքական-տնտեսական էլիտաների վրա, որոնք, տիրապետելով կառավարման և ռեսուրսների բաշխման լծակներին, պետք է իրականացնեն իրենց գործառությունները համացցի-

ալական արդարության սկզբունքին համապատասխան։

Եվ ինչպես նշում է Սոլյատը, առանց օրենքների պահպանման անհիմաստ են և՝ պետությունը, և՝ իրավակարգը։ Ըստ Սոլյատի՝ ցանկացած օրենք, ինչպիսի թերություններ ել որ այն ունենա, անօրինականությունից և կամայականությունից գերադասելի է։ Ըստ Սոլյատի՝ եթե քաղաքացիները պահպանում են օրենքները, ապա այն պետությունները, որտեղ նրանք ապրում են, դառնում են հզոր և բարգավաճ։¹⁴

ՀՀ-ում իրավական պետության կառուցման խոչընդուներից է նաև այն հանգամանքը, որ ինքնին պետական իշխանության համար դժվար է գոյություն ունենալ և գործել իրավական պետության շրջանակներում, որը ենթադրում է սեփական գործունեության գիտակցված սահմանափակում օրենքներով, մարդու իրավունքների և ազատությունների հարգման պայմաններում։ Որպես ասվածի հիմնավորում՝ հարկ է նշել պարտադիր կուտակյան կենսարշողակային համակարգի ներդրման վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի կայացրած որոշումը և այդ որոշման շրջանցման նպատակով տվյալ օրենքի ձևական, բայց ոչ բովանդակյան փոփոխությունը, որը կրկին իր մեջ ներառում է պարտադիր տարրը, սակայն նոր տարբերակում «պարտադիր սոցիալական վճար» ձևակերպմամբ։ Սա նշանակում է, որ քաղաքական իշխանությունը միևնույն է, փորձում է բոլոր հնարավոր ձևերով շրջանցել մարդկանց սեփականությունից (այս դեպքում՝ աշխատավարձներից) առանց նրանց համաձայնության պարտադիր կերպով հավելյալ պահումներ կատարելու իրավական որոշումը։ Այս և շատ այլ երևոյթներ փաստում են այն մասին, որ ՀՀ-ում քաղաքականությունը գերակա է իրավունքի նկատմամբ։ Հետևապես, ևս մեկ անգամ հիմնավորվում է այն տեսական մոտեցումը, որ ցածր իրավագիտակության դեպքում քաղաքական իշխանությունը հանդիսանում է իրավական պետության կառուցման ոչ թե նախաձեռնող, այլ խոչընդունություն։

Չնայած այս բանին, որ իրավունքը պետք է գերակա լինի քաղաքականության նկատմամբ, ինչը բխում է նաև ՀՀ Սահմանադրության Էուրյունից, գործնականում մեր իրավականության մեջ քաղաքականությունը գերակա է իրավունքի և օրինականության վրա հիմնված կարգի նկատմամբ։ Իսկ այս սկզբունքը ուղղակիորեն հակասում է իրավական պետության գաղափարին։

Եվ վերջում նշենք, որ իրավական պետությունը անհրաժեշտ է ոչ միայն երկրում կարգ ու կանոն ապահովելու, այլև պետության գարզացման և արդիականացման համար։

ԱՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

¹ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն» (փոփոխություններով), գլուխ 1, հոդված 1: <http://concourt.am/armenian/constitutions/index.htm> /31.07.2014/:

² СтУ Крайтир М. Верховенство права (и Rechtsstaat). Доктрины Правового Государства и Верховенства Права в современном мире /Сборник статей. Ответственные редакторы: В.Д. Зорькин, П.Д. Баренбойм. ЛУМ, Юстицинформ, М., 2013, С. 473.

³ Ст. Рябев В. К вопросу о взаимодействии государства и гражданского общества в современной России. <http://www.old.iourssa.ru/2005/2/1aRiabev.pdf> /11.01.2014/.

⁴ Ст. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке. АСТ, М., 2006, С. 183.

⁵ Ст. Раянов Ф. Теория правового государства: проблемы модернизации. АН РБ, Гилем, Уфа, 2010, 136 с. http://www.pravgos.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=163%3A2011-08-16-09-22-28&catid=65%3A2011-08-12-10-04-28&Itemid=69&limitstart=8 /05.06.2014/;

⁶ Ст. Липунова Л. Влияние правосознания на формирование правового государства. «Экономика и социум» №4(9) 2013. http://iupr.ru/domains_data/files/zurnal_osnovnoy_4_2013/Lipunova%20L.V.%20Aktualnye%20voprosy%20politi-ki%20i%20prava.pdf /20.07.2014/.

⁷ Տե՛ս Ապիշյան Ն., «Պետրոսյան Ա. Իրավական պետություն և օրինականություն: /2-րդ հրատարակություն, լրացված և վերամշակված/ ԵՊՀ, Տիգրան Մեծ հրատ., Եր., 2001, էջ 32:

Слу Липунова Л. Влияние правосознания на формирование правового государства. «Экономика и социум» N4(9) 2013. http://iupr.ru/domains_data/files/zurnal_osnovnoy_4_2013/Lipunova%20L.V.%20Aktualnye%20voprosy%20politiki%20i%20prava.pdf /20.07.2014/.

Տես Ապիշյան Ն., Պետրոսյան Ա. Իրավական պետություն և օրինականություն: /2-րդ հրատարակություն, լրացված և վերամշակված/ ԵՊՀ, Տեղական Սենտ հրատ., Եր., 2001, էջ 31:

Տես Ապյահն Ն., Պատրոսյան Ա. Իրավական ապահովություն, Ել., 2001, էջ 32:

¹² Ст. Раянов Ф. Право правового государства: проблемы модернизации. АН РБ, Гилсем, Уфа, 2010, 136 с. http://www.pravgos.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=163%3A2011-08-16-09-22

¹⁴ Στήν Αυγήιαν Ν., Πεπρωματικό θέμα στην πολιτική ανάπτυξης της Ελλάδας, σε Συνέδριο για την ανάπτυξη της Ελλάδας, Αθήνα, 2013, σ. 169.

Артур Авагян

PERIOME

РЕГИОНЫ

Взаимосвязь правового государства и правосознания

В статье была сделана попытка исследовать теоретические основы правового государства. Исследована взаимосвязь правового государства и правосознания. В основном изучены препятствия формирования правового государства, способы их выяснения и обоснована необходимость формирования правового государства.

Ключевые слова: правосознание, правовое государство, гражданское общество, легитимность, легальность.

Artur Avagyan

SUMMARY

The relationship between legal state and legal consciousness

In the article an attempt was made to explore the theoretical foundations of the legal state. We investigated the relationship of legal States and legal consciousness. Basically studied the obstacles of a legal state, how they deal with the necessity of formation of legal state.

Keywords: legal consciousness, legal state, civil society, legitimacy, legality.

ՎԱՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՅԱՆ

Եվրոպական տարածաշրջանային ակադեմիայի ասպիրանտ

**ՔՍՂԱՔԱՅՈՒՆ ԱՆՀԱՅՏ ԲԱՑԱԿԱՅՈՂ ԵՎ
ՔՍՂԱՔԱՅՈՒՆ ՍԱՀԱՅԱԾ ՀԱՅՏԱՐԱՐԵԼՈՒ ՀԵՏ
ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ԽՆԴԻՐՆԵՐ**

Սույն հոդվածում հեղինակը ուսումնասիրության է ենթարկել քաղաքացուն անհայտ բացակայող և քաղաքացուն մահացած հայտարարելու հիմքով հատուկ վարույթի կարգով հարուցված գործերի քննության խնդրում գոյություն ունեցող օրենսդրական բացթողումները, որոնք անդրադառնություն են կայացված վճիռների լրիվության և հիմնավորվածության վրա: Վերլուծության արդյունքում հոդվածագիրը եկել է եզրակացության, որ ՀՀ Քաղաքացիական դատավարության օրենսդրի 31-րդ գլուխն արմատական վերակառուցման կարիք ունի:

Հիմնարար բառեր՝ վարձակալած, անհայտ բացակայող, հասուկ վարույթ, իրավահարարերություն, գույք, ժառանգություն, օրենդիր, պատահար, զինծառայող, վճիռ:

Քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային և այլ իրավահարարերությունների մեջ գտնվող որևէ մեկի բնակության (հաշվառման) վայրն անհայտ լինելու դեպքում նրա հետ իրավահարարերության մեջ գտնվող մասնակիցները չեն կարող կամ կրթվարանան իրավանացնել իրենց սուբյեկտիվ իրավունքները: Քաղաքացուն հասուկ վարույթի կարգով անհայտ բացակայող ճանաչելը և նրան մահացած հայտարարելը դիմողի և այդ հանգամանքը հաստատելու մեջ շահագրգուված այլ անձանց համար առաջացնում են որոշակի իրավունքներ ու պարտականություններ: Օրենսդրության և դատական պրոկտիկայի վերլուծությունները վկայում են, որ նման գործերը հարուցվում են հետևյալ դեպքերում՝

1) անհայտ բացակայող ճանաչված քաղաքացու գույքը պահպանելու և կառավարելու համար գույքի նկատմամբ կառավարիչ նշանակելու,

2) այդ գույքից անհայտ բացակայողի խնամքի տակ եղած անձանց ապրուստի միջոց տալու,

3) վարձակալած կամ օգտագործման իրավունքի հատկացված բնակտարածության նկատմամբ անհայտ բացակայողի իրավունքը կորցրած ճանաչելու,

4) անհայտ բացակայողի հետ ամուսնալուծությունը ՔԿԱԳ մարմիններուն ձևակերպելու և այլ անձի հետ գրանցված ամուսնության մեջ մտնելու,

5) առանց անհայտ բացակայողի համաձայնության նրա երեխաներին որդեգրելու,

6) անհայտ բացակայողի մասնակցությամբ կնքված հանձնարարության պայմանագիրը կամ նրա կողմից տրված լիազորագրի գործողությունը դադարեցնելու,

7) անհայտ բացակայող ճանաչված և մահացած հայտարարված քաղաքացու ընտանիքի անդամներին կենսաբոշակ նշանակելու,

8) մահացած հայտարարված քաղաքացու

մահվան մասին ՔԿԱԳ մարմիններում գրանցում կատարելու,

9) մահացած հայտարարված քաղաքացու հետ ամուսնությունը դադարելու,

10) մահացած հայտարարված քաղաքացու գույքը ժառանգելու նպատակով (Քաղ. օր. թիվ 45, 324, 788, 1188, Ընտ. օր. 15, 118, ՔԴՕ թիվ 181, Պետական կենսաբոշակների մասին օր. 13-րդ հոդվածներ):

Քաղաքացուն անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը արդյունքում է նրա վերջին հայտնի բնակության (հաշվառման) վայրի կամ դիմումի բնակության վայրի ընդհանուր իրավասության դատարան: Օրենսդիրը կոնկրետ պահանջներ է ներկայացնում, որոնք պետք է նշված լինեն դիմումում:

Դրանք են՝

1) քաղաքացուն անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելու դեպքում դիմուղի համար ակնկալվող իրավական հետևանքները,

2) քաղաքացու անհայտ բացակայությունը հավաստող հանգամանքները,

3) անհայտ բացակայողին նահ սպառնացող կամ այլ հանգամանքներ, որոնք հիմք են տալիս ենթարկելու, որ նրա մահը որոշակի դժբախտ պատահարի հետևանք է:

Օրենսդիրը դատարանին իրավասություն է տվել նշված պահանջները չկատարելու դեպքում վերադարձնել դիմումը:

Քաղաքացուն անհայտ ճանաչելու և նրան մահացած հայտարարելու պայմանները նախատեսված են Քաղ. օր. 44-րդ և 47-րդ հոդվածներով: Շահագրգուված անձանց դիմումով դատարանը կարող է քաղաքացուն անհայտ բացակայող ճանաչել, եթե մեկ տարվա ընթացքում նրա բնակության վայրում տեղեկություններ չկան նրա գտնվելու տեղի մասին: Քաղաքացին կարող է մահացած հայտա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

րարվել, եթե նրա բնակության վայրում երեք տար-
վա ընթացքում տեղեկություններ չկան նրա գտնվե-
լու վայրի մասին, իսկ եթե նա անհայտ կորել է այն-
պիսի հանգամանքներում, որոնք մահվան վտանգ
են սպառնացել կամ իիմք են տալիս ենթադրելու
նրա մահը որոշակի դժբախտ դեպքի հետևանքով
վեց ամսվա ընթացքում։ Ռազմական գործողու-
թյունների հետևանքով անհայտ կորած զինծառա-
յողը կամ այլ քաղաքացին կարող է մահացած հայ-
տարարվել ոչ շուտ, քան ռազմական գործողու-
թյունների ավարտից երկու տարի հետո։

Դիմումն ընդունելուց հետո պետք է դիմողից
ապացույցներ պահանջել նաև անհայտ բացակա-
յողի հետ քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխա-
տանքային և այլ իրավահարաբերությունների մեջ
գտնվելու, ինչպես նաև քաղաքացու անհայտ բա-
ցակայության հետևանքով իր սուրբեկալի իրա-
վունքների իրականացումը կամ պաշտպանու-
թյունն իրազործելու անհնարինության մասին։

Վերը նշվածները հնարավորություն են տալիս
կանխել իրավաբանական նշանակություն չունե-
ցող փաստերի վերաբերյալ դիմումների ընդունու-
մը։ Այսպես քաղաքացու գույքը ժառանգելու նպա-
տակով մեկ ուրիշին անհայտ բացակայող ճանա-
շելու մասին դիմումը վարույթ ընդունվել չի կարող,
քանի որ անհայտ բացակայության վերաբերյալ
վճիռն այս դեպքում իրավական հետևանքներ չի
առաջացնում։ Նույն կերպ չպետք է վարույթ ընդու-
նել քաղաքացուն մահացած հայտարարելու վերա-
բերյալ անհայտ բացակայող քաղաքացու ընտա-
նիքի անդամների թվի մեջ չմտնող անձանց դիմու-
ները, եթե դրանք տրվում են կերակրողին կորցնելու
կապակցությամբ կենսաբոշակ ստանալու նպա-
տակով։ Սակայն դատավորն իրավունք չունի մեր-
ժել դիմումի ընդունումն այն պատճառաբանու-
թյամբ, թե դիմուր ապացույցներ չի ներկայացրել
անհայտ բացակայողի վերջին բնակության վայրի
մասին, կամ որ դիմումում նշված անհայտ բացա-
կայության ժամկետները պակաս են Քաղ. օր. 44-
րդ և 47-րդ հոդվածներով նախատեսված ժամկետ-
ներից՝ մեկ տարուց և երեք տարուց։ Այս հանգա-
մանքները կարող են վիճելի լինել, ուստի կարող են
պարզել միայն գործի քննության ժամանակ։

Դիմումը վարույթ ընդունելուց հետո դատավո-
րը գործը դատական քննության նախապատրա-
սելու նպատակով նախանառաջ պարզում է, թե ով-
քեր (բացակայողի մերձավոր ազգականները, նրա
հետ աշխատողները և այլն) կարող են տեղեկու-
թյուններ տալ բացակայողի մասին։ Դատավորը
այդ նպատակով հարցում է անում բացակայողի
վերջին հայտնի բնակության վայրի և աշխատա-
վայրի կազմակերպություններին, ինչպես նաև
որոշում է կայացնում դիմողի հաշվին հաղորդա-
բություն իրապարակել մանուլում քաղաքացուն
անհայտ բացակայող ճանաշելու կամ մահացած

հայտարարելու գործի հարուցման մասին։ Եթե դի-
մումը տրվել է ռազմական գործողությունների կա-
պակցությամբ անհայտ կորած զինծառայողին մա-
հացած հայտարարելու մասին, ապա համատիրու-
թյունից, ուստիկանության մարմիններից, տեղա-
կան ինքնակառավարման մարմիններից բացի
պետք է հարցում ուղարկել նաև ՀՀ պաշտպանու-
թյան նախարարություն կամ նրա տեղական մար-
միններ։ Բացակայողին չհայտնաբերելու կապակ-
ցությամբ նրա նկատմամբ հետախուզումը դադա-
րեցնելու մասին ուստիկանության մարմինների տե-
ղեկանքները դատարանների կողմից չեն կարող
դիտվել որպես այդ անձի բնակության վայրի վերա-
բերյալ տեղեկություններ ստանալու անհնարինու-
թյունը հաստատող արժանահավատ ապացույց-
ներ։ Գործի հանգամանքները բազմակողմանիո-
րեն և օբյեկտիվ կերպով պարզելու նպատակով
նման տեղեկանքները ստանալուց հետո էլ դատա-
րանները պետք է հարցումներ ուղարկեն համապա-
տասխան անձանց ու կազմակերպություններին։

Դիմումն ընդունելուց հետո դատավորը կարող է առաջարկել խնամակալության և հոգաբարձու-
թյան մարմնին՝ խնամակալ նշանակել բացակայող
քաղաքացու գույքի պահպանության և կառավար-
ման համար։

Գործը դատական քննության նախապատ-
րաստելու նպատակով մամուլում իրավաբակված
հաղորդագրության մեջ դատարանը խնդրում է բո-
լոր քաղաքացիներին և կազմակերպություններին
դատարանին հաղորդել այդ անձի մասին իրենց
հայտնի բոլոր տեղեկությունները։

Այնուհետև դատավորը լուծում է շահագրգո-
ված անձանց՝ գործի քննությանը ներգրավելու
հարցը։ Եթենով դիմողի նպատակից՝ գործին մաս-
նակից են դարձվում սոցապ մարմիններն ու դիմուրի
ընտանիքի անդամները, որոնք իրավունք ունեն
մահացած հայտարարված քաղաքացու գծով կեն-
սաբոշակ ստանալ կերակրողին կորցնելու կա-
պակցությամբ, դիմուրի ժառանգները կամ ֆինան-
սական մարմինները, անհայտ բացակայողի ժա-
ռանգները, նրանցից ապրուսի միջոց ստանալու
իրավունք ունեցող անձինք և այլն։

Նախապատրաստումն ավարտելուց հետո
գործը նշանակվում է դատական քննության, որին
իրավիրվում են դիմուրը և շահագրգոված քաղաքա-
ցիների ու կազմակերպությունների ներկայացու-
ցիները։ Գործի ըստ էության քննության ընթաց-
քում դատարանը պարզում է անհայտ բացակայու-
թյան փաստական հանգամանքը և բավարարում
կամ մերժում է դիմուրի պահպանը։ Անհայտ բացա-
կայության սկիզբը կամ քաղաքացու մահվան օրը
որոշվում է Քաղ. օր. 44-րդ հոդվածի 2-րդ և 47-րդ
հոդվածի 3-րդ մասերի հիման վրա։ Այն է՝ անհայտ
բացակայության մելքտարյա ժամկետն սկսում է
աշխատել բացակայողի մասին վերջին տեղեկու-

թյունների ստացման օրից, իսկ երե դա հնարավոր չէ որոշել, ապա այն ամսին հաջորդող ամսվա մեկից, եթե ստացված են եղել բացակայողի մասին վերջին տեղեկությունները, երե հնարավոր չէ որոշել նաև այդ ամսիը, ապա՝ հաջորդ տարվա հունվարի մեկից:

Մահը մի իրադարձություն է, որի հետ նյութական իրավունքի նորմերը կապվում են իրավական հետևանքների հետ: Այդ փաստով են պայմանաւորված մասնավորապես կենսաթոշակային, ժառանգական իրավահարաբերությունների ծագումը, փոփոխությունը և անունարնտանեկան իրավահարաբերությունների դադարումը:

Անձի՝ որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու փաստի հաստատման անհրաժեշտություն առաջանում է, եթե մահը ընդհանրապես չի գրանցվել զազսի մարմիններում: Ընդունին, եթե շահագրգորված անձն իր տրամադրության տակ ունի անձի մահվան փաստը հաստատող ապացույցներ (իրավասու մարմինների կողմից տրված տեղեկանքներ), ապա նա մահվան գրանցման խնդրով առաջին հերթին պետք է դիմի զազսի համապատասխան մարմինն, որը փաստի առկայությունը ստուգելուց և դրա առկայության մեջ համոզվելուց հետո պարտավոր է գրանցել այն ու տալ մահվան վկայական, իսկ եթե շահագրգորված անձը չունի այդպիսի ապացույցներ, կամ ներկայացված ապացույցները զազսի մարմինների մոտ կասկածներ են հարուցում, և վերջինս մերժում է մահվան գրանցումը, ապա նա կարող է դիմել դատարան անձի՝ որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու փաստի հաստատման խնդրով՝ դիմումին կցելով զազսի մարմինների մերժումը հաստատող փաստաթրեր:

Քաղաքացուն մահացած հայտարարելու պարտադիր նախադրյալը որոշակի ժամանակով անհայտ բացակայությունն է, իսկ անձի որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու փաստի հաստատման համար բավական է միայն, որ փաստը հաստատող ապացույցներ լինեն, և մահը ճևակերպված լինի զազսի մարմիններում: Թվարկված նյութական տարրերությունները հանդիսանում են երկու տարրեր կատեգորիայի գործերի դատավարական առանձնահատկությունների հիմք, այն է՝ քաղաքացուն մեռած հայտարարելու վերաբերյալ գործերի վարույթը իրավաբանական փաստերի հաստատման վերաբերյալ գործերի վարույթին չի պատկանում (առաջին դեպքում հայտարարություն է տրվում գործ հարուցելու մասին, պարտադիր կարգով մասնակցում է դատախազ և այլն): Բացի այդ, եթե քաղաքացուն մահացած հայտարարելը տեղի է ունենում միայն դատական կարգով, ապա անձի՝ որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու փաստը կարող է հաստատվել նաև վարչական կարգով:

Երբեմն էլ դատարանները անձի՝ որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու փաստի հաստատման վերաբերյալ գործերով կայացված վճիռներում չեն նշում փաստական մահվան ժամանակը: Նման վճիռները զազսի մարմինների կողմից կատարվող գրանցումների համար հիմք հանդիսանալ չեն կարող:

Քննարկվող փաստը պետք է տարրերել նաև մահվան գրանցման փաստից: Երկու դեպքերում էլ առկա են մահը հաստատող որոշակի ապացույցները, սակայն առաջին դեպքում խոսքը վերաբերում է նախկինում չձևակերպված, իսկ երկրորդ դեպքում՝ համապատասխան մարմիններում պատշաճ կարգով ձևակերպված մահվան փաստին: Այսպես է պատերազմական պայմաններում, հնարավոր չէ ուղանաշտությունը գրիված անձնությունը գրանցմանը փոխարինում է զինվորական մասի հաղորդումը, որը հետագայում կարող է կորչել կամ ոչնչանալ: Նման պարագայում դատարանը կարող է հաստատել անձի՝ որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու և ոչ թե մահվան գրանցման փաստը, քանի որ այս դեպքում խոսքը վերաբերում է զազսի մարմիններում պատշաճ կարգով ձևակերպված մահվանը:

Քաղաքացուն մահացած հայտարարելու համար անհայտ բացակայության եռամյա ժամկետն սկսում է աշխատել և հաշվել այնպես, ինչպես որ քաղաքացուն անհայտ բացակայող ճանաչելու ժամկետը: Դատարանը կարող է անձին մահացած հայտարարել, եթե գործը դատարանում քննելուն նախորդող երեք տարիների ընթացքում բացակայողի գտնվելու վայրի մասին որևէ տեղեկություն չի ստացվել: Եթե քաղաքացին մշտական բնակության (հաշվառման) վայրից բացակայել է երեք տարուց ավելի, բայց տեղեկություններ կան այդ ժամկետում այլ տեղերում նրա գտնվելու մասին, ապա թեկուզ քաղաքացու այժմյան գտնվելու տեղն անհայտ է, դատարանը չի կարող նրան մահացած հայտարարել: Ուազմական գործողությունների ավարտման օրը պետք է հաստատված լինի զինմարմինների կողմից տրված տեղեկանքներով: Դիմողի պահանջը մերժվում է, եթե պարզվում է, որ անհայտ բացակայության ժամկետը պակաս է օրենքով նախատեսված ժամանակահատվածից:

Գործի քննության ընթացքում դատարանը լսում է դիմոնի և շահագրգորված անձանց բացարձությունները, հարցաքննում է վկաներ, հետազոտում է ներկայացված փաստաթրերը: Եթե դատական բնակության ընթացքում պարզվում է անհայտ բացակայողի բնակության (հաշվառման) վայրը, ապա դատարանը դիմողին առաջարկում է հրաժարվել իր պահանջից և նրա համաձայնությամբ գործի վարույթը կարծում է ՔԴՕ 109-րդ հոդվածի 6-րդ կետին համապատասխան: Իսկ եթե

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

դիմողը չի հրաժարվում իր պահանջից, դատարանը գործ քննում է ըստ էության և մերժում է նրա դիմումը:

Գործի քննությունն ավարտվում է վճռի կայացմամբ: Վճռի եզրափակիչ մասում դատարանը նշում է քաղաքացու ազգանունը, անունը, հայրանունը, վերջին հայտնի քննակության վայրը, անհայտ բացակայության սկզբնաժամկետը կամ քաղաքացու մահվան ժամանակը, եթե դա հայտնի է դատարանին:

Դատարանի վճռողը, որով քաղաքացին անհայտ բացակայող է ճանաչվել, հիմք է հանդիսանում, որ բացակայողի գույքի գտնվելու վայրի խնամակալության և հոգարարձության մարմինն այդ գույքի նկատմամբ խնամակալություն սահմանի, եթե մինչ այդ նա չի արել այդ:

Դատարանի վճռողը, որով քաղաքացին մահացած է հայտարարվել, հիմք է հանդիսանում, որ ՔԿԱԳ մարմինն այդ քաղաքացու մահվան մասին գրանցամատյանում գրառում կատարի:

Օրենքի տեքստը ճշգրտելու և դատական սխալներից խուսափելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալը. քաղաքացուն մահացած հայտարարելու հիմքերը կարգավորվում են նյութական իրավունքի նորմերով (Քաղ. օր. 44-րդ հոդվ.), իսկ քաղաքացու՝ որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու և մահվան գրանցման փաստը հաստատելու հիմքերը՝ դատավարության իրավունքի նորմերով (ՔԴՕ 189-րդ հոդվ. 2-րդ կետի 3-րդ և 4-րդ ենթակետեր): Քաղաքացուն մահացած հայտարարելու գործերով դատարանը պարզում է անհայտ բացակայության ժամկետները կամ այն հանգամանքները, որոնք անհայտ բացակայողի մահվան վտանգ են սպառնացել, կամ հիմք են տվել ենթադրելու որոշակի ժամանակում նրա մահը: Քաղաքացու՝ որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու կամ նրա մահվան գրանցման փաստը հաստատելու հավաստելու գործերով դատարանը պարզում է անձի մահանալու հավաստի կամ քաղաքացու մահը ժամանակին պատշաճ կարգով գրանցված լինելու հանգամանքները: Հետևյալը, առաջին դեպքում քաղաքացու մահը սուսկ ենթադրվում է, իսկ երկրորդ դեպքում հաստատվում է ստույգ կերպով: Քաղաքացուն մահացած հայտարարելու դեպքում անձի մահվան օր է համարվում դատարանի որոշումն օրինական ուժի մեջ մտնելու կամ քաղաքացու ենթադրյալ մահվան օրը (եթե այդպես է նշվել վճռում): Ի դեպք, օրենսդիրը չի սահմանել նշված դեպքերը, որ դարձյալ հատուկ վարույթի տարբեր ինստիտուտները միմյանց հետ շփոթելու արդյունք է: Անձի՝ որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու փաստի հաստատման դեպքում անձի մահվան օր է համարվում դատարանի կողմից հաստատված փաստական

մահվան օրը: Բացի այդ, քաղաքացուն մահացած հայտարարելը կարող է տեղի ունենալ միայն դատական կարգով, իսկ քաղաքացու՝ որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու փաստը՝ նաև փարչական կարգով՝ ՔԿԱԳ մարմինների կողմից: Քաղաքացուն մահացած հայտարարելու գործով օրինական ուժի մեջ մտած վճռող կարող է վերացվել հենց իր՝ վճռող կայացնող դատարանի կողմից, եթե այդ քաղաքացին ներկայանում է, իսկ անձի՝ որոշակի ժամանակում և որոշակի հանգամանքներում մահանալու փաստի հաստատման վերաբերյալ վճռող՝ միայն վերաբերյան կարգով՝ նոր երևան եկած հանգամանքների հետևանքով և այլն:

Հետևյալը՝ ՔԴՕ 31-րդ գլուխն արմատական վերակառուցման կարիք ունի:

Անհայտ բացակայող ճանաչված կամ մահացած հայտարարված քաղաքացուն ներկայանալու կամ նրա գտնվելու վայրը հայտնի դառնալու դեպքում դատարանն այդ քաղաքացու կամ նրան անհայտ բացակայող ճանաչվելու (մահացած հայտարարելու) մասին իրեն դիմած անձանց միջնորդությամբ վերացնում է օրինական ուժի մեջ մտած իր նախկին վճռողը: Այդ հարցը դատարանը լուծում է առանց նոր վարույթ հարուցելու: Նախկին վճռողը վերացնելուց հետո վերականգնվում է քաղաքացուն ախվին իրավական վիճակը՝ այստեղից բխող բոլոր իրավական հետևանքներով: Այն է՝ վերացվում է քաղաքացու գույքի նկատմամբ սահմանված խնամակալությունը, չեղյալ է համարվում նրա մահվան վերաբերյալ ՔԿԱԳ մարմիններում կատարված գրառումը, դադարեցվում է նրա ընտանիքի անաշխատունակ անդամներին վճարվող կենսաբռնակը և վերականգնվում է դադարած ամուսնությունը, իհարկե, եթե նրա ամուսինը մինչ այդ նոր ամուսնության մեջ չի մտել:

Օրենսդիրը քննարկվող հարցում նույնակես բացքողում է արել՝ նշելով որ նախկինում կայացված վճռող կարող է վերացվել անհայտ բացակայող ճանաչված կամ մահացած հայտարարված քաղաքացու դիմունով միայն նրա ներկայանալուց հետո: Հասկանալի չէ, թե ինչ պետք է անեն այդ հարցում շահագրգուված մյուս անձինք, եթե նա չի ներկայանում կամ հրաժարվում է դիմում տալուց:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Попова Ю.А. Признание граждан безвестно отсутствующими. М., 1985.
2. Պետրոսյան Ռ.Գ., նշվ. աշխ., էջ 467.
3. Богомолов И.В. Некоторые проблемы подготовки гражданских дел к судебному разбирательству // Вестник СГАП. 2002, N2, С. 18-19.
3. Золотухин А.Д. Проблемы судопроизводства по делам об установлении фактов имеющих юридическое значение в особом производстве. Автореф. дис... канд. юрид. наук. М., 2010, С. 15-16.
5. Պետրոսյան Ռ.Գ., նշվ. աշխ., էջ 471.
6. Պետրոսյան Ռ.Գ., նշվ. աշխ., էջ 472:

Вардан Варданян

Аспирант Европейской региональной академии

РЕЗЮМЕ

*Некоторые проблемы, связанные с признанием гражданина без вести отсутствующим
и признанием гражданина умершим*

В данной статье автор изучил законодательные упущения, имеющиеся в проблеме рассмотрения дел, которые были возбуждены в порядке особого производства на основании признания гражданина без вести отсутствующим и признания гражданина умершим, которые отражаются на целостность и обоснованность вынесенных приговоров. В результате анализа автор статьи пришел к заключению, что глава 31 Гражданского Процессуального Кодекса РА подлежит радикальной реконструкции.

Ключевые слова: арендованный, безвестно отсутствующий, особое разбирательство, правоотношение, имущество, наследство, законодательный, происшествие, военнослужащий, решение.

Vardan Vardanyan

European Regional Academy
PhD student

SUMMARY

Some problems connected with acknowledgment of a citizen missing or dead

In this article the author studied legislative omissions available in the problem of examination of cases being instituted by the order of special proceedings based on acknowledgment of a citizen missing or dead, which are reflected on completeness and reasonableness of the made decisions. In the result the article's author concluded that the chapter 31 of the Civil Procedure Code of RA is subject to radical reconstruction.

Keywords: rented, missing, special trial, legal relationship, asset, heritage, legislative, mishap, soldier, solutions.

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԻՆԱ ԿՈՒՑԱՆՅԱՆ

Հայուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քաղաքացիական և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՈՐԴԵԳՐՎԱԾՆԵՐԻ ԺԱՌԱՆԳՈՒՄՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ

Գիտական հոդվածում վերլուծվել են որդեգրվածների ժառանգական իրավունքների առանձնահատկությունները: Հեղինակը նախ քննադատում է քաղաքացիական և ընտանեկան օրենսգրքի իրավական նորմերի հարաբերակցությունը այդ ուղղությամբ, մեկնաբանում է համապատասխան օրենսդրական դրույթներն ու եզրահանգում է կատարում նրա մասին, որ որդեգրվածների ժառանգական իրավունքի կարգավորման ժամանակ քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները չեն կարող արդյունավետ գործել առանց ընտանեկան իրավունքի համապատասխան դրույթների օգնության: Այդպիսի համագործակցության արդյունքում էականորեն ընդլայնվում են որդեգրվածների ժառանգական իրավունքները:

Գիտական հոդվածում մերկայացված մեկնաբանությունների ներքո նորովի է ընկալվում որդեգրվածների ժառանգական իրավունքների կարգավորումը: Դա խոսում է տվյալ հոդվածի գիտական նորարարության մասին, որը կարող է օգտակար լինել իրավակիրառական պրակտիկայում:

Սի շաբթ երկրների Քաղաքացիական օրենսգրքի վերլուծության հիմնան վրա հեղինակը որոշ առաջարկություններ է առնում, որոնք կարող են զգալիորեն օգնել Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության մեջ որդեգրվածների ժառանգման ինստիտուտի զարգացմանը:

Հիմնարար բառեր՝ ժառանգման իրավունք, ժառանգ, որդեգրվածների ժառանգություն, ընտանեկան իրավունք:

Ըստ օրենքի ժառանգման հարաբերություններում իր դրոշմն է քողովում նաև որդեգրման ինստիտուտը: Թե ինչպես են կարգավորվում ըստ օրենքի ժառանգման հարաբերությունները որդեգրման պարագայում, այդ հարցին հստակ անդրադարձել է ՀՀ քաղ.օր. 1223-րդ հոդվածը, համաձայն որի՝

1. Ըստ օրենքի ժառանգության դեպքում որդեգրվածն ու նրա երեխաները մի կողմից, և որդեգրողն ու նրա ազգականները մյուս կողմից հսկայարեցվում են ըստ ծագման ազգականներին (արյունակից ազգականներին):

2. Որդեգրվածը և նրա երեխաները, ըստ օրենքի, չեն ժառանգում որդեգրվածի ծնողների ու ըստ ծագման նրա այլ ազգականների մասից հետո:

Որդեգրվածի ծնողները և ըստ ծագման նրա այլ ազգականները, ըստ օրենքի, չեն ժառանգում որդեգրվածի ու նրա երեխաների մահվանց հետո:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1223-րդ հոդվածն իր տրամաբանությամբ հիմնվում է ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթի վրա, որը սահմանում է, որ «*Որդեգրության իրավաբանական այն ակտն է, որի համաձայն որդեգրությունը և որդեգրվածները ձեռք են ըերտու ծնողների և զավակների համար օրենքով նախատեսված իրավունքներ և պարտականություններ»:*

Ըփում է՝ ամեն ինչ արդեն իսկ ասված է, այլև որևէ ինդիք ծագել չի կարող ժառանգման հարաբերություններում, սակայն դա միայն առաջին հայցրից: Որդեգրման ինստիտուտը, որքան էլ որ որդեգրվածին և որդեգրողին հավասարեցնի ծնողին և զավակին, միևնույնն է, այդ կապը չի կարող իսկա-

պես արտահայտվել ճիշտ այնպես, ինչպես կարող են լինել կապերն իսկապես ծնողի և իր հարազատ զավակի միջև: Միայն այն հանգամանքը, որ որդեգրությամբ կարող է վերացվել ու այդքանով որոշակի խնդիրներ առաջ բերել ժառանգման ինստիտուտում, արդեն իսկ բավական է հանողվելու, թե որքանով կարող է որդեգրությամբ տարբերություններ ունենալ «արյունակից ծնող-զավակ» կապի համեմատությամբ, որը երբեք չի կարող վերացվել, քանզի այն օբյեկտիվ է և անխախտ:

Վերադառնալով ՀՀ քաղ.օր. 1223-րդ հոդվածին՝ անտր է ասել, որ նրանում կրկնվում են իրավական նոտեցումներն այնպես, ինչպես ընդունված էր նախորդ օրենսդրությամբ: Սակայն պետք է նկատի ունենալ մի հանգամանքը. որդեգրման ինստիտուտը կարգավորող հիմնական իրավական աղյուսակը ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքն է, որտեղ համապարփակ կերպով կարգավորված են որդեգրությունը և որդեգրվողի, որդեգրվածի և իր կենսաբանական ծնողների ու վերջիններին ազգականների միջև գործող գույքային և անձնական ոչ գույքային հարաբերությունները: Այնպես որ, ՀՀ քաղ.օր. 1223-րդ հոդվածը գործող իրավակարգավորումներում պետք է քննարկվի, վերլուծվի և գնահատվի ՀՀ ընտանեկան օրենսդրության համապատասխան դրույթների լույսի տակ:

ՀՀ քաղաքացիական և ՀՀ ընտանեկան օրենսդրության կապն ու առնչությունները որոշվում են ՀՀ քաղ.օր. 1-ին հոդվածի 4-րդ մասի դրույթով. «*Ընտանեկան, աշխատանքային, ընկանա պաշարների օգտագործման ու շրջակա միջավայ-*

թի պահպանության հարաբերությունները կարգավորում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով, եթե այլ բան նախատեսված չէ՝ ընտանեկան, աշխատանքային, հողային, քնապահպան և այլ հատուկ օրենսդրությամբ։ Այս դրույթն ինքնին արտահայտում է այն զաղափարը, մասնավորապես, որ ընտանեկան հարաբերությունները համարվում են քաղաքացիական հարաբերությունների հատուկ տեսակ, որոնք պետք է կարգավորվեն հատուկ՝ ընտանեկան օրենսդրությամբ, և միայն չկարգավորվելու դեպքում կարող են կարգավորվել քաղաքացիական օրենսդրությամբ։ Մեր կողմից քննարկվող խնդիրն ունի երկու կողմ՝ ժառանգում և որդեգրում։ Ժառանգման առանձնահատկությունները տվյալ պարագայում պայմանավորված են որդեգրման առանձնահատկություններով, որոնք ել հենց ընտանեկան օրենսդրության բաժինն են կազմում։

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 126-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով սահմանվում է.

1.Ողդեզրված երեխաններն ու նրանց սերունդը որդեգրողների և նրանց ազգականների նկատմամբ, իսկ որդեգրողներն ու նրանց ազգականները որդեզրված երեխանների ու նրանց սերնդի նկատմամբ իրենց անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքներով ու պարտականություններով հավասարեցվում են ծագումով ազգականներին:

2. Որդեգրվածներն իրենց ծնողների (ազգականների) նկատմամբ կորցնում են անձնական ոչ գույքային ու գույքային իրավունքները և ազգավուն են պարտականություններից:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 1-ին
մասում ամբազրված է ընտանեկան հարաբերությունների իրավական կարգավորման ֆունդամենտալ սկզբունքը, հանձանյան որի՝ «Ընտանիքը, մայրությունը, հայրությունը և մանկությունը (ընդգծ. մերն է) Հայաստանի Հանրապետությունում հասարակության ու պետության հովանավորության ներքո են:

Պետությունը երաշխավորում է երեխաների իրավունքների առաջնային պաշտպանությունը (ընդգծ. մերև է): ՀՀ ընտանեկան օրենսդրության այս պահանջը իր հերթին հենված է ՀՀ Սահմանադրության այն իրամայականի վրա, որ «Ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են հոգ տանել՝ իրենց երեխաների դաստիարակության, առողջության, լիարժեք ու ներդաշնակ զարգացման և կրթության համար» (36-րդ հոդված): Նման իրավակարգավորման պայմաններում տեղին է վկայակոչել ՀՀ ընտանեկան օրենսդրի 126-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի դրույթները.

3. Երեխային մեկ անձի կողմից որդեգրելիս
անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունք-
ներն ու պարտականությունները կարող են պահ-
պանվել մոր ցանկությամբ, եթե որդեգրողը տղա-
մարդ է, կամ հոր ցանկությամբ, եթե որդեգրողը կին
է:

4. Երեւանի որդեգրվող երեխայի ծնողներից մեկը

մահացել է, ապա մահացած ծնողի (Երեխայի պապի կամ տատի) խնդրանքով կարող են պահպանվել անձնական ոչ գոյրային և գոյրային իրավունքներն ու պարտականությունները մահացած ծնողի ազգականների նկատմամբ, եթե այդ են պահանջում երեխայի շահերը:

Ինչպես նկատում ենք, ՀՀ ընտանելիան օրենսդրությունը բույջ է տալիս գույքային և անձնական ոչ գույքային հարաբերությունների պահպանումը որդեգրվածի և նրա ծնողներից մեկի հետ, ընդ որում, այդ հարաբերությունների պահպանումը պայմանավորված է ծնողներից մեկի կամքով, այն էլ երե դս են պահանջում երեխայի շահերը:

Եթե ՀՀ ընտանելիան օրենսգրքի դրույթը մեկնաբանենք տառացիորեն, ստացվում է, որ որդեգրվածը գույքային, ներառյալ՝ ժառանգման, հարաբերությունները կարող է պահպանել միայն այդ մեկ ծնողի հետ, բայց անցում չի կարող կատարել այդ մեկ ծնողի մյուս ազգականներին: Բայց իրավաբանական գրականության մեջ հիշյալ նորմին տրվել է նաև ավելի լայն մեկնաբանություն այն մասին, որ որդեգրվածը կարող է հարաբերությունները պահպանել ինչպես ծնողի, այնպես էլ այդ ծնողի կողմից մյուս ազգականների հետ:

Իրավաբանական գրականության մեջ եղել են
նաև այլ մեկնարանություններ, որոնց կողմնակից
են այնպիսի իրավագետներ, ինչպիսիք են
Յու.Կ.Տոլստոյը, Ա.Լ.Մակովսկին, Զ.Գ.Կրիլովը,
Լ.Ս.Պէտրովնան: Օրինակ, Ա.Լ.Մակովսկին նշում
է, որ ընտանեկան օրենսդրությունը հնարավոր է
համարում գույքային հարաբերությունների պահ-
պանումը միայն ծնողի, այլ ոչ թե նաև տվյալ ծնողի
գծով մյուս ազգականների հետ, և միայն տվյալ
ծնողի մահվան դեպքում է հնարավոր այդ ծնողի
գծով մյուս ազգականների հետ գույքային հարա-
բերությունների պահպանումը, այն էլ եթե այդ մա-
սին խնդրել է մահացած ծնողը, և այդ են պահան-
ջում երեխայի շահերը: Ընդ որում, դա կատարվում
է դատարանի վճռի հիման վրա: Այդ կապակցու-
թյամբ, օրինակ, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 126-րդ
հոդվածի 5-րդ մասում սահմանվում է. «Որդեգրված
երեխայի հարաբերությունները ծնողներից մեջի
կամ մահացած ծնողի ազգականների հետ պահ-
պանելու մասին նշում է երեխային որդեգրելու մա-
սին դատարանի վճռի մէջ»: Այս առումնվ Լ.Ս.Պէ-
լինցևան նշում է, որ որդեգրվածի ծնողներից մեջի
ծնողական իրավունքների պահպանման մասին
պետք է նշվի որդեգրման մասին դատարանի վճռի
եզրափակիչ մասում: Այդ հանգամանքի մասին վճ-
ռում նշումների բացակայությունը ավտոմատ կեր-
պով հանգեցնում է որդեգրվածի և նրա ծնողների
միջև որևէ հարաբերության դադարեցման:

Փաստորեն, թննարկվող հարցի կապակցությամբ հնարավոր են երկու մեկնաբանություններ՝ լայն և նեղ, և թե որն է դրանցից առավել ընդունելի, կախված է այն իմաստից ու նշանակությունից, որից ելնելով էլօրենսդիրը նախատեսել է նման բացառություններ :

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպես նկատում ենք, ՀՀ ընտ.օր. 126-րդ հոդվածի 3-րդ մասը նախատեսում է երեխայի որդեգրությունը մեկ անձի կողմից, այլ ոչ թե ամուսնական գույքի կողմից: Դա նշանակում է, որ երեխան գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ է ձեռք բերում միայն այդ մեկ անձի և նրա գծով վերջինիս հարազատների հետ: Դա կարող է բավական սահմանափակել երեխայի անձնական ոչ գույքային և գույքային, ներառյալ՝ նաև ժառանգման իրավունքները: Նման սահմանափակ հնարավորությունների պարագայում, երբ ՀՀ օրենսդրը ընտանեկան օրենսգրքի 126-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նման հնարավորություն է տալիս, դա միայն և միայն մեծացնում է երեխայի գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքների շրջանակը: Դրա արդյունքում նախ մեծանում է երեխայի ընտանեկան միջավայրը, երեխան մեծ շանսեր է ձեռք բերում հնարավոր ժառանգման կարգով բարելավելու իր հետագա նյութական բարեկեցությունը: Եվ քանի որ երեխայի շահերի պաշտպանությունն էլ հանդիսանում է ընտանեկան հարաբերությունների իրավական կարգավորման ֆունդամենտալ սկզբունքը, որից ելնում է նաև որդեգրությունը, մենք լիովին հիմնավոր ենք համարում այն մեկնարանությունը, որ մեկ անձի կողմից որդեգրվածը պահպանում է իր գույքային, ներառյալ՝ ժառանգման հարաբերությունները ոչ միայն իր ծնողներից մեկի հետ, այլև նրա միջոցով, նաև այդ ծնողի գծով մյուս բոլոր ազգականների հետ: Այս մեկնարանության հիմնավորման համար լրացնուիչ փաստարկ է նաև հենց ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 126-րդ հոդվածի 4-րդ մասի դրույթը, որը կրկին մեջքերում ենք. «Երե որդեգրվող երեխայի ծնողներից մեկը մահացել է, ասպա մահացած ծնողի (երեխայի պապի կամ տատի) խնդրանքով կարող են պահպանվել անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքներն ու պարտականությունները մահացած ծնողի ազգականների նկատմամբ, երե այդ են պահանջում երեխայի շահերը»: Հնարավոր քյուրընկալումներից գերծ մնալու համար կրկին շեշտում ենք, որ բնականաբար այս կերպ չի ձևակերպված օրենսդրական նորմը, հետևաբար արդարացներեն որդեգրվածը համապատասխան պայմանների առկայության դեպքում կարող է պահպանել անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքներն ու պարտականությունները մահացած ծնողի ազգականների նկատմամբ:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 216-րդ հոդվածի 4-րդ մասի դրույթը, որը համանման է Ռուսատանի ընտանեկան օրենսգրքի համապատասխան դրույթին, կարող է վերլուծվել ուսուցիչիստների տեսակետների ու կարծիքների ներկայացման հիմանվար: Մասնավորապես, խիստ ուշագրավ տեսակետ է արտահայտում Ա.Լ. Մակովսկին այն կապակցությամբ, որ իրը մահացածի ծնողի՝ որդեգրվածի պապի և տատի խնդրանքի պարագայում նույնիսկ, այնուամենայնիվ, պետք է առկա լինի այն ազգականների համաձայնությունը, որոնց հետ որդեգրվածը կարող է պահպանել իր անձնական ոչ գույքային և գույքային, ներառյալ՝ ժառանգման հարաբերությունները: Այս մոտեցումն արդարացներեն ենթարկվել է քննադատության այն հիմնավորմամբ, որ ընտանեկան օրենսդրությունը չի ելնում այն դիրքերից, որ ազգակցական կապերի համար անհրաժեշտ է անձանց համաձայնությունը. ազգակցությունը հենված է օբյեկտիվ բնական արյունակցական կապերի վրա: Բայց միևնույն ժամանակ պետք է արձանագրել, որ թեկուղ մահացածի ծնողները՝ որդեգրվածի պապը և տատը, կարող են դատարան դիմել և փորձել պահպանել որդեգրվածի ու մահացած ծնողի ազգականների միջև անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքներն ու պարտականություն-

ի դեպքում անձնական դրույթի առնչությամբ իրավաբանական գրականության մեջ ևս լուրջ տարածայնություններ և տարաբնույթ մեկնարանություններ կան: Մեջքերված դրույթում երեք կատեգորիայի անձինք՝ մահացած ծնողը կենդանության օրոք, ծնողի մահվան դեպքում երեխայի պապը և տատը իրավունք ունեն դատական կարգով խնդրել, որ պահպանվեն անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքներն ու պարտականությունները մահացած ծնողի ազգականների նկատմամբ, երե այդ են պահանջում երեխայի շահերը: Շատ հեղինակներ կարծում են, որ երեխայի անձնական ոչ գույքային և գույքային հարաբերությունները կարող են պահպանվել միայն որդեգրվածի պապի և տատի հետ, իսկ ծնողի մյուս ազգականները տվյալ պարագայում նախատեսված չեն: Շատ հեղինակներ, ելեւով մեր կողմից արդեն վերևում բերված փաստարկներից, համարում են, որ օրենսդրը նկատի ունի ոչ միայն որդեգրվածի

ները, դա չի նշանակում, որ նրանք պատասխանաւոր են նաև այդ կապերի պահպանման համար։ Հիշյալ անձինք ընդամենք կարող են հանդես գալ նման նախածեռնորյանք, բայց ոչ ավելին։ Նման նախածեռնորյան դեպքում նոյնինեւ, եթիւ ազգականները չեն ցանկանում հարաբերությունները պահպանել որդեգրվածի հետ, նրանք հասուն կամաց անհաջողության հանդես գալու կարիք չունեն, նման իրաժարման հասուն կարգ չի նախատեսվում. բավական է, որ ազգականները որդեգրվածին ժառանգությունից գրկեն կտուկ կազմելով, և որդեգրվածն էլ ոչ մի պարագայում ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը չի ունենա, բանի որ այդ իրավունքից օգտվում են միայն ժառանգատուի առաջին հերթի ժառանգները։ Եթե հակիրծաւնենք, ապա որդեգրվածի մահացած ծնողի ծնողների՝ որդեգրվածի պապի և տատի կողմից դատարան դիմելը և վճիռ ստանալը որևէ պարտավորություն չի ստեղծում որդեգրվածի և նրա ազգականների միջև։

Հետաքրքիր է նաև այն հարցի պարզաբանումը, թե օրենսդիրի կողմից ինչու են մեզ հայտնի այդ երեք կատեգորիայի անձինք լիազորվել դիմելու դատարան և նախաձեռնել պահպանելու անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքներն ու պարտականությունները մահացած ծնողի ազգականների նկատմամբ։ Օրենսդիր ընտրությունը պատահական չէ. որդեգրվածի և ազգականների միջև կամուրջը հենց որդեգրվածի ծնողն է կամ ծնողի ծնող՝ պապը և տատը։ Որդեգրվածի մասին ազգականները կարող են տեղեկանալ հենց այս օրականների միջոցով, և սա էլ հանդիսացել է այն ողջամիտ հիմնավորումը, որը դրվել է նման ընտրության հիմքում։

Ուշագրավ է նաև այն հարցը, թե ինչ ազգականների շրջանակ է նկատի առնվում ՀՀ ընտանելիան օրենսգրքի 126-րդ հոդվածի 4-րդ մասով: Հիշյալ նորմում ուշադիր լինենք ձևակերպմանը. «Եթե որդեգրվող երեխայի ծնողներից մեկը մահացել է, ...»: Սատացվում է, որ ՀՀ ընտանելիան օրենսգրքի 126-րդ հոդվածի 4-րդ մասի դրույթը կարող է գործել միայն այն դեպքում, եթե մահանում է որդեգրվածի ծնողներից մեկը: Իսկ եթե մահանում են որդեգրվածի ծնողները, ապա կարող է արդյոք կիրառվել ՀՀ ընտանելիան օրենսգրքի 126-րդ հոդվածի 4-րդ մասի դրույթը: Պատասխանը միանշանակ է. երկու ծնողների մահվան դեպքում ՀՀ ընտանելիան օրենսգրքի 126-րդ հոդվածի 4-րդ մասի դրույթը պետք է մեկնարանել տարածականորեն և ասել, որ երկու ծնողների կողմի ազգականների միջև էլ պետք է պահպանվեն անձնական ոչ գույքային և գույքային, ներառյալ՝ ժառանգման հարաբերությունները որդեգրվածի հետ:

Ի մի թերելով վերոշարադրյալը՝ կրկին ցանկանում ենք վերադառնալ սույն պարագրաֆի սկզբում բարձրացված հարցին, թե ինչպես վարվել, եթ ՀՀ քաղ.օր. 1223-րդ հոդվածի 2-րդ մասով «որդեգրված և նույնականացր, ուստ ոռենքի, տես ժամանակմ

որդեգրվածի ծնողների ու քսա ծագման նրա այլ ազգականների մահից հետո», իսկ ՀՀ ընտօռ.օր. 126-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերով «երեխային մեկ անձի կողմից որդեգրելիս անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքներն ու պարտականությունները կարող են պահպանվել մոր ցանկությամբ, եթե որդեգրողը տղամարդ է, կամ իոր ցանկությամբ, եթե որդեգրողը կին է: Եթե որդեգրվող երեխայի ծնողներից մեկը մահացել է, ապա մահացածի ծնողի (երեխայի պապի կամ տատի) խնդրանքով կարող են պահպանվել անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքներն ու պարտականությունները մահացած ծնողի ազգականների նկատմամբ, եթե այդ են պահանջում երեխայի շահերը:

Եթե խստորեն հետևենք քաղաքացիական օրենսգրքին, ապա որդեգրվածը ոչ մի պարագայում չի կարող ժառանգել իր ծնողներին և նրանց ազգականներին, իսկ եթե մեկնաբանում ենք ընտանեկան օրենսգրքը, ապա որդեգրվածին նման իրավունք վերապահվում է: Այստեղ տեղին է վկայակոչել երեխայի իրավունքների համակողմանի պաշտպանության սկզբունքը, որը ոչ միայն ընտանեկան-իրավական ուղղվածություն ունի, այլև հանդիսանում է սահմանադրական նորմ, տարածվում է ՀՀ ողջ օրենսդրության վրա, հետևաբար ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթներն հճռնին, ինչպես նաև իրավունքի մյուս աղբյուրների հետ համեմատական վերլուծության դեպքում պետք է մեկնաբանվեն նաև այդ սկզբունքի պահանջների խստիվ պահպանմամբ: Կասկածից վեր է, որ ՀՀ իրավական համակարգում որդեգրվածն իրավունք ունի օրենսդրական համապատասխան պայմանների առկայության դեպքում ժառանգ հանդիսանալ իր ծողների և նրանց ազգականների: Եվ որպեսզի հարցն այդպիս էլ պարզող ընկալի, տարաբնույթ մեկնաբանությունների տեղիք չտա, առաջարկում ենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1223-րդ հոդվածը լրացնել հետևյալ շարադրանքով, նոր՝ 3-րդ կետով.

Այս դեպքում, երբ համաձայն ՀՀ ընտանեկան օրենսգրիփ՝ դատարանի որոշմամբ պահպանվում են անձնական ոչ գույքային և գույքային հարաբերությունները ծնողներից մեկի կամ քատ ծագման այլ ազգականների հետ, որդեգրվածը և նրա երեխաներն ըստ օրենքի ժառանգում են այդ ազգականների մահվան դեպքում, իսկ վերջիններս էլ ժառանգում են քատ օրենքի որդեգրվածի և նրա երեխաներին մահվան դեպքում:

Սոյն հոդվածի 3-րդ կետին համապատասխան՝ ժառանգումը չի բացառում սոյն հոդվածի 1-ին կետով ճախառեավող ժառանգումը:

Սենք արդեն վերևում նշել ենք, որ որդեգրումը որպես իրավաբանական փաստ, որքան էլ որդեգրվածին և որդեգրողին հավասարեցնում է ծնողին և զավակին, այնուամենայնիվ, այս երկու ինստիտուտները հավասար չեն կարող լինել: Եթե ծնող-զավակ կապը օրյեկտիվ է և անբեկանի, ապա որդեգրող-որդեգրված կապը իրավական կապ է, որը

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կարող է վերացվել: Որդեգրման վերացումը կարգավորվում է ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով, որի իրավակարգավորման պայմաններում շատ հարցեր, կապված ժառանգման հետ, մնում են չկարգավորված: Ընդ որում, պետք է ասել, որ որդեգրման վերացման նյութական հետևանքների ուղղությամբ առանձնակի շատ ուսումնափրություններ չեն կատարվել: Միայն կարելի է վկայակոչել ուս հայտնի ցիվիլիստ Օ.Ս. Իոֆեի մոտեցումը, որ «որդեգրման վերացումն ինքնին վերացնում է նաև ժառանգման բնագավառում մյուս բոլոր իրավաբանական փաստերը»:

ՀՀ ընտ.օր. 129-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերով սահմանվում է, որ երեխայի որդեգրումը վերացվում է դատական կարգով: Որդեգրումը դադարում է երեխայի որդեգրումը վերացնելու մասին դատարանի վճռոն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից:

ՀՀ ընտ.օր. 132-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերով էլ սահմանվում է.

1. Դատական կարգով երեխայի որդեգրումը վերացնելիս որդեգրված երեխայի և որդեգրողների (որդեգրողների ազգականների) փոխադարձ իրավունքներն ու պարտականությունները դադարում են, և վերականգնվում են երեխայի ու նրա ծնողների (ազգականների) փոխադարձ իրավունքներն ու պարտականությունները, եթե դա են պահանջում երեխայի շահերը (ընդգծ. մերն է):

2. Որդեգրումը վերացնելիս երեխան դատարանի վճռով հանձնվում է ծնողներին: Եթե ծնողները բացակայում են, կամ երեխային ծնողներին համձնելի հակասում է նրա շահերին, ապա երեխան հանձնվում է խնամակալության և հոգարածության մարմնի խնամքին:

3. Որդեգրման վերացման հարցի հետ միաժամանակ դատարանը նաև որոշում է որդեգրման կապակցությամբ երեխային տրված անոնքը, հայրանոնքը և ազգանոնքը, ինչպես նաև ծննդյան փոփոխված ժամանակը և վայրը պահպանելու հարցը:

Տարբ տարին լրացած երեխայի անոնքը, հայրանոնքը և ազգանոնքը փոփոխել հնարավոր է մյան նրա համաձայնությամբ:

Նախ պետք է ասել, որ ՀՀ ընտ.օր. 132-րդ հոդվածը վերաբերում է այն դեպքին, երբ վերացվում է անշահահա երեխայի որդեգրումը, որի դեպքում վերականգնվում են իրավունքներն ու պարտականությունները որդեգրվածի և նրա ծնողների միջև, սակայն ոչ թե ավտոմատ կերպով, այլ միայն երեխայի շահերից ելնելով: Իզուր չէ, որ ՀՀ ընտ.օր. 129-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ երեխայի որդեգրման վերացման մասին գործը ըննվում է խնամակալության և հոգարածության մարմնի պարտադիր մասնակցությամբ, և հենց այդ մարմինն էլ պետք է եղանակացություն տա, թե որքանով կարող է երեխայի շահերից բխել որդեգրվածի և ծնողների միջև իրավունքների և պարտականությունների վերականգնումը: ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրը նախատեսում է նաև որդեգրման վե-

րացում որդեգրվածի չափահասության դեպքում, եթե որդեգրման վերացման պահանջով հանդես գալու իրավունք ունի հենց որդեգրվածը: Այսպես, համաձայն ՀՀ ընտ.օր. 131-րդ հոդվածի՝ «Երեխայի որդեգրումը վերացնելու պահանջի իրավունք ունեն նրա ծնողները, երեխայի որդեգրողները, խնամակալության և հոգարածության մարմնը, ինչպես նաև տասնուր տարին լրացած որդեգրվածը (ընդգծ. մերն է)՝ սույն օրենսգրքի 133-րդ հոդվածով՝ ախտատեսված դեպքերում»: ՀՀ ընտ.օր. 133-րդ հոդվածով է սահմանվում է, որ «Երեխայի որդեգրումը վերացում չի բոլորարկում, եթե որդեգրումը վերացնելու մասին պահանջ ներկայացնելու պահին որդեգրված երեխան դարձել է չափահաս, բացի այս դեպքերից (ընդգծ. մերն է), եթե նման վերացման համար առկա են որդեգրողի և որդեգրված երեխայի, ինչպես նաև որդեգրված երեխայի ծնողների փոխադարձ համաձայնություններ, եթե ծնողները ողջ են գրկած չեն ծնողական իրավունքներից, կամ դատարանը նրանց անզործունակ չի ճանաչել»:

Կասկած չի հարուցում այն հանգամանքը, որ որդեգրման հետևանքներն ուղղված են հետազային, և այդպիսիք չեն շշափում բոլոր այն գործությունները, որոնք տեղի են ունեցել մինչև որդեգրման վերացումը: Եթե որդեգրվածը ժառանգություն է ստացել մինչև որդեգրումը վերացնելու ասպարեզ, ապա որդեգրումը վերացնելուց հետո որևէ հարց չի կարող բարձրանալ նրա ստացած ժառանգությունը վերադարձնելու կամ այլ կարգավորում նախատեսելու ուղղությամբ:

Բանավիճային է համարվում ընդամենն այն հարցը, թե ինչպես պետք է վարպել, եթե որդեգրումը վերացնելու գործընթացը սկսվում է ժառանգությունը բացելուց հետո որդեգրվածը կարող է ընդունել ժառանգությունը, և այդ գործընթացը կարող է ընթանալ որդեգրումը վերացնելուն ուղղված գործընթացին գուգահեռ: Չմտնելով իրավաբանական գրականության մեջ այս կապակցությամբ արտահայտված իրարամերժ կարծիքների ոլորտ՝ նշենք, որ քանի դեռ որդեգրումը վերացնելու մասին դատարանի վճռում օրինական ուժի մեջ չի մտել, որդեգրումը չի հանդարձ վերացված, հետևաբար իրավական տեսանկյունից որդեգրվածը համարվում է ժառանգ, հետևաբար նաև բոլոր իրավունքներն ունի ստանալու ժառանգությունը: Եվ եթե որդեգրվածը ժառանգությունը ստանալու վեցամյա ժամկետի ընթացքում ընդունել է ժառանգությունը, սակայն մինչև վեցամյա ժամկետի ավարտը որդեգրումն իսկ վերացվել է, դա չպետք է խնագարի որդեգրվածին՝ համարվելու ժառանգությունն ընդունելու պահին նաև լիովին գտնվել է իր իրավունքների մեջ՝ լինելու ժառանգ և ընդունելու ժառանգությունը: Նման մեկնաբանությունը բխում է երեխայի իրավունքների և շահերի պաշտպանության սահմանադրական պահանջից:

- ¹ Ст. Пчелинцева Л.М. Комментарий к семейному кодексу Российской Федерации. 3-е издание. М. НОРМА. 2004. С. 566.

² Ст. 125 Уголовного Кодекса Российской Федерации (ст. 125 УК) /Приложение к Уголовному Кодексу Российской Федерации/ . Бер. 2012. № 30:

³ Ст. 125 Комментарий к семейному кодексу Российской Федерации /отв. ред. И.М.Кузнецова./ М. 1996. С. 339.

⁴ Ст. 125 Комментарий к части третьей гражданского кодекса Российской Федерации /под ред. А.Л. Маковского, Е.А. Суханова/ М.2002. С. 176; Комментарий к гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть третья (постатейный) /отв.ред. Л.П. Ануфриева/ М.2004.С. 125; Пчелинцева Л.М. Комментарий к семейному кодексу Российской Федерации. 3-е издание. М. НОРМА. 2004. С. 566.

⁵ Ст. 125 Пчелинцева Л.М. Комментарий к семейному кодексу Российской Федерации. 5-е издание. Ст. 125. № 566:

⁶ Ст. 125 Гришаев С.П. Наследственное право; Учебно-практическое пособие. М. Проспект. 2013. С. 89.

⁷ Ст. 125 Комментарий к части третьей гражданского кодекса Российской Федерации /под ред. А.Л. Маковского, Е.А. Суханова/ М.2002. С. 176.

⁸ Ст. 125 Иоффе О.С. Советское гражданское право: Курс лекций (Ч. 3). Л. 1965. С. 300.

⁹ Ст. 125 Комментарий к гражданскому кодексу Российской Федерации, части третьей /под ред. Т.Е. Абовой, М.М. Богуславского, А.Г. Светланова/ М. 2005. С. 131.

Нина Кудалян

**Аспирант кафедры гражданского права
и гражданско-процессуального права института права и политики
Российско-Армянского (Славянского) университета**

PE3HOME

Наследование установленных по законодательству Республики Армения

В научной статье проанализированы особенности и проблемы наследственного права усыновленных. Автор сначала осуждает соотношение правовых норм гражданского и семейного законодательства по этому направлению, комментирует соответствующие законодательные положения и делает заключение о том, что при регулировании наследственного права усыновленных положения гражданского законодательства не могут эффективно действовать без содействия соответствующих положений семейного права: в результате такого содействия существенно расширяются наследственные права усыновленных.

В свете представленных в научной статье комментариев по новому принимается правовое регулирование наследственных прав усыновленных. Это говорит о научной новизне данной работы, которая может быть полезной в правоприменительной практике.

На основе анализа гражданского законодательства ряд стран автор выдвигает некоторые предложения, которые могут существенно помочь развитию института наследования установленных в законодательстве Республики Армения.

Ключевые слова: право наследования, наследник, наследование усыновленных, семейное право.

Nina Kutsanyan

SUMMARY

The Inheritance of the Adopted under the Laws of the Republic of Armenia

In the scientific article are analyzed the characteristics and problems of inheritance right of the adopted. The author first condemns the correlation of civil and family legal norms in this area, comments the corresponding legislative provisions and concludes that while the regulation of the hereditary right of the adopted the provisions of civil legislation can't operate effectively without the assistance of the corresponding provisions of family law: in the result of such cooperation are significantly expanded the inheritance rights of the adopted children.

From the point of view of the comments brought in the scientific article, in a new way is adopted the legal regulation of inheritance rights of the adopted children. It speaks about the scientific novelty of this work, which may be useful in law enforcement practice.

Based on the analysis of civil laws of a number of countries, the author puts forward some suggestions that can significantly help the development of the inheritance institution of the adopted in legislation of the Republic of Armenia.

Keywords: *heirship, heir, inheritance adopted, Family Law.*

ՍԱՄՎԵԼ ԱՌԱՋԵԼՅԱՆ

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի
սահմանադրական և նունիցիալ իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Հոդվածը նվիրված է ՀՀ սահմանադրական դատավարության որոշ տեսական և գործնական հիմնախնդիրների քննարկմանը: Հեղինակի կողմից տրվում է սահմանադրական դատավարության քննորոշումը, առանձնացվում են ՀՀ սահմանադրական դատավարության փուլերը, ինչպես նաև քննարկվում են ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներում իրավական փաստարկման առանձնահատկությունները:

Հիմնարար բառեր-սահմանադրական դատարան, սահմանադրական դատավարություն, դատավարության փուլ, սահմանադրական վերամակարգություն, սուբյեկտ, իրավական դատավարության դատարանի որոշում:

Սահմանադրական արդարադատությունն իրենից ներկայացնում է երկու ելակետների՝ սահմանադրական վերահսկողության և դրա իրականացման դատավարական ձևի համադրություն: Արդյունքում այն հանդիսանում է պետաշխանական վերահսկողական գործունեության տեսակ, որն իրականացվում է մասնագիտացված դատական ընթացակարգով:

Հշխանության սահմանադրական համակարգում սահմանադրական վերահսկողության փաստացի նշանակությունը որոշվում է ոչ թե սահմանադրական վերահսկողության կազմակերպահրավական ձևով, այլ սահմանադրական վերահսկողության նպատակներին հասնելու համար անհրաժշտ միջոցների ամբողջությամբ, մասնավորապես՝ սահմանադրական վերահսկողության մարմնի լիազորություններով և դրանց իրացման դատավարական ձևով²: ՀՀ Սահմանադրության 94-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Սահմանադրական դատարանի լիազորություններն ու կազմավորման կարգը սահմանվում են Սահմանադրությամբ, իսկ գործունեության կարգը սահմանվում է Սահմանադրությամբ և սահմանադրական դատարանի մասին օրենքով»³: Սահմանադրությունը սահմանադրական դատարանի գործունեությանն անդրադարձում է հատվածական և շատ ընդհանուր կանոններով, ուստի սահմանադրական դատարանի գործունեության կարգավորումն ամրագրելու պարտականությունն առավելապես կրում է ՀՀ Ազգային Ժողովը:

Անհրաժշտ է նշել, որ հենց «դատավարություն» հասկացությունը բազմինաստ է: Ն. Ռայկովան ընդգծում է, որ ներկայում դատավարությունը քննորոշվում է որպես դատական իշխանության իրականացման միջոց, որպես արդարադատություն իրականացնելու կարգ կամ դատավարական ձև, որպես իրավաբանական հարցերի քննության և լուծման առնչությամբ դատարանի գործունեություն, որպես դատավարական հարաբերություն և որպես դատավարական գործուների համակարգ, որպես դատավարական գործունություն:

ության և իրավահարաբերությունների ամբողջություն, որպես երեք բաղադրատարերի՝ դատավարական գործունեության, դատավարական հարաբերությունների և դատավարական ձևի միասնություն :

«Ռուսաստանի Դաշնության սահմանադրական դատարանի մասին» Դաշնային սահմանադրական օրենքի մեկնարաբանություններից մեկում սահմանադրական դատավարությունը ներկայացվում է որպես Ω-Դ սահմանադրական դատարանում վերջինիս իրավասությանը վերապահված հարցերի վերաբերյալ ներկայացված դիմումների քննության և լուծման փարույք: Սիածանանակ սահմանադրական դատարանն իրավասու է ինքնուրույն կարգավորել և հստակեցնել դատավարության որոշ հարցեր սահմանադրական դատարանի կանոնակարգի և իր որոշումների միջոցով⁴: Գերմանիայի դաշնային սահմանադրական դատարանը դատավարության կարգը սահմանելու հարցում օժտված է դատավարական ինքնավարությամբ, բայց ոչ անկախությամբ: Գերմանիայի դաշնային սահմանադրական դատարանի կանոնակարգը կարող է մանրամասն կարգավորել այն հարցերը, որոնց վերաբերյալ Հիմնական օրենքը և Դաշնային սահմանադրական դատարանի մասին օրենքը բովանդակում են միայն ընդհանուր դրույթներ, սակայն չի կարող խախտել դրանք և դուրս գալ օրենսդրի կողմից սահմանաված շրջանակներից: Հիմնական օրենքը դաշնային օրենսդրին լիազորում է կանոնակարգել փարույքը դաշնային սահմանադրական դատարանում: Խեն այդ պահանջից բխում է, որ որոշակի հարցեր պետք է կարգավորվեն հենց օրենսդրի կողմից (որոշման օրինական ուժը, սովորական դատական կարգի սպառումը և սահմանադրական բողոքի ընդունման հատուկ ընթացակարգը), սակայն, ընդհանուր առմամբ, օրենսդրի կողմից դատավարական կարգավորում չի տրվել: Օրենսդրը գիտակցաբար ձեռնպահ է մնացել բոլոր տարրերը կարգավորելուց: Այդ առավելության հիման վրա Դաշնային սահմա-

նադրական դատարանը բնութագրվում է որպես դատավարության «տեր», որը լայն ծավալով կարող է ձևավորել իր սեփական ընթացակարգը։ Գերմանիայի դաշնային սահմանադրական դատարանում դատավարության հատուկ կարգի սահմանումը նպաստում է դատարանի իրավասության ավելի արդյունավետ իրականացմանը, քանի որ յուրաքանչյուր վարույթի համար հատուկ կանոններ ձևավորելու միջոցով հաշվի են առնվում դատական ըննության բնույթը, մասնակիցների կազմը և առարկան։ Առանց Ազգային ժողովի միջամտության անհրաժեշտության սահմանադրական դատարանի կողմից իր վարույթի կանոնները սահմանելու հնարավորությունը կարևոր է նոյնիսկ դատարանի անկախության տեսանկյունից։

Սահմանադրական դատավարության բովանդակությունը կազմում է դատական սահմանադրական վերահսկողությունը, այսինքն՝ դատական գործունեությունը՝ ուղղված իրավասու մարմինների և անձանց դիմումների հիման վրա սահմանադրության մեջնարանության շրջանակներում նորմերի սահմանադրականության ստուգմանը։ Դատական սահմանադրական վերահսկողության գլխավոր տարրերությունները սահմանադրական վերահսկողության այլ ձևերից նրանք են, որ դատարանի կողմից նման գործունեությունն իրականացվում է խիստ դատավարական կանոններով, արդարադատության սահմանադրական սկզբունքների հիման վրա, և ընդունված որոշումները պարտադիր են իրավունքի բոլոր սուբյեկտների համար։

Ե. Լույսանովն առաջարկում է դատավարական իրավահարաբերությունների բովանդակության տակ հասկանալ դրա սուբյեկտների կազմը, որն արտահայտվում է սուբյեկտիվ իրավունքներով և իրավաբանական պարտականություններով, իրավաբանական լիազորություններով, իրավաբանական պատասխանատվությամբ և իրենց համապատասխանող փաստացի վարքագծով։ Ն. Զեշինան գտնում է, որ «Դատավարական հարաբերությունները գտնվում են մշտական շարժման մեջ, քանի որ յուրաքանչյուր իրավահարաբերության ծագման հնարավորությունը պայմանավորված է իրեն ժամանակային առումով նախորդող իրավահարաբերության ծագմամբ, փոփոխմամբ և դադարեցմամբ, իսկ այդ հարաբերությունն իր հերթին կանխորշում է այլ ինքնուրույն դատավարական հարաբերություններ ծագելու, գարգանալու կամ դադարելու հնարավորությունը»։

Քանի որ սահմանադրական դատավարությունն իրենից ներկայացնում է որոշակի գործընթաց, ուստի ամսուսափելի է դրանում միմյանց հետ փոխկապված փուլերի առանձնացումը։ Դատավարական հարաբերությունների յուրաքանչյուր փուլ ունի առանձնահատուկ բնույթ՝ պայմանավորված իրավահարաբերության օբյեկտով, փուլի մասնակիցների սուբյեկտային կազմով և դա-

տավարական գործողությունների նպատակով։

Ն. Վիտրուկը, իսկ այնուհետև՝ Ա. Բեզուգովը և Ս. Սոլդատովը, ի տարրերություն գիտնական-դատավարագետների մոտեցման, որ սահմանադրական դատավարության փուլի տակ հասկանում են ընդհանուր ուղղվածություն ունեցող դատավարական գործողությունների ամբողջություն, առաջարկեցին սահմանադրական դատավարության փուլի այլ սահմանում։ «Սահմանադրական դատավարության փուլը սահմանադրական դատարանի և սահմանադրական դատավարության մասնակիցների՝ ժամանակի մեջ ընթացող և կոնկրետ իրավական իրավիճակի լուծմանն ուղղված գործողությունների համեմատարար փակ համալիր է»¹²։ Այլ հեղինակների կողմից տրված բնորոշման համաձայն՝ սահմանադրական դատավարության փուլը սահմանադրական դատարանի և մասնակիցների գործողությունների հարաբերականորեն փակ ամբողջություն է, որը տեղի է ունենում որոշակի ժամանակատվածի ընթացքում և դրվագը է կոնկրետ իրավական խնդրի լուծմանը։ Վերջին բնորոշումը, մեր կարծիքով, առավել ամբողջական է արտացոլում սահմանադրական դատավարության փուլի էությունը՝ շեշտադրելով սահմանադրական դատարանի և դատավարության մասնակիցների կողմից որոշակի իրավական խնդիր լուծելու մտադրությունը։

Գրականության մեջ տարրեր մոտեցումներ են առկա սահմանադրական դատավարության փուլերի քանակի վերաբերյալ։ Ն. Վիտրուկն առանձնացնում է դատասահմանադրական վարույթի հետևյալ փուլերը՝ ՌԴ սահմանադրական դատարան դիմում ներկայացնելը և դրա ուսումնասիրությունը և դրա ընդունումը (կամ դիմումը քննության ընդունելու մերժումը), դատական քննության նախապատրաստելը, դատական քննությունը, եզրափակիչ որոշման ընդունումը, դրա հայտարարումը, հրապարակումը և ուժի մեջ մտնելը, ՌԴ սահմանադրական դատարանի որոշման կատարում¹³։ Ժովսեփյանը դատասահմանադրական վարույթի՝ Վիտրուկի կողմից առանձնացված փուլերին ավելացնում է «դատարանի որոշման գործողության» փուլը, ինչպես նաև որպես առանձին փուլ է դիտարկում «դատարանի՝ հայտարարություններ ներկայացնելը (հարցումներ, միջնորդություններ, բողոքներ, հայցեր)», իսկ «ՌԴ սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման» փուլի փոխարեն առաջարկում է «դատարանի որոշման և դրա կատարման մասին տեղեկացնելու» փուլը¹⁴։ Ի տարրերություն վերը նշված հեղինակների կողմից տրված փուլերի՝ Ս. Նարրուսոն սահմանում է սահմանադրական դատավարության ուր փուլ՝ քարտուղարության կողմից դիմումի նախնական ուսումնասիրում, սահմանադրական դատարանի

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նախագահի հանձնարարությամբ դիմումի նախական ուսումնափրում դատավորի (դատավորների) կողմից, դատարանի կողմից դիմումը քննության ընդունումը մերժելը, որը հանգեցնում է սահմանադրական դատավարության դադարեցմանը, քննության ընդունված դիմումի դատարնության նշանակումը և դրան նախապատրաստվելը, սահմանադրական դատարանի կողմից գործն ըստ էության քննելը, եզրափակիչ որոշման ընդունումը, դատարանի որոշման պարզաբնումը (այլընտրանքային փուլ), իրավակիրառ մարմինների կողմից սահմանադրական դատարանի որոշման կատարումը¹⁶: Ընդ որում, հեղինակի կողմից սահմանադրական դատարան դիմում ներկայացնելը չի դիտարկվում որպես առանձին փուլ: Ա. Մազորովն առանձնացնում է նույն փուլերը, բացառությամբ «իրավակիրառ մարմինների կողմից սահմանադրական դատարանի որոշման կատարմանը»: Միաժամանակ, վերջին ընդգծում է, որ սահմանադրական դատավարության այնպիսի փուլ, ինչպիսին «սահմանադրական դատարան դիմում ներկայացնելուց հետո քարտուղարության կողմից դրա նախնական ուսումնասիրությունն է», պետք է որպես առանձին փուլ դիտարկել որոշակի վերապահումներով, քանի որ քարտուղարությունը չի իրականացնում դատական իշխանություն, սակայն բազմաթիվ դիմումներով հենց ինքն է առաջարկում ՌԴ սահմանադրական դատարանի որոշման նախագիծ, և շատ դեպքերում փաստացի հենց քարտուղարությունն է մերժում դատարանի կողմից դիմումի քննության ընդունումը, եթե դիմուր չի պնդում, որ դիմումի ընդունելության հարցի քննությունը իրականացվի դատարանի կողմից :

Վերը նշված բոլոր հեղինակները, բացառությամբ Ա. Մազորովի, առանձնացնում են ՌԴ սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումը որպես սահմանադրական դատավարության ինքնուրույն փուլ: Թեև սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումը կախված է պետական բազմաթիվ այլ մարմինների գործողություններից՝ դատարանների կողմից դատական ակտերի վերանայում, ՀՀ Ազգային Ժողովի կողմից օրենսդրական փոփոխությունների և լրացումների կատարում և այլն, այնուամենայնիվ, ՀՀ սահմանադրական դատարանը տարեկան հաղորդումներ է հրապարակում իր կողմից ընդունված որոշումների կատարման վիճակի վերաբերյալ, որ որոշակի հետագուտություն է ենթադրում և կարող է կիրառվել, օրինակ, ՀՀ արդարադատության խորհրդի կամ ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից:

Վերոգրյալի հիման վրա գտնում ենք, որ սահմանադրական դատավարությունն իրենից ներկայացնում է Սահմանադրությամբ, օրենքով և սահմանադրական դատարանի կանոնակարգով կարգավորվող, սահմանադրական դատարանի և դա-

տավարության այլ մասնակիցների (սուրյեկտների) միջև ծագող դատավարական հարաբերությունների ամրողություն, որոնք միջնորդավորում են նրանց դատավարական գործողությունների հաջորդականությունը, ուղղված են պետության և հասարակության մեջ սահմանադրականության հաստատման նպատակով սահմանադրական դատարանի լիազորություններին համապատասխան այս կամ այն տեսակի գործ լուծելիս օբյեկտիվ ճշմարտության բացահայտմամբ:

Սահմանադրական դատավարության փուլը սահմանադրական դատարանի և մասնակիցների գործողությունների հարաբերականորեն փակ ամբողջություն է, որը տեղի է ունենում որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում և ուղղված է կոնկրետ իրավական խնդրի լուծմանը: «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի վերլուծության հիման վրա կարելի է առանձնացնել ՀՀ սահմանադրական դատավարության հետևյալ փուլը:

- ՀՀ սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից դիմումի նախնական ուսումնափրությունը,

- դատական կազմի կամ սահմանադրական դատարանի լիազումար կազմի կողմից գործի քննության ընդունելության հարցի լուծումը,

- գործը դատարնության նախապատրաստելու,

- դատական քննությունը,

- խորհրդակցական սենյակում քննարկումը, քվեարկությունը և ըստ էության որոշման ընդունումը,

- որոշման հրապարակումը և ուժի մեջ մտնելը,

- ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումը (որոշակի վերապահումներով):

Սահմանադրական դատավարության առանձնահակուրյուններից մեկը դրա հնարավոր սուրյեկտների բազմազանությունն է, որոնց պահանջները հանրային իրավական ոլորտում են գտնվում, ի տարբերություն քաղաքացիական և արքիտրաժային դատավարությունների, որտեղ մասնակիցները պաշտպանում են անձնական շահերը¹⁸: Անհրաժեշտ է անդրադառնալ սահմանադրական դատավարությանը բնորոշ որոշ առանձնահատկություններին, որոնք իրենց ազդեցությունն են քողնում սահմանադրական դատավարության սուրյեկտների շրջանակի ձևավորման վրա և որոշում են դատավարության տվյալ տեսակին նրանց մասնակցության առանձնահատկությունները: Սուրյեկտների սահմանադրադատավարական գործունեության ընդհանուր հատկանիշն այն է, որ դրանց իրավունքների և պարտականությունների բնույթի և բովանդակության, ինչպես նաև իրենց կողմից իրավականացվող գործառույթների բոլոր տարբերություններով հանդերձ, դրանք մասնակցում են սահմանադրական քննությանը, իսկ դրանց մասնակ-

ցորյունն արտահայտվում է այնպիսի դատավարական գործողությունների կատարմամբ, որոնց ամբողջությունը կազմում է սահմանադրական դատավարությունը¹⁹: Ընդ որում, սահմանադրական դատավարությունում սուբյեկտների մասնակցությունն ունի տարբեր նպատակային ուղղվածություն՝ կանխորշելով դատավարական կարգավիճակի տարբերությունները: Այսպես, կողմերը և նրանց ներկայացուցիչները դատավարությանը մասնակցում են՝ պաշտպանելու որոշակի շահեր՝ կապված կամ Սահմանադրության գերակայության ապահովման հետ, կամ իրենց սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության հետ: Ընդհանուր առմամբ, կողմերի շահերն իրենց ազդեցությունն են քողմում դատավարության և դրա արդյունքի վրա. առանց դրա ընդհանրապես հնարավոր չեն սահմանադրական դատավարության իրականացումը:

Ամբողջովին այլ կերպ են դատավարությանը ներգրավվում վկաները, փորձագետները և քարգմանիչները: Նրանք իրականացնում են որոշակի պարտականություններ, օգտվում են որոշակի իրավունքներից, որոնց առնչությամբ էլ իրականացնում են դատավարական գործողությունները, սակայն նրանք սահմանադրական դատավարության մեջ չունեն մշտական դերակատարություն, քանի որ նրանց դատավարական գործողությունները ծառայում են կամ որպես ապացուցման միջոց (վկաներ, փորձագետներ), կամ որպես սահմանադրադատավարական գործունեության մասնակիցների միջև շփման միջոց (քարգմանիչներ): Այդ գործողությունները կրում են դրվագային բնույթ. վկաները, փորձագետները, քարգմանիչներն ընդգրկվում են դատավարության միայն մի փուլում՝ գործն ըստ էության բննելիս, իսկ ցուցմունք, փորձագիտական եզրակացություն տալու և քարգմանելու իրենց պարտականությունները կատարելուց անմիջապես հետո դուրս են գալիս դատավարությունից: Տվյալ սուբյեկտների օժանդակող դերակատարությունը բույլ չի տալիս նրանց դատավարական կարգավիճակը հավասարեցնել կողմերին և վերջիններիս ներկայացուցիչներին: Դեռ ավելին, որոշ գիտնական-դատավարագետներ վկաներին, փորձագետներին և քարգմանիչներին չեն դիտարկում որպես դատավարական գործունեության սուբյեկտներ²⁰:

Որպես սահմանադրական դատավարության կողմերից մեկը՝ միշտ հանդես են գալիս պետական մարմինները, իսկ դատարանի որոշումները միշտ ունենում են հանրային-իրավական նշանակություն և իրենցից հետաքրքրություն են ներկայացնում ոչ միայն տվյալ կոնկրետ դեպքի համար: Ժ. Հովսեփյանը մատնանշում է այն հանգամանքը, որ սահմանադրական դատավարության մասնակիցների սուբյեկտային կազմը, որպես կանոն, ամրագրված և սահմանափակված է ինչպես սեռային, այնպես էլ

տեսակային բվարկմամբ, այսինքն՝ սահմանադրական դատավարության վերաբերյալ հատուկ օրենսդրությամբ ամրագրված են ֆիզիկական անձանց, կոնկրետ պետական մարմինների, պաշտոնատար անձանց, իրավաբանական անձանց կոնկրետ խմբեր, որոնք կարող են լինել հնարավոր մասնակիցներ: Մինչդեռ կարելի է խոսել բազմաթիվ անձանց, մարմինների, կազմակերպությունների մասին, որոնք ներառվում են այդ խմբերի մեջ և, ամենայն հավանականությամբ, կարող են դառնալ սահմանադրական դատավարության մասնակից: Այսպիսով, սահմանադրական դատավարության հանրային-իրավական բնույթը ազդում է իր մասնակիցների սուբյեկտային կազմի և սահմանադրական դատավարությունում նրանց մասնակցության առանձնահատկությունների վրա:

Սահմանադրական դատավարությունում ունեցած դերի, գործի ընթացքի վրա ազդելու հնարավորությունների, գործի ելքով շահագրգության լինելու չափանիշներից ելնելով՝ Վ. Կոյաժկովը և Լ. Լազարեն առանձնացնում են սուբյեկտների երեք խումբ՝ սահմանադրական դատարանը՝ որպես արդարադատություն իրականացնող մարմին, կողմերը՝ գործի ելքով անմիջականորեն շահագրգության անձինք, և մարմինները՝ անձինք, որոնք ներգրավվում են գործի մասնակցելուն սահմանադրական արդարադատության իրականացմանն աջակցելու նպատակով՝ վկաներ, փորձագետներ, քարգմանիչներ: Նույն հեղինակները նշում են, որ կողմերի ներկայացուցիչներն օրենքով առանձնացվում են որպես դատավարության մասնակից, սակայն նրանք չեն կարող որակվել որպես սահմանադրական դատավարության պարտադիր և ընդհանրական սուբյեկտներ, քանի որ կողմը կարող է իր իրավունքներն իրականացնել առանց ներկայացուցիչի: Իսկ այն դեպքերում, եթե նաև ներկայացուցիչ է ներգրավվում, կողմը համակարգում է ներկայացուցիչ ջանքերը, չի կորցնում նրա հետ համատեղ հանդես գալու հնարավորությունը, կարող է իրաժարվել նրա ծառայություններից²¹: Սակայն, մեր կարծիքով, կողմից ներկայացուցիչը հանդիսանում է սահմանադրական դատավարության լիարժեք մասնակից, քանի որ որոշ դեպքերում կողմը չի կարող իրականացնել իր լիազորություններն առանց ներկայացուցիչի: Դա վերաբերում է, օրինակ, անչափահաների օրինական ներկայացուցիչ մասնակցության դեպքին, պետական մարմինն անմիջականորեն դեկավարի կողմից ներկայացնելու դեպքին, ի պաշտոնե իշխանության մարմնի ներկայացուցիչ դեպքին: Մնացած դեպքերում կարելի է համաձայնել նշված հեղինակների կարծիքին:

Գիտական գրականության մեջ առանձնացվում է սուբյեկտների նաև լրացուցիչ խումբ, որոնք իրենց կարգավիճակով չեն հանդիսանում դատավարության մասնակիցներ և չեն ազդում գործի ըն-

ՄՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նուրյան ընթացքի վրա, սակայն սահմանադրական դատարանի հետ մտնում են սահմանադրական դատավարության հետ կապված որոշակի իրավահարաբերությունների մեջ։ Այդ սուբյեկտների թվին են պատկանում մասնագետները, հրավիրված անձինք (գործի ելքով վերջիններիս շահազդրվածությունը կարող է պայմանավորված լինել ինչպես իրենց սահմանադրական կարգավիճակով, այնպես էլ այլ հանգամանքներով), մարմինները կամ անձինք, որոնց օրենքով սահմանաված կարգով սահմանադրական դատարանը կարող է որոշակի պահանջներ ներկայացնել, ինչպես նաև նիստերի դաշինում ներկա քաղաքացիները (նրանք, ովքեր չեն պահապահ սահմանված կանոնները, կարող են հեռացվել նիստերի դաշինուց կամ ենթարկել որոշակի տուգանքի)։ Ընդհանուր առմանք, աջակցելով նման դիրքորոշմանը, նշենք, որ, մեր կարծիքով, մասնագետը պետք է ներառվի այն անձանց շարքում, ովքեր ընդգրկվում են գործի քննությանը՝ սահմանադրական դատավարության իրականացնանական աջակցելու նպատակով։ Սահմանադրական դատավարությանը սուբյեկտի մասնակցության աստիճանից կախված՝ Վ. Ի. Ռիսունվան առանձնացնում է երկու խումբ՝ պարտադիր և ֆակուլտատիվ (ոչ պարտադիր)։ Առաջին խմբի մեջ են մտնում այն սուբյեկտները, առանց որոնց հնարավոր չէ սահմանադրական դատավարությունը, սահմանադրական դատարանը, որը սահմանադրական դատավարությունում իրականացնում է գլխավոր գործառույթը՝ սահմանադրական արդարադատությունը, կողմերը, որոնց գործողությունները և շահերը հակադրվում են միմյանց։ Երկրորդ խումբը ներկայացվում է ֆակուլտատիվ (ոչ պարտադիր) մասնակիցներով։ Դրանք են կողմերի ներկայացուցիչները, փորձագետները, քարզմանիչները, վկաները, մասնագետները, դատարանի գործունեությունն ապահովող աշխատակիցները։

Սահմանադրական դատավարության սուբյեկտն այն պետական մարմինն է, պաշտոնատար անձը, ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը, որը սահմանադրադատավարական իրավունքի նորմերի ուժով օժտված է սուբյեկտիվ դատավարական իրավունքներով և պարտականություններով և դրանք իրացնում է սահմանադրական դատավարության ընթացքում։ Սահմանադրական դատավարության սուբյեկտների կազմի մեջ, բացի սահմանադրական դատարանից, ներառվում են նաև սահմանադրական դատավարության մասնակիցները, որոնք օժտված են սահմանադրադատավարական իրավասությեկտությամբ՝ իրավունակությամբ և գործունակությամբ։

Սահմանադրական դատավարության նպատակներին հասնելու տեսանկյունից կարևոր խնդիր է նաև սահմանադրական դատարանի որոշումներում իրավական փաստարկման հիմնախնդիրը։

Իրավական փաստարկումը փաստարկում է

այն նասին, որ կիրառված իրավական դատողությունները ճիշտ են (կամ իրավաչափ)։ ՀՀ սահմանադրական դատարանի ըստ էության բոլոր որոշումներով սահմանադրական դատարանն ստիպված է մեկնարանել և Սահմանադրության նորմը, և օրենքի վիճարկող դրույթը՝ կիրառելով մեկնարանան բազմաթիվ մեթոդներ, ուսումնասիրել իրավակիրառական պրակտիկան, որից հետո միայն ձևակերպել սահմանադրավիրավական վեճի վերաբերյալ իր դիրքորոշումը՝ ներկայացնելով նաև այն իրավական փաստարկմերը, որոնք դրվում են իրավական դիրքորոշումների հիմքում։ Մեկնարանող որոշումը պետք է լինի հիմնավորված որոշում։ Նման որոշումները հիմնավորվում են մեկնարանան չափորոշիչներ կիրառելու և/կամ դրանց հիման վրա գնահատականներ տալու ճանապարհով։ Գրականության մեջ մեկնարանան չափորոշիչների երկու մակարդակը է տարանջատվում։ Առաջին մակարդակը սահմանում է, թե ինչպես պետք է մեկնարանողը կիրառի լեզվական, հանձնարարականին և գործառական մեկնարանան առանձնահատկությունները՝ որոշելու նորման մեջ կերպությունները։ Մեկնարանան չափորոշիչների երկրորդ մակարդակը որոշում է, թե ինչպես պետք է առաջին մակարդակի չափորոշիչները կիրառվեն, և ինչպես պետք է լուծվեն դրանց կիրառման արդյունքում առաջացող բախումները։ Երկու մակարդակների չափորոշիչներն են ընտրվում և կիրառվում են համապատասխան գնահատականների միջոցով։

Իրավական փաստարկումը հանդիսանում է փաստարկման տեսության յուրահատուկ դրսերումներից մեկը։ Ռ. Ալեքսիի կարծիքով իրավական փաստարկումը կարող է լինել հետևյալ տեսակների՝ իրավական (դոգմատիկ) փաստարկ, բանավեճ դատարանում, օրենսդիր մարմնում (հանձնաժողովում) քննարկում իրավական հարցերի վերաբերյալ, բանավեճեր ուսանողների, իրավաբանների, կառավարության կամ կազմակերպությունների իրավախորհրդատումների միջև, ինչպես նաև լրատվամիջոցների քննարկումները համապատասխան իրավական հարցերի վերաբերյալ՝ գուգորդված իրավական փաստարկների հատկանիշներով։ Իրավական փաստարկմանն անհագտացնում է, թե ինչպես ապացուցել համապատասխան իրավական առաջարկների ճիշտ և իրավաչափ լինելն այնպիսի եղանակով, որը կհամապատասխան տրամարանությանը, փաստին և ողջամտությանը հետևյալ ոլորտներում՝ օրենսդիր կարծիք, դատարական ակտ դատարանում մասնակցող կողմի փաստարկներ։ Առաջարկելով որոշակի ապացույց կամ պատճառ՝ իրավական փաստարկումը կիրառում է հաստատման կամ հերքման մեթոդը, որպեսզի ցույց տրվի որոշակի իրավական դիրքորոշման, իրավական հայեցարգի կամ որոշման օրինականությունը և լեզվատիմությունը։

ԱՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Իրավական փաստարկման տեսության նպատակն է երաշխավորել, որպեսզի իրավական փաստարկման մասնակիցները կարողանան իրավական հարցերը քննարկել ողջամիտ ճանապարհով և խուսափել կամայականություններից դատական որոշումներ կայացնելիս³⁰:

Եթե իրավական հարց լուծելիս դատավորը լուծում է մեկնարանման հիմնախնդիր, իր որոշումն արդարացնելու համար նա կարող է ընտրել փաստարկների տարբեր տեսակներ: Դատավորները պարտավոր են ոչ միայն պատշաճ մակարդակով լուծել մեկնարանման խնդիրը, այլ նաև պարտականություն ունեն սահմանելու մեկնարանման ենթակա հարցերին տրված պատասխանների հիմքերը: Սակայն գործնականում այս հիմքերը միշտ չեն, որ որոշակի են, հստակ և պատշաճ կարգով են ներկայացվում: Եթեմն դատավորը չի ներկայացնում այն ամենը, ինչն անհրաժեշտ է իր որոշումն արդարացնելու համար (օրինակ՝ դատավորն այդ փաստը համարում է ակնհայտ), այլ դեպքերում նա կիրառում է փաստարկներ, որոնք անհրաժեշտ չեն որոշումը հիմնավորելու համար: Ընթերցողը, ով ուզում է գնահատել այս հիմքերը՝ պատճառները, պետք է դրա համար լուծի մի շարք վերաձևակերպման խնդիրներ: Առաջին՝ նա պետք է գտնի փաստարկումը որպես այդպիսին: Սա նշանակում է, որ նա պետք է պարզի, թե արդյոք իրավական որոշման որոշակի հատվածում այդ փաստարկումն ակնհայտ է, և ինչ գործառույթ է իրականացնում այդ փաստարկումը: Եթերորդ՝ նա պետք է մեկնարանի փաստարկումը, ինչը նշանակում է, որ նա պետք է որոշի, թե ինչ դատողություն է տերաստում պաշտպանվում՝ որպես դիրքորոշում, և ինչ դատողություններ են առաջ քաշվում՝ որպես դիրքորոշումը հիմնավորող հստակ փաստարկներ, և ինչ ոչ հստակ արտահայտված փաստարկներ են ենթադրվում: Եթերորդ՝ նա պետք է վերլուծի փաստարկումը, ինչը նշանակում է, որ նա պետք է ուսումնասիրի, թե փաստարկներն ինչ նշանակություն ունեն միջյանց, ինչպես նաև իրավական դիրքորոշման համար:

Վասն եներենի և Գրութենդորստի կարծիքով դատողությունների երեք հիմնական տեսակ պետք է տարբերակվի՝ նկարագրական, գնահատողական և խրախուսող: Նկարագրական դատողությունները նկարագրում են փաստերը կամ երևույթները: Գնահատողական դատողություններն արտահայտում են որոշակի գնահատական փաստերի կամ երևույթների վերաբերյալ: Խրախուսող դատողությունները մեզ կոչ են անում կանխել որոշակի երևույթ կամ գործողության ուղղվածություն: Կարծում ենք, որ երրորդ խմբի մեջ մտնում են ոչ միայն որոշակի վարքագիծ կանխելու կոչերը, այլ նաև որոշակի ակտիվ վարքագիծ դրսուրեկու կոչերը:

Գրականության մեջ տարբերակվում են նաև

ձևական և բովանդակային փաստարկներ: Ձևական փաստարկներն այն փաստարկներն են, որոնք կիրառվում են օրենքը մեկնարանելու համար և ցույց տալու, թե ինչպիսին է այն: Այս ձևական փաստարկները բացառում են բովանդակային մեկնարանողական փաստարկներն այն մասին, թե ինչպիսին պետք է լինի օրենքը: Փաստարկների մասին կարելի է խոսել՝ նկատի ունենալով օրենքների նորմերը, նախադեպերը, իրավական սկզբունքները և մեկնարանման մերողները: Ձևական փաստարկները կարող են դիտարկվել որպես բացառող հիմնավորումներ: Դրանց իշխանական բնույթը, սկզբունքներն, բացառում է ոչ ձևական հակափաստարկները: Բովանդակային փաստարկները ստուգում ապահովում են իշխանական գործությունները: Սակայն կարող են հակասել ձևական փաստարկներին կամ այլ բարյական բնորոշումների վրա ուղղակի հղումներ: Բովանդակային փաստարկները չունեն բարյական փաստարկներին կամ այլ բովանդակային փաստարկներին: Բովանդակային փաստարկման շրջանակներում առկա է, այսպես ասած, «փաստարկի ավելի լայն շրջանակ»՝ կամ «անհամածայնության ավելի լայն տարածք»³¹:

Փաստարկումը կենտրոնական դեր ունի իրավունքի մեջ, և պատճառաբանումը կենտրոնական դեր է խաղում իրավական համակարգի ձևավորման հարցում: Օրենքով կարող են սահմանվել բազմաթիվ պահանջներ, թե ինչպիսին պետք է լինեն որոշումները, սակայն սա չի կարող սպառչ կարգավորում լինել: Այս տեսանկյունից արդիական է դառնում այն հարցը, թե ինչպես վերահսկել դատական հայեցողությունը, մասնավորապես՝ ինչպես սահմանափակել իրավական որոշումներ կայացնեների գնահատողական ազատությունը: Հետևաբար, անհրաժեշտ է որոշումների կայացման արդարացնելությունը գնահատելու տեսական շափորշիչներ մշակել: Փաստարկման տեսանկյունից պատճառաբանվածությունը պետք է դիտարկվի որպես դիալեկտիկական ողջամտության ձև: Վերջինս առաջ է քաշում այնպիսի կապակցող և փոխարժեակցության սկզբունքներ, ինչպիսիք են տրամաբանվածությունը, ընդհանրացվածությունը, արդյունավետությունը, ստուգելիությունը, արդյունքների ընդունելի լինելը և անկեղծությունը: Որոշակիության և պատճառաբանվածության վերաբերյալ ավանդական մոտեցումը քննադատվում է, քանի որ այն միակողմանի է և ոչ ամբողջական: Այս խնդիրը կարող է լուծվել, եթե ներդրվի այլընտրանքային՝ փաստարկման վրա հիմնված մոտեցումը, որն ավելի ուշդիր է իրավունքում պատճառաբանվածության կառուցվածքի, դերի և ձևերի նկատմամբ ու ապահովում է փաստարկման ինչպես վերլուծական, այնպես էլ նորմատիվ հիմքերը: Փաստարկման վրա կենտրոնանալը հնարավորու-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

թյուն է տալիս մեզ ընկալել որոշակիության և պատճառաբանվածության կարևոր հատկանիշներ, որոնք մեծամասամբ պնտեսավել էին պողիտիվատական տեսանկյունից³⁷: Հարթը ընդունում էր, որ մեզ համար հնարավոր է սահմանագծին բացառել անորոշությունը, այսինքն՝ «դրույթի իմաստն այնպես ամրագրել, որ դրա ընդհանուր դրույթները նոյն իմաստն տնենան բոլոր այն դեպքերում, երբ դրա կիրառման հարց է բարձրանում»³⁸: Սակայն գործնականում հաճախ կարելի է հանդիպել մեկնարանան բովանդակության խեղաքյուրման: Ինչպես Լեյզերը և Վրանկենն են նշում, ընդհանուր իրավունքի երկրների իրավական որոշումների բնութագրիներից է այն, որ օրենքի հարմարեցնելը կոնկրետ իրավիճակին ներկայացվում է որպես գործող օրենքի մեկնարանություն³⁹:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքը նույնպես նախատեսում է դատարանի որոշումներին ներկայացվող որոշակի պահանջներ: «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 64-րդ հոդվածը, որը նվիրված է որոշումների և եզրակացությունների շարադրանքին, սահմանում է, ի թիվս այլ պահանջների, հետևյալ պահանջները:

«1. Սահմանադրական դատարանի որոշումը կամ եզրակացությունը, կախված գործի բնույթից, պարունակում է հետևյալ տեղեկությունները.

8) դատարանի ընդունած որոշումը կամ եզրակացությունը հիմնավորող իրավական դիրքորոշումները, այդ թվում՝ նաև այն փաստարկները, որոնք հաստատում կամ հերքում են կողմերի պնդումները»:

Թեև «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքը չի կանոնակարգում, թե փաստարկման ինչ տեսակներից պետք է օգտվի սահմանադրական դատարանը, այնուամենայնիվ, ՀՀ սահմանադրական դատարանի բազմաթիվ որոշումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ սահմանադրական դատարանը, կիրառելով մեկնարանան բազմաթիվ մեթոդներ, որպես կանոն, կիրառում է բովանդակային փաստարկման տեսակը, որը նրան հնարավորություն է տալիս առավել ամբողջական անդրադառնալ սահմանադրախրավական վեճի լուծմանը: ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր՝ 15 ապրիլի 2008 թվականի թիվ ՍԴՈ-751 որոշման մեջ արտահայտել է հետևյալ դիրքորոշումը. «Ինչպես վիճարկվող դրույթում ամրագրված ընդհանուր կամոմի, այնպես էլ վերոհիշյալ բացառությունների հիմքում ընկած է հետևյալ տրամարանությունը. սահմանադրական դատարանի որոշումներին հետադար ուժ կարող է արվել այն դեպքում, երբ դա անդրաժեշտ է որոշակի կենսական շահերի պաշտպանության նպատակով, և երբ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում դատարանը, ընտրյան առնելով այդ կենսական շահերի պաշտպանության անհրաժեշտության հարցը, հիմնավորված և պատ-

ճառարանված որոշում է կայացնում իր որոշմանը հետադարձ ուժ տալու մասին»: Դատարանն ընդհանուր կանոնի և բացառության համեմատական վերլուծության արդյունքում դրվագ է բերում դրանց տարրերակման տրամարանությունը և ցույց է տալիս, թե ինչ նպատակի հասնելու համար է բացառությունը նախատեսված, ու ինչպես պետք է այդ կանոնը կիրավիլ: Հաճախ կիրառվող եզրույթների տառացից մեկնարանման անբավարար լինելու պատճառով է դատարանը ստիպված դիմել մեկնարանման և դրա հիման վրա մեկնարանողական փաստարկման հնարքներին: Օրինակ, դատարանն իր ՍԴՈ-751 որոշման մեջ նախ ցույց է տալիս, թե ինչպիսին է օրենքը, այնուհետև ներկայացնում, թե ինչպիսին այն պետք է լինի՝ ներկայացնելով նաև իրավական հիմնավորումներ դրանց նպատակի վերաբերյալ:

Իր պրակտիկայում սահմանադրական դատարանը հաճախ, պայմանավորված նաև գործի բարդության աստիճանից, իր որոշումներում ամրագրում է նաև այն հարցերի շրջանակը, որոնց պատասխանելուց հետո միայն հնարավոր կիրավութեալ բարձրացված սահմանադրախրավական վեճը: Այս հանգամանքն ընթերցողին հնարավորություն է տալիս պատկերացնելու, թե հարցերի ինչ ծավալ և շրջանակ պետք է հետազոտվի, որոնք են այն ուղիները, որոնք հանգեցնելու են խնդրի լուծմանը, ինչ տրամաբանական հաջորդականությամբ է սահմանադրական դատարանը պատրաստվում լուծել խնդիրը, ինչպես, օրինակ, սահմանադրական դատարանի 24 ապրիլի 2009 թվականի թիվ ՍԴՈ-24 որոշումը և այն:

Զանի որ սահմանադրական դատավարության սկզբունքներից մեկը գործի հանգամանքներն ի պաշտոնե պարզելու սկզբունքն է, դատարանը հստակեցնում է, թե ինչ հանգամանքներ են պետք պարզել, որոնք անհրաժեշտ և բավարար կիրակ իրավաբանորեն ծիշու փաստարկված և արդարացի որոշում կայացնելու համար:

Ամփոփելով իրականացված վերլուծությունը՝ զայիս ենք այն եզրահանգումներին, որ սահմանադրական դատարանը կիրառում է ինչպես ձևական, այնպես էլ բովանդակային փաստարկներ: Սակայն այդ փաստարկները պետք է ուղղված լինեն ոչ թե օրենքի դրույթը կոնկրետ իրավիճակին հարմարեցնելուն, այլ դրույթը մեկնարանելուն, որը հավասարապես կիրառելի կիրակ այլ իրավիճակների նկատմամբ: Սահմանադրական դատարանը, եղնելով իր կողմից լուծվող խնդիրների առանձնահատկություններից, իր որոշումներում առավելապես կիրառում է բովանդակային փաստարկման տեսակը, քանի որ նրա համար անխուսափելի է իրավական նորմերի մեկնարանումը. սահմանադրական դատարանն ինքը ամրագրում է արվելու դրանքը և ընդուրյան առնելով այդ կենսական շահերի պաշտպանության անհրաժեշտության հարցը, հիմնավորված և պատկերակման համար կիրառվող կիրառվող կիրառում է բովանդակային փաստարկման տեսակը, քանի որ նրա համար անխուսափելի է իրավական նորմերի մեկնարանումը. սահմանադրական դատարանն ինքը ամրագրում է արվելու դրանքը և ընդուրյան առնելով այդ կենսական շահերի պաշտպանության անհրաժեշտության հարցը, հիմնավորված և պատ-

բառվող փաստարկներից յուրաքանչյուրն իր նշանակությունն ունի իրավական համակարգի համար և ուղղված է կոնկրետ հասցեատերերի:

¹ Steu H. B. Витрук. Конституционное правосудие: судебно-конституционное право и процесс, Москва, Юрист, 2005, С. 51.

² Steu P. C. Ярускин, Система процессуальных форм федерального судебного конституционного контроля в России : Современное состояние, перспективы совершенствования: Автореферат дис. кандидата юридических наук. -М.,2005. С. 10.

³ Ընդունը կատարվել է մեր կողմից:

⁴ Steu H.C. Райкова, Сущность конституционного судопроизводства //Журнал конституционного правосудия, 2008. №5. С. 10.

⁵ Steu H. B. Витрук, Л. В. Лазарев, Б. С. Эбзеев, Федеральный конституционный закон «О Конституционном Суде РФ». Комментарий, М., Юрид. лит., 1996, С. 220-221.

⁶ Steu B. A. Кряжков, Л. В. Лазарев, Конституционная юстиция в Российской Федерации. М., 1998. С. 148.

⁷ Steu M. A. Свистунова, Судебный конституционный контроль в Федеративной Республике Германии. Автореферат дисс. на соиск. уч. степени кандидата юр. наук, Москва 2007, С. 39.

⁸ Steu OPINION ON AMENDMENTS TO THE LAW ON THE CONSTITUTIONAL COURT OF ARMENIA, EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW, Strasbourg, 22 June 2006, Opinion no. 376/2006, CDL-AD(2006)017, 19-րդ կետ:

⁹ Steu С.А. Мукассеева, Формы закрепления принципа состязательности в правотворческой практике, հասանելի է հետևյալ էլ. հասցեում՝ http://www.superinf.ru/view_helpstud.php?id=1533 15.02.2013:

¹⁰ Steu Е. Г. Лукьянова. Теория процессуального права. М., НОРМА, 2003. С. 219.

¹¹ Steu Н. А. Чечина. Гражданские процессуальные отношения. Л., Ленинг. Ун-та, 1962. С. 56.

¹² Steu H. B. Витрук, Конституционное правосудие судебное конституционное право и процесс. Учебное пособие М ЮНИТИ 1998, С. 219; А. А. Безуглов, С. А. Солдатов, Конституционный Суд РФ // Конституционное право России, Т.3, М 2001, С. 164.

¹³ Steu А. А. Безуглов, С. А. Солдатов, Конституционный Суд РФ // Конституционное право России, Т.3, М 2001, С.164.

¹⁴ Steu Н.В. Витрук. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс: учеб. пособие. 3-е изд. М.: Норма - ИНФРЛ-М, 2010. С. 345.

¹⁵ Steu Ж. И. Овсепян. Правовая защита конституции. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. Ростов-на-Дону, Литера-Д, 1992. С. 207.

¹⁶ Steu С. В. Нарутто, Обращение граждан в Конституционный Суд Российской Федерации: науч.-практ. пособие. М.: Норма- ИНФРА-М, 2011, С. 194.

¹⁷ Steu Ю. М. Бердюгина, Субъекты конституционного судопроизводства. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Екатеринбург 2011, С. 45-46.

¹⁸ Steu М. С. Саликов-отв. ред. Конституционный судебный процесс: учебник для вузов. Москва, НОРМА, 2003, С.80.

¹⁹ Steu В. В. Цибульский, Конституционное судопроизводство в Российской Федерации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва-2005, С. 53.

²⁰ Steu В. В. Цибульский, Конституционное судопроизводство в Российской Федерации, Автореферат дисс. канд. юрид. наук, Москва – 2005, աղյուր՝ <http://lawtheses.com/konstitutusjionnoe-sudoproizvodstvo-v-rossiyskoy-federatsii>, 06.08.2013г.:

²¹ Steu Ж. И. Овсепян. Правовая защита конституций. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. Ростов-на-Дону: Литера-Д, 1992. С. 207.

²² Steu В. А. Кряжков, Л. В. Лазарев, Конституционная юстиция в Российской Федерации. М., 1998. С. 158.

²³ Steu նույն տեղում, էջ. 162-164:

²⁴ Steu В. А. Кряжков, Л. В. Лазарев, Конституционная юстиция в Российской Федерации. М., 1998. С. 158, 164-165.

²⁵ Steu Ю. М. Бердюгина, Субъекты конституционного судопроизводства. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Екатеринбург 2011, С. 25-26.

²⁶ Steu F. Atria, Legal Reasoning and Legal Theory Revisited // Law and Philosophy, Vol. 18, No. 5, Laws, Facts, and

Values (Sep., 1999), էջ 567:

²⁷ Stéu J. Wryblewski, Legal Language and Legal Interpretation // Law and Philosophy, Vol. 4, No. 2, Legal Reasoning & Legal Interpretation (Aug., 1985), էջ 250-251:

²⁸ Stéu Yan Lu, Study on Occurrence of Legal Argumentation, Asian Social Science Vol. 7. No. 6; June 2011, էջ 190:

²⁹ Stéu նույն տեղում, էջ 191:

³⁰ Նշված վերջին նախակարգը գործնականում կարևոր նշանակություն ունի իրավունքի այլ սուբյեկտների կողմից սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումն ապահովող արդյունավետ համակարգ ձևավորելու խնդրում:

³¹ Stéu H. Kloosterhuis, The Strategic Use of Formal Argumentation in Legal Decisions // Ratio Juris. Vol. 21 No. 4 December 2008, էջ 496-497:

³² Stéu նույն տեղում, էջ 500:

³³ Stéu նույն տեղում, էջ 501:

³⁴ Stéu նույն տեղում, էջ 501:

³⁵ Stéu նույն տեղում, էջ 501:

³⁶ Stéu S. Berteau, Certainty, reasonableness and argumentation in law // Argumentation, Volume 18, Issue 4, January 2004, էջ 472:

³⁷ Stéu նույն տեղում, էջ 475:

³⁸ Stéu F. Atria, Legal Reasoning and Legal Theory Revisited // Law and Philosophy, Vol. 18, No. 5, Laws, Facts, and Values (Sep., 1999), էջ 540.

³⁹ Stéu H. Kloosterhuis, The Strategic Use of Formal Argumentation in Legal Decisions // Ratio Juris. Vol. 21 No. 4 December 2008, էջ 502:

⁴⁰ Խորքը անհատական հասկանիշներով տարբերվող հասցեատերերի մասին չէ, այլ իրավունքի այն սուբյեկտների, որոնց կարող է սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումն առնչվել:

Самвел Аракелян

Соискатель кафедры конституционного и муниципального права
Российско-Армянского (Славянского) университета

РЕЗЮМЕ

Некоторые вопросы конституционного судопроизводства в Республике Армения

Статья посвящается некоторым проблемным теоретическим и практическим вопросам конституционного судопроизводства в Республике Армения. В частности, автор дает оригинальное определение понятия конституционного судопроизводства, выделяет его основные этапы, а также анализирует особенности юридической аргументации в решениях Конституционного Суда РА.

Ключевые слова: конституционный суд, конституционное судопроизводство, стадии судопроизводства, конституционный контроль, субъект, юридическая аргументация, решение конституционного суда.

Samvel Arakelyan

Russian-Armenian (Slavonic) University Department of Constitutional
and Municipal Law PhD candidate

SUMMARY

On some issues of the constitutional adjudication in the Republic of Armenia

The article is focused on theoretical and practical issues of the constitutional adjudication in the Republic of Armenia. The author proposes his definition of the concept of constitutional adjudication, identifies its main stages, as well as analyses the particularities of legal argumentation in the decisions of the Constitutional Court of RA.

Keywords: constitutional court, constitutional adjudication, stages, constitutional control, subject, legal argumentation, decision of the constitutional court.

ՈՌԻՔԵՆ ԱՓՈՅԱՆ

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի սահմանադրական և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի հայցորդ:

ՆԱՍԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ, ՀԵՌԱԽՈՍՍՅԻՆ ԽՈՍԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ, ՓՈՍՏԱՅԻՆ, ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼ ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐԻ ԳԱՂՏՆԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՅՔԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն հոդվածը նվիրված է միջազգային և արտասահմանյան երկրների օրենսդրական ակտերուն նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի իրավական կարգավորման վերլուծությանը: Հեղինակը համակողմանիորեն հետագործության է ենթարկել այդ հարցին վերաբերող միջազգային օրենսդրությունը և արտասահմանյան երկրների սահմանադրությունները՝ բացահայտելով առանձին առանձնահատկությունները և հիմնական ընդհանուր մոտեցումը:

Հիմնարար բառեր: նամակագրություն, հեռախոսային խոսակցություն, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունք, մարդու մասմասության կյանքի անձնության մասին առաջարկելու պաշտպանություն:

Առաջին անգամ միջազգային իրավական փաստարդերուն նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների (այսուհետ՝ հաղորդագրություն) գաղտնիության իրավունքը ամրագրվել է 1948 թ. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հոչակագրի 12-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ «ոչ ոք չպետք է ենթարկվի իր անձնական կյանքի, ընտանիքի, բնակարանի կամ նամակագրության նկատմամբ կամայական միջամտության, ինչպես նաև որևէ ոտնագրության իր պատվի ու հեղինակության նկատմամբ: Յուրաքանչյուր ոք ունի նման միջամտությունից կամ ոտնագրությունից օրենքնով պաշտպանվելու իրավունք»:

1950 թվականի՝ «Մարդու իրավունքների և իշխանարար պատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայուն ամրագրվեցին այս անգամ այդ իրավունքի սահմանափակման հնարավորության հիմքերը: Այսպես, նոյն կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք, չի բույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերում, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդակարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց պաշտպանության նկատմամբ»:

Այսպիսով, իիշատակված միջազգային իրավական ակտերի համադրված վերլուծությունը փաստում է, որ դրանցում ամրագրված նորմերը

բացահայտում են «կամայական միջամտություն» եզրույթի նշանակությունը, սակայն, կոնվենցիայով ամրագրված նորմի իրավական բովանդակությունից բխում է, որ այն առաջին հերթին հարկավոր է դիտարկել իրել միջամտություն եղբարդ անձանց կողմից հաղորդակցողների անձնական ազատության նկատմամբ, ինչը ենթադրում է օրենսդրության խախոսում՝ առանց այն նպատակների հետապնդման, որոնք սահմանված են արդեն Հռչակագրություն:

ՄԱԿ-ի՝ 1966 թվականի «Քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 17-րդ հոդվածը նոյնական նոյն տրամադրությամբ բովանդակում է Մարդու իրավունքների ընդհանուր հոչակագրի 12-րդ հոդվածը՝ ավելացնելով նաև «անօրինական միջամտության» անթույլատրելիության արգելող նորմը:

Անձնական տվյալների պաշտպանության խնդիրին միջազգային մակարդակում քննության առարկա դիտարկեց ՄԱԿ-ի Տնտեսական համագործակցության ու զարգացման կազմակերպությունը (ՏՀԶԿ), որը 1980 թվականին ընդունեց «Մասնավոր կյանքի և միջազգային փոխանակումների ժամանակ անձնական տվյալների անձնության մասին հիմնական դրույթները», որոնցում արձանագրվեցին անձնական տվյալների հետ աշխատելու հիմնական սկզբունքները:

Այդ սկզբունքները որոշակիացվեցին Եվրոպայի խորհրդի կողմից 1981 թվականին ընդունված Անձնական տվյալների նշակման ժամանակ ֆիզիկական անձանց իրավունքների պաշտպանության մասին կոնվենցիայում, որով իրավական կարևոր նախադրյալներ ստեղծվեցին անձնական տվյալների հետ աշխատելու հիմնական սկզբունքները:

Հետագայում անձնական տվյալների պաշտպանության համար կարգավորված է պաշտպանության ազգային օրենսդրությունների ընդունման համար:

Հետագայում անձնական տվյալների պաշտպանության համար կարգավորված է պաշտպանության ազգային օրենսդրությունների ընդունման համար:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Եվրոպական միության խորհրդի ու Եվրոպական խորհրդարանի 1995 թվականի հոկտեմբերի 24-ի «Մասնավոր անձանց իրավունքների պաշտպանության անձնական տվյալների մշակման կիրառմամբ ու այդ տվյալների ազատ շարժման վերաբերյալ» 95/46/ԵՄ թվակիր դիրեկտիվում, ինչպես նաև 1997 թվականի դեկտեմբերի 15-ի «Հեռահաղորդակցության ոլորտում անձնական տվյալների մշակման և գաղտնիության պաշտպանության մասին» 97/66/ԵՄ թվակիր դիրեկտիվում:

Ի վերջո, գոյություն ունեն նաև մի շարք, այսպես կոչված, «հատուկ» միջազգային-իրավական այլ ակտեր, որոնցից կարելի է կարևորել բոլորին նամակագրության ոլորտը կարգավորող «Համաշխարհային փոստային հոչակագիրը» (Բեռն, 1874թ.), ինչպես նաև փոստային առաքումների շրջանառությունը կարգավորող այլ համաձայնագրեր (օրինակ, «Ծանրոցների մասին համաձայնագիրը», Սեռվ, 1994 թ. և այլն):

Հետազոտության խնդրո առարկա հարցի շրջանակում անհրաժեշտ է հիշատակել նաև էլեկտրակափի միջազգային ծառայությունից բնակչության կողմից օգտվելու վերաբերյալ 1982 թվականի «Էլեկտրակափի միջազգային հոչակագիրը»: Հարկ է ընդգծել, որ տվյալ հոչակագրի 22-րդ հոդվածը սահմանում է միջազգային էլեկտրակափի հաղորդագրությունների գաղտնիության պաշտպանության շրջանակները և հոչակում. 1. Անդամ պետությունները պարտավորվում են ընդունել էլեկտրակափի կիրավող համակարգի հետ համատեղելի բոլոր հնարավոր միջոցները՝ նպատակ ունենալով ապահովել միջազգային հաղորդումների գաղտնիքը: 2. Այնուամենայնիվ, Հռչակագրի անդամ-պետությունները իրենց իրավունք են վերապահում փոխանցել այդ հաղորդումները իշխանությունների իրավասու մարմիններին՝ իրենց ներքին օրենսդրության կատարումը պահպանելու կամ միջազգային հոչակագրերը, որոնց անդամն են հանդիսանում, կատարելու համար»:

Բացի այդ, համանման դրույթներ են բովանդակում «Էլեկտրակափի միջազգային միության կանոնադրությունը», «Էլեկտրակափի միջազգային միության հոչակագիրը» (Ժեն, 22.12.92թ., փոփոխություններով ու լրացումներով 06.10.98թ.), նաև՝ 1992 թվականի՝ Էլեկտրակափի միջազգային միության կանոնադրության նկատմամբ ստուգումների իրականացնան ընթացակարգը (Մինեապոլիս, 06.10.98 թ.):

Հետազոտման թեմայի շրջանակում կարևոր հետաքրքրություն է առաջացնում «նամակագրություն» եզրույթի իրավաընկալման հիմնահարցը: Թեպետ «նամակագրություն» հասկացության նորմատիվային սահմանումը բացակայում է ինչպես միջազգային իրավական ակտերում, այնպես էլ պետությունների ազգային օրենսդրությամբ, այ-

նուամենայնիվ, այն տարածական մեկնաբանությունների տեղիք է տալիս⁴: Այսպես, Եվրոպայի խորհրդի ինստիտուցիոնալ մարմինների կողմից «հաղորդագրություն» և «նամակագրություն» եզրույթները դիտարկվում են որպես նույնարդուկտուական հասկացություններ այն դեպքում, եթե Մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի բովանդակությունից հետևում է, որ «նամակագրություն» եզրույթը կազմում է «մասնավոր կյանք» ու «հաղորդագրություն» հասկացությունների բաղկացության մաս: Նույնը վերաբերում է ռադիոալիքների (Էլեկտրամագնիսական) միջոցով փոխանցվող հաղորդագրությունների ընդունման մասին դրույթին, որը նույնապես դիտարկվում է մասնավոր կյանքի ու հաղորդագրության հարգելու իրավունքի տարրը:

ԱՄԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեն, մեկնաբանելով «Քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքների» մասին դաշնագրի 17-րդ հոդվածի դրույթները, արձանագրել է. «Նամակագրության ամբողջականությունն ու գաղտնիությունը պետք է երաշխավորվի իրավաբանորեն և փաստացի, իսկ հաղորդագրությունը պետք է հասցեագրվի հասցեատիրոջ՝ առանց առզարկելու և առանց նրա, որ այն բացվի ու ընթերցվի, և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային կամ այլ դիտարկումը, հեռախոսային, հեռագրական և կապի այլ ձևերի վերահսկումը, լին ու խոսակցությունների գրառումը պետք է արգելվեն»:

Ինչ վերաբերում է ազգային օրենսդրությամբ դիտարկվող իրավունքի սահմանադրամիրավական ամրագրման միջազգային փորձի վերլուծությանը, ապա ակնհայտ է դառնում հետևյալ ընդիհանրականը, որ հատկապես Արևմտյան Եվրոպայի երկրների սահմանադրություններում բացակայում է «մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունք» հասկացությունը, իսկ Ֆրանսիայի Սահմանադրությունը ընդիհանրապես չի սահմանել հետազոտության առարկա իրավունքը:

Թերևս հարկ է նկատել, որ միայն XX դարի 90-ական թվականներից սկսած՝ այդ երկրներում նշանակած իրավունքի նկատմամբ ընդգծված վերաբերմունք ցուցաբերվեց, ինչը պայմանավորվեց այն հիմնավորմամբ, որ առանձին պետությունների սահմանադրություններում տարանջատելով մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը փոստային կապի գաղտնիության իրավունքից՝ այդուհանդեմ, դրանք չդիտարկվեցին որպես քաղաքացի մասին տեղեկատվության հավաքագրման արգելվի տարրը:

Նշենք, որ գրեթե բոլոր երկրների սահմանադրական կարգավորումներին համապատասխան նամակագրության և կապի այլ տեսակների գաղտնիության իրավունքը նույնապես կարող է սահմանա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

փակվել միայն դատարանի որոշման և (կամ) օրենքի հիման վրա: Այսպես, ԱՊՀ անդամ-պետությունների կողմից ընդունված Մարդու իրավունքների ու հիմնական ազատությունների մասին կոնվենցիայով (Մինսկ, 26.05.95թ.) ամրագրված նորմերի համալիր վերլուծությունից բխում է, որ անդամ-պետությունները մարդու և քաղաքացու այդ իրավունքը ճանաչում են որպես բարձրագույն արժեք և մարդասիրական արժեքների, մարդու բնական ու անխախտելի իրավունքների ու ազատությունների տեսանկյունից տրվում է առաջնահերթ նշանակություն :

Միաժամանակ, Համագործակցության պետությունները առանձնել են միջազգային պարտավորություններ՝ երաշխավորելու մարդու ու քաղաքացու անձնական իրավունքները՝ չմիջամտելով անձնական կյանքին, անձնական ու ընտանեկան կյանքի գաղտնիության իրավունքին, անձնական ազատության ու անձեռնմխելիության իրավունքին, ինչպես նաև նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքին: Այսպես, «Մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների մասին» ԱՊՀ-ի 1995 թվականի Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր մարդ ունի իր անձնական ու ընտանեկան կյանքը հարգելու, իր կացարանի անձեռնմխելիության ու նամակագրության գաղտնիության իրավունքը»¹⁰:

Դմելով տվյալ եզրույթի քերականական մեկնարաննան՝ անհրաժեշտ է փաստել, որ հենց այս երկների սահմանադրական մակարդակում է նամակագրությունն ընդհանուր առմանք ամրագրված որպես կապի բոլոր (տարբեր) միջոցների օգնությամբ փոխանցվող տեղեկատվություն և անձեռնմխելիության մաս: Մեր կարծիքով, այդ եզրույթի օգտագործումն այնքան էլ տեղին չէ այն իմաստով, որ պետության կողմից պաշտպանվող ու երաշխավորվող գաղտնիության իրավունքի իրացումը փոխակացվում է միայն փոստային կապի և էլեկտրոնային հաղորդակցության որոշակի ձևերի անձեռնմխելիության հետ:

Տեսանելի է ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված նորմում ընդհանուր փոստային և հեռախոսային կապի ձևերի որոշակիացում այն առումով, որ «այլ հաղորդումներ» եզրույթի բովանդակությունը գործնականում համապատասխանում է «կապի այլ միջոցներով փոխանցվող տեղեկություններ» եզրույթի բովանդակության հետ: Ինական, անհրաժեշտ է նկատել, որ «հաղորդումը» 1) «այն է, ինչը հաղորդվում է», 2) «ուրածության վրա կապ է որևէ միջոցի, այդ թվում՝ կապի միջոցի օգնությամբ»:

Այդ տրամաբանությամբ պայմանավորված՝ կարելի է փաստել, որ հաղորդումների գաղտնիու-

թյուն նշանակում է այդ հաղորդագրությունների գաղտնիություն, կամ նույնն է, ինչ հաղորդագրությունների կամ հաղորդումների օգնությամբ փոխանցվող տեղեկատվության գաղտնիություն: Հնարավոր է, հենց այդ հիմնավորմամբ է «անձնական տեղեկատվության գաղտնիք» եզրույթը:

Ինչ վերաբերում է «այլ հաղորդումներին», ապա հարկ է նշել, որ այն ընկալվում է որպես ցանկացած տեղեկատվություն, որը մի մարդուց փոխանցվում է մյուսին կամ մյուսներին, և ենթադրվում է դրա հայտնիությունը միայն իրենց, եթե այլ բան չի բխում հաղորդակցվողների ցանկությունից: Այդ իմաստով անհրաժեշտ է տարանջատել նաև կապի միջոցների անձեռնմխելիությունը հաղորդագրության անձեռնմխելիությունից:

Զևակերպելով «այլ հաղորդումներ» եզրույթը՝ օրենսդիրը որպես հիմնական չափանիշ օգտագործում է հենց տեղեկատվության փոխանցման եղանակը: Այսպես, ԱՊՀ անդամ-պետություններում հաղորդագրության գաղտնիության իրավունքի սահմանադրախրավական ամրագրումը նույնական են, բերևս հիմնական տարբերությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ՀՀ Սահմանադրությունում օգտագործվում է նաև «այլ հաղորդումներ» եզրույթը:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի միջազգային - իրավական և սահմանադրախրավական կարգավորումների տեսական - իրավական վերլուծության արդյունքները, անհրաժեշտ է կարևորել հետևյալը.

ա) ՍԱԿ-ի՝ 1948 թվականի դեկտեմբերի 10-ի Մարդու իրավունքների համընդիանուր հոչակագի 12-րդ հոդվածի և Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի դրույթներն ամբողջությամբ ու լիարժեքությամբ արտացոլված են ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ հոդվածի 5-րդ մասի շրջանակներում դիտարկվող «հաղորդումներ» հասկացության իրավական բովանդակության մեջ:

բ) մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի նորմատիվային կարգավորման անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև դրա սահմանափակման պայմանների որոշակիացումը սերտորեն կապված են վերլուծվող անձնական իրավունքի՝ հաղորդագրության գաղտնիության և մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքների հետ, սակայն դրա սահմանափակումը կարող է իրականացվել բացառապես «օրենքին համապատասխան», եթե դա «անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում»:

գ) սահմանադրական մակարդակում ամրագրել մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը այլ հարակից իրավունքների, մասնավորա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

պես՝ անձի անձեռնմխելիության իրավունքի, բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի, պատվի, արժանապատվության հարգման իրավունքի, հաղորդագրության անձեռնմխելիության իրավունքի հետ: Չնայած այն հանգամանքին, որ առանձին պետությունների սահմանադրություններում գրեթե բացակայում է մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության՝ իբրև համալիր իրավական իրավունքի ինստիտուտը, այնուամենայնիվ, դրա փոխարեն օգտագործվում են մասնավոր կյանքի ու ընտանեկան կյանքի ինստիտուտները, որոնք նույնպես կարելի է դիտարկել որպես մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության տարրեր:

Դ) Եվրոպական Երկրների սահմանադրությունների վերլուծությունը վկայում է, որ առանձին հոդվածներով թերևս ամրագրվում են փոստային կապի (հաղորդագրության) գաղտնիության իրավունք ու քաղաքացու նկատմամբ տեղեկատվություն հավաքելու արգելվ սահմանող դրույթներ, սակայն դրանք բովանդակային առումով չեն պարունակում մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը՝ որպես հիմնարար իրավունք,

Ե) Ի տարբերություն Արևմտյան Եվրոպայի Երկրների՝ Արևելյան Եվրոպայի Երկրների սահմանադրությունների համեմատական վերլուծությունը վկայում է, որ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի, հաղորդագրությունների գաղտնիության իրավունքի և քաղաքացու մասնավոր կյանքի մասին տեղեկատվության հավաքագրման նկատմամբ արգելվի վերաբերյալ նորմերի մանրամասն ամրագրված լինելը բովանդակային առումով համընկնում է այն երաշխավորվածության հետ, որն առնչվում է նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռազբական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի

արդյունավետ իրացման հետ ընդհանրապես,

զ) հիշատակված միջազգային իրավական ակտերը չեն դիտարկում հաղորդագրության գաղտնիության իրավունքն իբրև բացարձակ իրավունք, միաժամանակ, չեն սահմանվում դրա սահմանափակման պայմանները, սակայն ենթադրություն է, որ այստեղ առանձնահատուկ դեր պետք է վերապահել միջազգային դատական դոկտրինալ մոտեցումներին:

Դրանք կարող են վերաբերել ազգային օրենսդրություններում համապատասխան իրավակարգավորումների կատարմանը, մասնավորապես անհրաժեշտ է.

1) հատակ սահմանել այն հանցագործությունների կազմը, որոնց քննման կապակցությամբ բույլատրվում է իրականացնել նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի սահմանափակում,

2) սահմանել այդ իրավունքի սահմանափակումների տևողության սահմանները,

3) Երաշխավորել և պահպանել դատարանի որոշումների հիման վրա հաղորդագրության գաղտնիության իրավունքի սահմանափակման գոյություն ունեցող պարտադիր ընթացակարգը,

4) հստակեցնել գաղտնալսումների արդյունքների ուղղման, փոփոխման և այլ աղավաղումներից պաշտպանվածության եղանակները,

5) սահմանել այն հանգամանքներն ու ժամկետները, որոնց ընթացքում վերահսկման արդյունքները պետք է պահպանվեն կամ ոչնչացվեն:

¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ միջազգային պայմանագրեր: Հտ 1, Եր., 2001, էջ 16:

² Տե՛ս Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Прецеденты и комментарии. М., 2001, С.6.

³ Տե՛ս Беляева Н. Г. Право на неприкосновенность частной жизни: соотношение международно-правовой и внутреннеударственной регламентации. Казань, 2000. С. 36.

⁴ Տե՛ս Прослушивание телефонов в международном праве и законодательстве одиннадцати европейских стран. Выш. 12 (49). - Харьков:, 2009, С. 256.

⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում:

⁷ Տե՛ս Human Rights Committee, General Comment 16/32 of 23 March 1988 (Privacy), IIRI/GEN/I/Rev.2, pp. 21-23.

⁸ Տե՛ս Конституция зарубежных государств. М., 2010, С. 67.

⁹ Տե՛ս Օբеспечение прав человека в Содружестве Независимых Государств. Выпуск 1. Основополагающие документы СНГ / Под ред. О.О.Миронова - М., 1999. С. 5.

¹⁰ Տե՛ս ՀՀ միջազգային պայմանագրերի ժողովածու, հոդ.3, էջ 589:

¹¹ Տե՛ս Словарь русского языка в 4-х томах / АН СССР, Институт русского языка / Под ред. А. П. Евгеньевой - 2-ое изд., испр. и доп. - М., 1981 -1984, т. 3. С. 184.

¹² Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ և 43-րդ հոդվածներ:

Рубен Апоян

Соискатель кафедры конституционного и муниципального права института политологии и права Армяно-Российского (Славянского) университета

РЕЗЮМЕ

Правовое регулирование права на тайну телефонных переговоров и иных сообщений: международный опыт и сравнительно-правовой анализ

Настоящая статья посвящена теоретически-правовому анализу правового регулирования права на тайну переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений в международных актах и законодательстве зарубежных стран. Автор всесторонне исследования относящееся к данному вопросу международное законодательство и конституции зарубежных стран выявляя отдельные различия и основной общий подход.

Ключевые слова: право на тайну телефонных переговоров, неприкосновенность частной жизни человека, неприкосновенность частной жизни, защита персональных данных.

Ruben Apoyan

Post-graduate student of the
Russian-Armenian (Slavonic) University

SUMMARY

Legal regulation of the right to privacy of telephone conversations and other communications: international experience and comparative legal analysis

This article is devoted to the theoretically - legal analysis of the legal regulation of the right to privacy of correspondence, telephone conversations, postal, telegraph and other messages in the international legislative acts and foreign countries constitutions.

The author has thoroughly researched the international legislation referring to that issue and also the legislations of foreign countries, exploring the separate features and the essential general approach.

Keywords: the right to privacy of correspondence, telephone conversations, postal, telegraph and other messages, the privacy of a human's personal life, the protection of personal data.

ЕВГЕНИЯ ЕВГЕНЬЕВНА ФРОЛОВА

Доктор юридических наук, профессор кафедры банковского права и финансово-правовых дисциплин им. М.М. Сперанского Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, заслуженный юрист РФ, почетный работник высшего профессионального образования РФ.

НАТАЛЬЯ АНДРЕЕВНА ВОЙКОВА

Кандидат юридических наук, доцент кафедры банковского права и финансово-правовых дисциплин им. М.М. Сперанского Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ.

***ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОРГАНЫ, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИЕ
СОВРЕМЕННЫЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ
МЕХАНИЗМЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ В
БАНКОВСКОЙ СФЕРЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ***

В статье выявляются и раскрываются характеристики и суть административного регулирования и управления в банковском секторе Российской Федерации, обозначаются направления данного регулирования банковской сферы, выявляются задачи государственных органов при регулировании банковской деятельности, а также указывается, что государственные органы Российской Федерации оказывают своевременную и современную поддержку банковскому сектору страны.

Ключевые слова и фразы: кредитная организация, административно-правовое регулирование, нестабильность банковской системы, государственные органы Российской Федерации, Центральный банк России, регулирование банковского сектора.

Тесная связь с государством, на наш взгляд, является одной из характеристик механизма правового регулирования. Реализация данного метода происходит посредством обязательных для всего общества норм права, которые исходят от государства в лице его государственных органов, при применении "императивного" метода правового регулирования. Кроме того, сам механизм правового регулирования обеспечен принудительной силой государства, а также обладает определенным содержанием, что дает возможность рассуждать о нем как о действующем механизме воздействия на общественные отношения.

В российской правовой науке неоднозначно толкуется понятие "механизм правового регулирования". Необходимо отметить, что данное понятие законодательно не определено. В определении понятия согласимся с мнением Н.И. Матузова и А.В. Малько в той части, что понятие механизма правового регулирования представляет собой систему юридических средств, организованных последовательным образом, имеющих своей целью упорядочение общественных отношений и содействие удовлетворению интересов субъектов права.

Предметом изучения административного права

являются общественные отношения управленческого характера в сфере организации и осуществления исполнительной властью своих функций, определенных законодательством. Указанные функции осуществляются при государственном управлении и местном самоуправлении в целях обеспечения юридической защиты прав, свобод и законных интересов граждан Российской Федерации.

Под понятием "механизм регулирования" считаем, разумно обозначить средства для осуществления определенного рода задач, а именно регулирования. По мнению автора, под **механизмом административно-правового регулирования** следует понимать совокупность административно-правовых средств, с помощью которых осуществляются задачи по обеспечению государственного управления, и которые обеспечены принудительной силой государства.

Задачей административно-правового регулирования банковской деятельности является, в первую очередь, поддержание стабильности банковской системы государства, а также обеспечение устойчивости кредитных организаций; поддержка устойчивости банковской системы в целях предупреждения наступления кризисных явлений. Задачей регулирования банковской системы

является обеспечение устойчивости кредитных организаций и направление их деятельности в то русло, которое на данном этапе соответствует интересам развития денежной политики государства.

Государственные органы, осуществляющие упомянутое административно-правовое регулирование банковской деятельности, реализуют функции, касающиеся управления банковской системой в части минимизации рисков, управления банковской системой в целях недопущения банкротства кредитных организаций и банковской системы в целом. Функции, применяемые к отдельным кредитным организациям, следующие: это мероприятия по поддержанию устойчивости кредитных организаций с помощью имеющихся инструментов и санационные мероприятия в отношении отдельных кредитных организаций.

Представляется возможным сформулировать понятие антикризисного регулирования в кредитных организациях. На наш взгляд, это *совокупность мероприятий, оказываемых банковской системе в целом и кредитным организациям по поддержке их в период наступления кризиса в банковской сфере, с помощью применения государственных административно-правовых способов управления (регулирования)*.

В 2008 году банковский сектор Российской Федерации стал испытывать негативное воздействие кризисных явлений общемирового характера, которые проявились во многих странах еще в 2007 году. Данное обстоятельство вынуждает органы государственной власти России (Федеральное собрание Российской Федерации, Правительство Российской Федерации и Центральный банк Российской Федерации) принимать качественно иные системные "антикризисные меры" в рамках государственного управления в банковской сфере. При этом российские органы власти, учитывая общемировой глобальный характер кризисных явлений в банковской отрасли, должны принимать во внимание не только зарубежный опыт применения "антикризисных" мер, но и то, что банковская сфера в Российской Федерации, как и иные организационно-правовые институты системы рыночной экономики, сформированы немногим более двух десятков лет тому назад. Вследствие этого, научный анализ административно-правовых мер антикризисного регулирования в банковской сфере приобрел повышенное научно-практическое значение, что обуславливает специальное исследование административно-правового механизма антикризисного регулирования в банковской сфере.

В соответствии с Конституционным принципом разделения властей, лежащим в основе всей системы организации государственной власти, в России ус-

тановлено независимое, в пределах предоставленных полномочий, осуществление органами государственной власти возложенных на них функций. Несмотря на данное правило, отметим, что все органы государственной власти, несмотря на их автономность, являются частью одного механизма, которое создано для осуществления функций государства, а именно экономических, политических, социальных функций государства.

Представляется, что достижение указанных целей невозможно без скоординированности действий органов государственного управления. Считаем разумным согласиться с точкой зрения профессора Я.А.Гейвацова, который считает, что в связи данной необходимой координацией органов, актуальной является проблема разграничения полномочий между Центральным Банком Российской Федерации и другими органами государственной власти и создания условий, обеспечивающих взаимодействие между ними.

Как отмечалось ранее, помимо Центрального Банка Российской Федерации, регулирование банковской системы осуществляют и другие федеральные органы государственной власти, в соответствии с полномочиями, которыми они наделены Конституцией Российской Федерации. При анализе аспектов взаимодействия федеральных органов государственной власти по поводу регулирования банковской системы и реализации политики в банковской сфере, необходимо учитывать соответствующие функции Президента России, Правительства России, обеих палат Федерального Собрания Российской Федерации и Центрального Банка Российской Федерации. Также, создаются специальные органы для регулирования финансового рынка. Таким органом явился Совет при Президенте Российской Федерации по развитию финансового рынка созданный Указом Президента России от 17 октября 2008 г. N1489 "О Совете при Президенте Российской Федерации по развитию финансового рынка Российской Федерации". Указанный Совет является совещательным органом при Президенте Российской Федерации, созданным в целях совершенствования государственной политики в области развития финансового рынка России.

Основными задачами Совета являются рассмотрение вопросов, связанных с развитием финансового рынка и обеспечением его стабильности, а также оценка эффективности принимаемых в этой области мер; проведение по поручению Президента Российской Федерации экспертизы проектов федеральных законов, касающихся развития финансового рынка и обеспечения его стабильности; представление Президенту Российской Федерации ежегодно доклада по вопросам состояния и развития

ИРГИДАСПУЗЛЫ

финансового рынка; а также подготовка предложений Президенту Российской Федерации по защите прав инвесторов и предотвращению кризисов на финансовом рынке, дальнейшему развитию финансового рынка и обеспечению его стабильности. В состав Совета входят председатель Совета, его заместитель, секретарь и члены Совета.

Взаимодействие органов государственной власти по вопросам единой государственно-денежной политики осуществляется в следующем порядке: вопросы предварительно рассматриваются на совместном заседании Комитета Государственной Думы по финансовому рынку и Комитета Государственной Думы по бюджету и налогам. Комитет Государственной Думы по финансовому рынку вносит проект постановления Государственной Думы по указанному вопросу на рассмотрение палаты. Комитет Государственной Думы по экономической политике и предпринимательству готовит заключение по указанному вопросу, которое направляется в Комитет Государственной Думы по финансовому рынку.

Регламентом Государственной Думы предусмотрены формы взаимодействия Государственной Думы с федеральными государственными органами, непосредственно осуществляющими денежно-кредитную политику. Например, периодически на заседании Государственной Думы проводится “правительственный час” для ответов Председателя Правительства России, Председателя Банка России или иных должностных лиц на вопросы депутатов Государственной Думы; Государственная Дума вправе направить парламентский запрос Председателю Правительства России, Председателю Банка России по вопросам, входящим в их компетенцию, с соблюдением требований ст. 17 Федерального закона “О статусе члена Совета Федерации и статусе депутата Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации”, запрос Председателю Правительства России, Председателю Банка России по вопросам, входящим в их компетенцию с соблюдением установленных требований запрос вправе направить и депутат Государственной Думы. Запрос депутата Государственной Думы направляется им самостоятельно и не требует оглашения на заседании палаты (ст. 47 Регламента).

Совет Федерации Федерального Собрания России, равно как и Государственная Дума, оказывает серьезное влияние на состояние банковской сферы России, непосредственно участвуя в процессе законотворчества. Предусмотренная Конституцией России процедура принятия федеральных законодательных актов, регулирующих отношения в банковской сфере, должна позволять блокировать

подписание Президентом России таких федеральных законов, которые приняты вопреки общественным интересам. В соответствии со статьей 114 Конституции Российской Федерации, Правительство Российской Федерации разрабатывает и представляет Государственной Думе федеральный бюджет и обеспечивает его исполнение; представляет Государственной Думе отчет об исполнении федерального бюджета; обеспечивает проведение в Российской Федерации единой финансовой, кредитной и денежной политики.

Правительство России, наряду с Центральным Банком Российской Федерации, в соответствии с законодательством, обеспечивает проведение единой финансовой, кредитной и денежной политики; разрабатывает и представляет Государственной Думе федеральный бюджет и обеспечивает его исполнение; представляет Государственной Думе отчет об исполнении федерального бюджета; разрабатывает и реализует налоговую политику; обеспечивает совершенствование бюджетной системы; принимает меры по регулированию рынка ценных бумаг. Также, осуществляет ряд других административно-правовых мер. Банк России и Правительство России обязаны информировать друг друга о предполагаемых действиях, имеющих общегосударственное значение, координировать свою политику, проводить регулярные взаимные консультации.

Для реализации возложенных на него функций Банк России участвует в разработке экономической политики Правительства Российской Федерации. Согласно ст. 27 Федерального конституционного закона “О Правительстве Российской Федерации” представители Банка России вправе участвовать в заседаниях Правительства России в соответствии с федеральными конституционными законами, федеральными законами либо в порядке, установленном Правительством России. В заседаниях Правительства России принимает участие Председатель Банка России или по поручению Председателя один из его заместителей (ст. 21 Федерального закона “О Центральном банке Российской Федерации (Банке России)”). Председатель Банка России или по его поручению один из его заместителей также может принимать участие в заседаниях Государственной Думы при рассмотрении законопроектов, касающихся вопросов экономической, финансовой, кредитной и банковской политики.

По некоторым вопросам, установленным в федеральном законодательстве, Банк России до принятия окончательного решения обязан в предварительном порядке проинформировать Государственную Думу и Правительство России (ст. 33 Федерального закона “О Центральном банке

Российской Федерации (Банке России")). Речь идет о случаях принятия Советом директоров Банка России решений о выпуске банкнот и монеты Банка России нового образца, об изъятии из обращения банкнот и монеты Банка России старого образца, а также о случае утверждения номиналов и образцов новых денежных знаков.

Взаимодействие Банка России с Правительством России осуществляется в процессе выполнения требований федерального законодательства о том, что средства федерального бюджета и средства государственных внебюджетных фондов хранятся в Банке России, если иное не установлено федеральными законами (ст. 23 Федерального закона "О Центральном банке Российской Федерации (Банке России)"). Кредитные организации могут привлекаться для осуществления операций по предоставлению средств бюджета на возвратной основе. Субъекты Российской Федерации, муниципальные образования Российской Федерации, вправе открывать счета в кредитных организациях, обслуживающих расчеты по сделкам, совершаемым с государственными ценными бумагами субъектов Российской Федерации и муниципальными ценными бумагами, осуществляющими расчеты (в случае отсутствия учреждений Банка России на соответствующей территории или невозможности выполнения ими этих функций).

Как следует из практики, паряду с действием условий координации мер между Правительством и Центральным Банком, законодателем установлены ограничения, применимые к действиям Центрального Банка: предоставление кредитов Правительству России для финансирования дефицита федерального бюджета; покупка государственных ценных бумаг при их первичном размещении, за исключением тех случаев, когда это предусматривается федеральным законом о федеральном бюджете.

У Центрального Банка Российской Федерации существует обязанность осуществлять операции со средствами федерального бюджета, средствами государственных внебюджетных фондов, средствами бюджетов субъектов Российской Федерации и средствами местных бюджетов, а также операции по обслуживанию государственного долга Российской Федерации и операции с золотовалютными резервами без взимания комиссионного вознаграждения.

Как уже говорилось, полномочия и функции федеральных органов государственной власти в банковской сфере взаимосвязаны, поэтому их реализация, на наш взгляд, не может быть осуществлена без отложенного и эффективного взаимодействия. Координация деятельности Центрального банка и федеральных органов в лице министерств и ведомств, относящихся к

исполнительной власти и непосредственно ответственных за реализацию правительственной экономической и денежно-кредитной политики осуществляется так же, как и с высшими органами государственной власти относятся: Министерство экономического развития Российской Федерации, Министерство финансов Российской Федерации, Федеральная налоговая служба Российской Федерации, Федеральная таможенная служба Российской Федерации, Федеральная антимонопольная служба Российской Федерации.

В соответствии со ст.57 Закона о Банке России, Банк России наделен правом запрашивать и получать необходимую информацию на безвозмездной основе у федеральных органов исполнительной власти, их территориальных органов, юридических лиц в целях составления банковской и денежной статистики, платежного баланса Российской Федерации, для анализа экономической ситуации. Министерство финансов России, как федеральный орган по регулированию финансов в Российской Федерации, осуществляет функции, тесно связанные с деятельностью Центрального банка, в частности в области денежного обращения, государственного кредита, в области развития рынка ценных бумаг, валютного регулирования, налоговой системы.

В соответствии с Конституцией Российской Федерации и законодательством о Центральном банке Российской Федерации, одной из главнейших функций Банка России является надзор за кредитными организациями и поддержание стабильности банковской системы. В целях осуществления указанных выше полномочий, при Центральном банке на постоянной основе действует Комитет банковского надзора при Банке России. Комитетом руководит председатель Комитета, назначаемый Председателем Банка России из числа членов Совета директоров Банка России. Председатель Банка России по представлению председателя Комитета назначает заместителей председателя Комитета, в том числе из числа руководителей структурных подразделений Банка России, входящих в состав омитета.

Комитет по банковскому надзору Банка России объединяет структурные подразделения Банка России, обеспечивающие выполнение его надзорных функций. В его компетенцию входит принятие решений по вопросам введения и изменения prudentialных норм деятельности кредитных организаций в тех случаях, когда для этого не требуется решения Совета директоров центрального банка. Также, функцией Комитета является рассмотрение проектов нормативных актов Центрального банка, введение которых может повлиять на достижение целей банковского регулирования и банковского

ИЧИГУЧІСЛІӨЗЛІ

надзора. Помимо указанных функций, Комитет по банковскому надзору осуществляет регулирующие и надзорные функции, совершенствует методологию банковского надзора, регулирует деятельность кредитных организаций в сфере надзора, осуществляет отдельно установленные функции в области валютного регулирования и валютного контроля.

Рассматривая и анализируя функции Комитета по банковскому надзору Банка России, считаем необходимым отметить разнообразие характера функций данного Комитета и их многозадачность. Комитет, при исполнении своих обязанностей, сочетает в себе разнообразие полномочий. Исходя из данного тезиса, представляется обоснованным вывод о том, что, к сожалению, при исполнении некоторых приоритетных для настоящего времени задач, остальные задачи не подвергаются серьезной проверке и исполнению. Допустима ситуация, при которой, при наступлении кризисного состояния в банковской сфере, Комитет, в первую очередь, уделит внимание такой своей задаче, как, анализ деятельности кредитных организаций (банковских групп) в целях выявления ситуаций, угрожающих законным интересам их вкладчиков и кредиторов, стабильности банковской системы Российской Федерации.

Подводя итог, необходимо отметить, что в период наступления кризиса в банковской сфере усиливается применение государственных административно-правовых способов управления (регулирования). При этом выявлены правовые принципы осуществления административно-правового регулирования антикризисной деятельности государства в целях обеспечения законности. Однако растущие масштабы мирового финансового рынка при высокой мобильности капитала и недостаточно развитой системе его регулирования заключают в себе опасность возникновения кризисных явлений.

Особо следует отметить, что кризисные явления в банковской сфере затрагивают социальную сферу жизнедеятельности общества. Это вынуждает государство осуществлять "антикризисные меры" в рамках системного подхода к обеспечению прав и законных интересов. Однако достижение данной цели невозможно без скоординированности действий органов государственного управления, в частности, в современных условиях.

Использованные нормативные акты:

1. Конституция Российской Федерации: // Собр. Законодательства. 26.01.2009. N4. Ст. 445.
2. О Центральном банке Российской Федерации (Банке России): Федеральный закон от 10.07.2002. N86-ФЗ // Собр. законодательства. 15.07.2002. N28. Ст. 2790.
3. О Правительстве Российской Федерации: Федеральный конституционный закон от 17.12.1997. N2-ФКЗ // Собр. законодательства. 22.12.1997. N51. ст.5712.
4. О Комитете банковского надзора: Положение Банка России от 10.08.2004 протокол N21 // Вестник Банка России. 25.08.2004. N51. О Министерстве финансов Российской Федерации: Постановление Правительства РФ от 30.06.2004. N329 // Российская газета. 31.07.2004. N162.
5. О Совете при Президенте Российской Федерации по развитию финансового рынка Российской Федерации: Указ Президента РФ от 17.10.2008 г. N1489 // Собр. законодательства. 20.10.2008. N42. Ст. 4789.
6. О статусе члена Совета Федерации и статусе депутата Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации: Федеральный закон от 08.05.1994 N3-ФЗ // Собр. законодательства. 12.07.1999. N28. ст.3466.

Библиографический список:

1. Гейвандов Я.А. Основные направления взаимодействия федеральных органов государственной власти в денежно-кредитной сфере (законотворчество, кадровая политика, контроль) [Электронный ресурс] / Я.А. Гейвандов

// 24.01.2009. Режим доступа: <http://rfbs.ru/content/view/59/68/>

2. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М.: «Дело» РАНХиГС. 2011. 528 с.

Ֆրոլիքա Եվգենիյա

Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր,

ეს ტექსტი მოიგონია და ფრთხოა მას უსაფრთხო ან უსაფრთხო ასეთ ტექსტებში, რომელთა მიზანია მოვალეობის განვითარება და მოვალეობის განვითარება.

Վայովություն

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու.

ШІГФІДІН

Առաջնային գործությունները կազմության համար պահպանային գործությունները կազմության համար պահպանային գործությունները

Սույն հոդվածում հայտնաբերվում և բացահայտվում են Ռուսաստանի Դաշնության բանկային հատվածի փարչական կարգավորման և կառավարման բնույթին ու էությունը, մատնանշվում են բանկային ոլորտի կարգավորման ուղղությունները, բացահայտվում են պետական մարմինների խնդիրները՝ կապված բանկային գործունեության կարգավորման հետ, ինչպես նաև նշվում է, որ Ռուսաստանի Դաշնության պետական մարմինները ժամանակին և ժամանակակից աջակցություն են զուգարերում երկիր բանկային հատվածին:

Հիմնարար բաներ- վարկային կազմակերպություն, վարչական-իրավական կարգավորում, բանկային համակարգի անկայունություն, Ռուսաստանի Դաշնության պետական մարմիններ, Ռուսաստանի կենարունական բանկ, բանկային հասպածի կարգավորում:

E.E. Frolova

Doctor of Science, full professor

of chair of the banking law and financial and legal disciplines of M. M. Speransky of The Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, Russian Federation, the Honored lawyer of the Russian Federation, Honourable worker of higher education of the Russian Federation

N.A. Voykova

Doctor of Philisophy

chair of the banking law and financial and legal disciplines
of M. M. Speransky of The Russian Presidential Academy
of National Economy and Public Administration, Russian Federation

SUMMARY

State authorities engaged in modern legal and administrative mechanisms to overcome the crisis in the banking sector of the Russian Federation

In article characteristics and an essence of administrative regulation and management in the banking sector of the Russian Federation come to light and reveal, the directions of this regulation of the bank sphere are designated, tasks of state bodies in case of banking regulation come to light, and also it is specified that state bodies of the Russian Federation give timely and modern support to the banking sector of the country.

Keywords and phrases: credit organization, administrative legal regulation, banking system instability, state bodies of the Russian Federation, Central Bank of Russia, regulation of the banking sector.

ЕВГЕНИЯ НИКОГОСЯН

Соискатель кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

***ПРАВО АВТОРСТВА, ПРАВО НА ИМЯ И ПРАВО
НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ КАК ЛИЧНЫЕ НЕИМУЩЕСТВЕННЫЕ
ПРАВА АВТОРА В ПРАВОВЫХ СИСТЕМАХ КОНТИНЕНТАЛЬНЫХ
И АНГЛО-САКСОНСКИХ СТРАН***

Настоящая статья посвящена проблемам правового регулирования права авторства, права на имя и права неприкосновенности как личных неимущественных прав автора. В работе проведен сравнительно-правовой анализ, основываясь на опыте таких стран как Англия, США, Франция, Германия, Австрия и др. Большое внимание уделено законодательству Республики Армения и Российской Федерации в данной области.

Подробное исследование законодательства и судебной практики стран, имеющих большой опыт при решении проблем, связанных с передачей авторского права, в том числе и личных неимущественных прав, третьим лицам, сделало возможным выявление тенденции к уменьшению роли принципа неотчуждаемости указанных прав, поскольку в обеих правовых семьях суды склонны решать вопрос о возможности передачи автором личных неимущественных прав прежде всего исходя из практических целей, связанных с передачей имущественных прав.

Таким образом, в статье представлены особенности содержания названных прав в правовых системах как континентальных, так и англо-саксонских стран, в частности, проблемы связанные с передачей этих прав третьим лицам (в том числе по наследству). Кроме того, были выявлены ряд пробелов в действующем законодательстве РА и внесены предложения для усовершенствования законодательства в этой области.

Ключевые слова: право авторства, право на имя, право неприкосновенности, личные неимущественные права автора, неотчуждаемые права автора.

В Бернской конвенции по охране литературных и художественных произведений в качестве личных неимущественных прав автора называются право требовать признания авторства и право противодействовать всякому извращению, искажению или иному изменению произведения, а также любому другому посягательству на произведение, способному нанести ущерб чести или репутации автора (п. 1 ст. 6 bis)¹.

По смыслу Бернской конвенции право авторства является “первичным” среди других личных неимущественных прав автора и может быть осуществлено автором по своему желанию, включая опубликование своего произведения под псевдонимом или анонимно, и может в любое время отказаться от такого указания². В отличие же от Бернской конвенции Кодекс интеллектуальной собственности Франции (далее КИС Франции) дает лишь общую формулировку данного права как “право на уважение своего имени и своего авторства” (ст. 121-1)³. Последнее обстоятельство можно объяснить высоким уровнем развития судебной практики. Статья 13 закона ФРГ об авторском праве⁴ паряду с правом признания своего авторства, указывает на право автора решать, будет ли использоваться произведение под его именем, а также

определять способ указания имени. До принятия Основ гражданского законодательства СССР и республик 1991 года советское авторское право прямо не предусматривало в качестве субъективного авторского права право авторства⁵. Впервые право авторства как самостоятельное субъективное авторское право устанавливается в Основах гражданского законодательства СССР и республик 1991 года. Действующее армянское (п.1 ч.2 ст. 1121 ГК РА, п.1 ч.2 ст. 12 закона РА “Об авторском праве и смежных правах” от 15 июня 2006 года) и российское законодательство об авторском праве (ст. 1265 ГК РФ) определяют право авторства как право признаваться автором произведения.

В научной литературе право авторства обычно характеризуется как юридически обеспеченная возможность лица считаться автором произведения и, вытекающая отсюда возможность, требовать признания данного факта от других лиц. Как отмечает А.П. Сергеев, “выделение права авторства как особого субъективного права обусловлено необходимостью индивидуализации результатов творческого труда и общественного признания связи этих результатов с деятельностью конкретных авторов”⁶.

Право авторства (*the right of paternity*), или

право на атрибуцию (*the right of attribution*), обеспечивающее личные неимущественные интересы автора, как отмечается в зарубежной литературе⁷, имеет два аспекта: *положительный и негативный*. Выше говорилось о праве авторства в положительном смысле.

Что касается негативного аспекта исследуемого нами права, следует отметить, что юрисдикции многих стран прямо предусматривают право автора противодействовать указанию своего авторства в отношении не созданных им произведений. Некоторые юрисдикции, в том числе и США, признают названное право в качестве морального права на атрибуцию. Другие же признают это право в пределах доктрины права на частную жизнь (*right of privacy*).

Как и другие личные неимущественные права, право авторства является неотчуждаемым. Так, по армянскому законодательству четко предусматривается, что право авторства неотчуждаемо. Российское законодательство, которое содержит немало неопределенностей после принятия части IV Гражданского кодекса РФ, специально оговаривает лишь неотчуждаемость права авторства (п.1 ст. 1265 ГК РФ). Это означает невозможность передачи названного права другому лицу как при жизни автора, так и после его смерти. Это право не передается и при переходе к другим лицам исключительного права на произведение и при предоставлении ему права использования произведения. Вместе с тем, на практике многократно встречаются случаи, когда стороны не принимая во внимание названный признак вступают в соглашения, фактически передавая или отказываясь от данного права (например, при покупке диссертации или иного научного или литературного произведения или же при передаче авторских прав “по должности”⁸).

Как справедливо отмечает профессор Гаврилов в комментарии к закону об авторском праве и смежных правах⁹, что касается права авторства, то принцип неотчуждаемости должен соблюдаться очень строго, то есть, любые сделки, направленные на передачу или переход права авторства, являются ничтожными.

Право авторства тесно связано с правом на имя. Эта связь прежде всего проявляется при определении авторства посредством указания имени автора (или его псевдонима), что находит отражение также в установлении презумпции авторства (ст. 1116 ГК РА и ст. 8 закона РА об авторском праве). Однако в отличие от права авторства, которое предполагает идентификацию в качестве автора, право на имя предоставляет автору возможность определять лишь способ указания имени или не определять вовсе.

Так, ч.1 ст. 22 ГК РА закрепляет право граж-

данина приобретать и осуществлять права и обязанности под своим именем, включающим фамилию и собственно имя, а также по желанию отчество. В случаях и в порядке, предусмотренных законом, гражданин может использовать псевдоним (вымышленное имя). В свою очередь п.2 ч.2 ст. 1121 ГК РА, а также п.2 ч.2 ст. 12 Закона РА об авторском праве указывают, что право на имя – это право использовать или разрешать использование произведения под своим именем, под псевдонимом или анонимно.

Относительно содержания права на имя, а точнее способа его указания, интересны положения зарубежного законодательства и судебной практики. В частности, при рассмотрении одного из дел суд Германии установил, что право на атрибуцию не дает автору возможности по своему усмотрению определить размер и стиль шрифта, которым должно быть набрано его имя на созданном им рекламном плакате, а также требовать указания каких-либо сведений о себе сверх тех, что позволяют безошибочно его идентифицировать¹⁰. А ст. 54 закона Италии предусматривает, что имя автора и название произведения должны передаваться в эфир одновременно.

Что касается неотчуждаемости права на имя, то по законодательству РА указанное право не¹¹ переходит по наследству и не подлежит уступке¹². Наследники лишь уполномочены после смерти автора осуществлять защиту этого права от нарушений со стороны третьих лиц. То есть наследники не имеют права изменять порядок указания имени автора, а также в случае уступки имущественных прав на произведение, должны требовать соблюдения данного права.

В связи с отмеченным интересным и заслуживающим внимания обстоятельством является то, что в некоторых континентальных юрисдикциях допускается отказ от осуществления права на имя. Здесь необходимо особо подчеркнуть, что речь идет не о передаче данного права, а лишь о возможности временного отказа от его осуществления. Согласно французской доктрине автор может взять на себя обязательства воздерживаться от требований об указании своего имени или об указании его другим способом в разумный срок. Однако решение об отзыве отказа от осуществления права на имя во всех случаях влечет возмещение контрагенту убытков, причиненных ему неисполнением автором своих договорных обязательств.

В отличие же от других континентальных законодательств, возможность отказа от права на имя допускается швейцарским законодательством в случае дачи автором предварительного согласия (*Einwilligung*) на отказ, которое, однако, может

ИЧИГИЧАСЛЮЗЛЫ

быть свободно отозван. Вместе с тем, при наличии преобладающего интереса лица, использовавшего¹² произведение, отзыв будет не имеющим силу.

Согласно английскому и американскому законодательству положительное право на атрибуцию также подлежит отказу. Существенные различия подходов континентальной и англо-саксонской правовой семьи можно увидеть, например, в сфере прав в отношении служебных произведений. Страны общего права имеют в качестве части законодательства об авторском праве доктрину “произведения по найму” (“*work for hire*”), согласно которой лицу, работающему с целью создания произведения по найму, не предоставляется авторское право в отношении произведения, более того последнее изначально признается за работодателем. Отмеченное правило распространяется и на такое моральное право как право на атрибуцию. Это объясняется тем, что произведения по найму в основном являются предметом значительного контроля со стороны лица, заказавшего произведение. Как таковой, оно имеет меньше связи с личностью его создателя, чем произведение, созданное более самостоятельно. Следовательно, интересы такого автора, охраняемые доктриной моральных прав, меньше, чем интересы автора в случае иных форм творческих произведений.

Таким образом, как видно из вышеизложенного, отказ от осуществления права не является парадоксальным явлением и в континентальных правопорядках. Как уже было отмечено, речь идет не о передаче права на имя третьим лицам с полной утратой этого права, а лишь о возможности временного отказа от его осуществления. Отказавшись от права на осуществление права на имя в определенных целях использования произведения, не нарушаются принцип неотчуждаемости личных неимущественных прав автора, автор и в этом случае сохраняет за собой это право.

Учитывая многолетний опыт судебной практики и законодательства касательно вопроса возможности отказа от права на атрибуцию таких стран континентальной системы как Франция, Германия, Австрия и др., а также то обстоятельство, что в нашей стране судебная практика не столь развита в вопросах разъяснения содержания и, особенно, возможности ограничений личных неимущественных прав автора, считаем целесообразным четкое закрепление за автором права на отказ от осуществления права на имя и, соответственно, дополнить ч.3 ст.1121 Гражданского кодекса РА и ч. 3 ст.12 Закона РА “Об авторских и смежных правах” следующим положением: “автор вправе отказаться от осуществления своего права на имя в письменной форме, который может быть осуществлен лишь в

пользу определенного лица на срок, обусловленном целью использования произведения”. Внесение данного положения вызвано необходимостью оптимального ограничения права на имя в пользу добросовестных контрагентов автора, которые становятся уязвимой стороной в сделке при возможности автора в любой момент отзывать данный им отказ.

Следующим личным неимущественным правом, прямо указанным в ч. 1 ст. 6 bis Бернской конвенции, является право противодействовать всякому извращению, искажению или иному изменению произведения, а также любому другому посягательству на произведение, способному нанести ущерб чести или репутации автора. Связывая наличие посягательства с признаком ущерба чести и репутации автора, вместе с тем ст. 19 Бернской конвенции допускает определить национальными законодательствами более широкий объем авторских прав, нежели установленный указанной конвенцией. Так, следуя названным положениям, в законодательстве различных стран находит отражение одна из двух концепций: объективная (в соответствии с которой устанавливалась охрана произведений от извращений, искажений и иных изменений, способных нанести ущерб чести или репутации автора) или субъективная (безоговорочно запрещающей любые изменения)¹³.

Если такие страны как Франция, Бельгия, Австрия, Германия, Швейцария, Испания, Греция, Российская Федерация придерживаются широкого понимания права неприкосновенности (ввиду отсутствия признака ущерба репутации), то более узкая интерпретация данного права содержится в законодательствах стран Северной Европы.

До принятия части IV ГК РФ в п.1 ст. 15 Закона РФ “Об авторском праве и смежных правах” от 9 июля 1993 года предусматривалось право на защиту репутации автора, понимаемого как право на защиту произведения, включая его название, от всякого искажения или иного посягательства, способного нанести ущерб чести и достоинству автора. Относительно такого подхода в комментарии части IV Гражданского кодекса РФ указывается, что “главную роль при оценке пределов охраны неприкосновенности произведения должно играть усмотрение автора, его творческий замысел, а не “улучшение” произведения, увеличение объемов продаж и т.п. В этом смысле слова о способности “нанести ущерб чести и достоинству автора” становятся излишними, поскольку любое исправление или искажение произведения, против которого возражает автор, способно нанести ущерб его чести и достоинству”. Именно по названной причине далее в части IV ГК РФ было восстановлено

право на неприкосновенность произведения, предусмотренное еще в статье 480 ГК РСФСР от 11 июня 1964 года и не указывавшего на наличие или отсутствие ущерба чести и достоинству автора при искажении произведения или внесении в него исправлений.

Законодательство РА в ходе своего развития использовало обе из вышеназванных концепций, закрепляя как широкое право неприкосновенности, так и, предусмотренное действующим законодательством, право репутации и достоинства автора. В частности, Закон РА “Об авторском праве и смежных правах” от 13 мая 1996 года предусматривал широкое право на неприкосновенность сочинения (‘*ръ*), которое раскрывалось как “право запрещать возможные искажения, извращения или иные посягательства в отношении сочинения” (ст. 11). Далее в законе РА “Об авторском праве и смежных правах” от 8 декабря 1999 года то же право на неприкосновенность произведения закрепляется как “право запрещать внесение в произведение изменений и дополнений, возможные искажения, извращения произведения или право запрещать иные посягательства” (ст. 11).

Действующее законодательство РА ограничило объем данного права признаком ущерба репутации, предусматривая *право репутации и достоинства автора* (п.3 ч.2 ст. 1121 ГК РА и п.3 ч. 2 ст. 12 Закона РА об авторском праве). Обуславливание права неприкосновенности признаком ущерба будь то чести, достоинству либо репутации, не соответствует сущности личных неимущественных прав автора, так как последние призваны охранять связь между автором и произведением, а не репутационные интересы автора. Внесение любых изменений без согласия автора или, иначе говоря, изменение первоначальной формы произведения, которая была задумана и реализована автором, всегда может причинить вред репутации и достоинству автора. Защита же репутации и достоинства автора сохраняется за автором на общих гражданско-правовых основаниях (ст. 162 ГК РА). Учитывая вышеизложенное, предлагаем вернуться к прежнему праву неприкосновенности, что более точно выражает сущность данного права как личного неимущественного и соответственно новой статьей 1122 (“Право неприкосновенности произведения”) в части 1 закрепить положение согласно которому: “Автор вправе возражать против любого искажения, изменения, а также любого посягательства в отношении произведения, которое может нанести ущерб его неимущественным интересам”. Как уже выше отмечалось, закрепление такого понимания права неприкосновенности гарантирует автору возможность в защите не только его репутационных

интересов, но также любых интересов лично-неимущественного характера.

Большинство проблем относительно осуществления права неприкосновенности связано с вопросом его неотчуждаемости, иначе говоря, с вопросом возможности передачи этого права либо отказа от него. Как известно, в большинстве стран континентальной правовой семьи личные неимущественные права признаются неотчуждаемыми правами. Право неприкосновенности также не составляет исключения. Вместе с тем, обеспечивая охрану личных интересов автора, данное право может создать немало трудностей и ограничений при осуществлении имущественных прав, в частности препятствуя оборотоспособности и использованию произведения. Поэтому некоторые страны с целью обойти подобные проблемы устанавливают положения, которые, хотя прямо не закрепляют возможности перехода либо отказа от данного права, однако фактически частично это допускают. Так, из статьи 21 Закона Австрии об авторском праве следует то, что данное автором разрешение на внесение изменений в произведение означает отсутствие возможности возражать против любых искажений произведения, кроме тех, которые грубо нарушают неимущественные интересы автора (ч.3 ст.21). Внесение изменений возможно также в случае обусловленных целью использования ¹⁴ произведения, согласованной с автором . В ч.1 ст. 39 закона ФРГ об авторском праве закрепляется, что обладатель правом на использование произведения не вправе вносить изменения в него, в его название или в обозначение авторства, если иное не оговорено. А согласно части 2 той же статьи автор не вправе запрещать изменения в произведение и его название исходя из добросовестности контрагента.

По этому поводу интересен также подход французских судов. Так, в одном из дел 1991 года Кассационный суд Франции, подтвердив, что “право на уважение произведения” не совместимо с внесением каких-либо изменений в произведение третьими лицами, в то же время отметил, что это право имеет временные границы, которые обусловлены условиями соглашений, заключаемыми авторами с пользователями в отношении своих произведений ¹⁵. Разрешение на внесение изменений в произведение может быть расценено судами как осуществление права на неприкосновенность в виде подразумеваемого временного отказа от противодействия посягательствам, которые не способны привести к серьезным искажениям авторского замысла.

Существенные отличия в режиме права неприкосновенности прослеживаются в праве Российской Федерации. Дело в том, что Граж-

данский кодекс РФ не называет право неприкосновенности личным неимущественным правом, что и не исключает возможности передачи автором такого права третьим лицам. Как отмечается в литературе: “все остальные правомочия, оказавшиеся “за бортом” прямой классификации, скорее всего, будут рассматриваться в практике судов как передаваемые третьим лицам. И тогда никаких специальных ограничений на переход таких прав, как это происходит в хорошо сбалансированной в данном отношении зарубежной системе регулирования, к сожалению, не предвидится. В этой невольной ловушке оказывается, в частности, право на неприкосновенность”¹⁶.

Обобщая вышеизложенное, можно отметить, что в ходе развития права неприкосновенности можно заметить тенденцию уменьшения его абсолютного характера, что проявляется в сокращении объема этого права закреплением в законодательствах такого признака как “ущерб репутации” (страны Северной Европы, Армения) или же “идеальные интересы” (Германия). Что же касается признака неотчуждаемости, многие юрисдикции, признавая право неприкосновенности неотчуждаемым личным неимущественным правом автора, придают этому праву определенную “гибкость” с целью обеспечения возможности приспособления произведения к специфике использования со стороны добросовестных контрагентов, таким образом не создавая лишних необоснованных обременений. В такой “гибкости”, на наш взгляд, нуждается также законодательство РА об авторском праве касательно вопроса регулирования права неприкосновенности. Соответственно для решения названной проблемы предлагаем одновременно с закреплением широкого права неприкосновенности в ч.2 ст. 1122 ГК РА предусмотреть положение, согласно которому *“автор не вправе возражать против таких изменений, которые обусловлены согласованной с правообладателем целью использования произведения, кроме тех, которые способны привести к серьезным искажениям авторского замысла”*. Последнее означает, что если по договору автор передал право на использование произведения с конкретной целью, на которое автор дал согласие, он не может более возражать против таких изменений, которые необходимы для нормального использования произведения. Думаем, что внесение такого положения, завшегося на первый взгляд ограничением права неприкосновенности, обеспечит условие для имущественного оборота произведений, не создавая необоснованных препятствий со стороны авторов для добросовестных правообладателей.

Ряд проблем возникают относительно вопроса охраны неприкосновенности произведения после

смерти автора. В данном случае применяются правила, отличные от тех, которые действуют при жизни автора.

В Республики Армения вопрос охраны неприкосновенности произведения после смерти автора решается следующим образом. Согласно ст. 1133 ГК РА право репутации и достоинства не переходит по наследству. Наследники автора уполномочены лишь осуществлять защиту этого права без временных ограничений. Таким образом, получается, что после смерти автора наследники будут решать вопрос о том, не нанесен ли ущерб репутации либо достоинству умершего автора. По нашему мнению, необоснованным является предоставление такого права наследникам, так как, считаем, что кроме автора никто не может судить о причинении вреда его репутации и тем более достоинству. Поэтому наследники, могут осуществлять лишь защиту произведения от любого посягательства.

Следует отметить, что законодательство РА об авторском праве указывает лишь на право наследника осуществлять защиту рассматриваемого права, за бортом оставляя добросовестных правообладателей имущественных прав. Ведь последние, приобретая исключительные права в отношении произведения, также заинтересованы, чтобы произведение не подвергалось искажениям со стороны третьих лиц. Но в таких случаях закон не предоставляет им права возражать против этого. Кроме того, учитывая то, что после смерти автора часто возникает необходимость внести в произведение определенные изменения, считаем оправданным предоставить такое право правообладателям, но только при условии, что этим не искажается замысел автора и не нарушается целостность произведения. Вместе с тем, при внесении в произведение изменений особенно важным считаем то, что воля автора всегда должна приниматься во внимание, даже если она не была закреплена в письменной форме. Таким образом, предлагаемое нами положение можно сформулировать следующим образом: *“После смерти автора обладатель исключительного права вправе возражать против любых изменений произведения, а также разрешить их внесение при условии, что этим не искажается замысел автора и не нарушается целостность восприятия произведения, если иное не вытекает из воли автора, ясно выраженного при его жизни”*. На наш взгляд, целесообразность такого подхода обосновывается тем, чтобы обеспечить обладателям имущественных прав реальной возможностью осуществления своих прав в отношении перешедших к ним произведений.

Обобщая вышеизложенное, предлагаем следующую формулировку статьи 1122 ГК РА.

Статья 1122. Право неприкосновенности

произведения.

1. Автор вправе возражать против любого искажения, изменения, а также любого посягательства в отношении произведения, которое может нанести ущерб его неимущественным интересам.

2. Автор не вправе возражать против таких изменений, которые обусловлены согласованной с правообладателем целью использования произведения, кроме тех, которые способны привести к серьезным искажениям авторского замысла.

3. После смерти автора обладатель исключительного права вправе возражать против любых изменений произведения, а также разрешить их

внесение при условии, что этим не искажается замысел автора и не нарушается целостность восприятия произведения, если иное не вытекает из воли автора, ясно выраженного при его жизни.

¹ См.: Бернская конвенция по охране литературных и художественных произведений от 9 сентября 1886 года (дополненная в Париже 4 мая 1896 г., пересмотренная в Берлине 13 ноября 1908 г., дополненная в Берне 20 марта 1914 г. и пересмотренная в Риме 2 июня 1928 г., в Брюсселе 26 июня 1948 г., в Стокгольме 14 июля 1967 г. и в Париже 24 июля 1971 г., измененная 2 октября 1979 г.)//http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/pdf/trtdocs_wo001.pdf

² См.: Guide to the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (Paris Act, 1971), WIPO, Geneva 1978, с. 41.

³ См.: Кодекс интеллектуальной собственности Франции //http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=180336

⁴ См.: Закон об авторском праве и смежных правах Германии (нем. Gesetz über das Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz) от 9 сентября 1965 года (с изменениями от 17 декабря 2008) // <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=10557>

⁵ См.: ГК СССР 1964г. (ст. 479); Основы гражданского законодательства Союза ССР и республик 1991г. (ст. 135) //<http://www.consultant.ru/popular/gkrfsr/>, <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=972>

⁶ См.: Гражданское право: уч.: в 3 т. Т. 3, под. ред. Сергеева А.П. - М.: РГ-Пресс, 2011, с. 180.

⁷ См.: H. Hansmann, M. Santilli, Authors' and Artists' Moral Rights: A Comparative Legal and Economic Analysis // The Journal of Legal Studies, Vol. 26, No.1. (Jan., 1997), с. 130.

⁸ См.: Судариков С.А., Основы авторского права. Мн.: 2000, с. 254. Например, для подготовки выступлений руководителей используется интеллектуальный труд так называемых спичрайтеров, которые передают созданное им произведение руководителю.

⁹ См.: Комментарий к закону об авторском праве и смежных правах, постатейный, 4-е издание, переработанное и дополненное. Гаврилов Э.П.-“Экзамен”, 2005.

¹⁰ См.: Rigamonti Cyril P., Deconstructing Moral Rights, Harvard International Law Journal// Vol. 47, Number 2, 2006, с. 375.

¹¹ Согласно внесенным в 2001 году изменениям в ст. 11 Закона РА “Об авторском праве и смежных правах” от 8 декабря 1999 года автору предоставлялось право отказаться от права на неприкосновенность произведения или права использовать либо разрешать использовать произведение под своим именем, под псевдонимом или анонимно.

¹² См.: Matthias Seemann, Übertragbarkeit von Urheberpersönlichkeitsrechten. Stämpfli Publikationen AG Bern, 2008, с. 310.

¹³ См.: Липчик Д. Авторское право и смежные права. М., 2002. указ. соч., с.147

¹⁴ См.: Закон Австрии об авторском праве и смежных правах от 9 апреля 1936 года// <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=9748>

¹⁵ См.: Cass. le civ., Dec. 17, 1991, 152 Revue Int'l du Droit d'Auteur 1992, 190, цит. по Thomas F. Cotter Pragmatism, Economics and the Droit Moral/North Carolina Law Review, Nov., 1997// <http://cyber.law.harvard.edu/metaschool/fisher/integrity/Links/Articles/cotter.html>

¹⁶ См.: Каминская Е.И. Личные неимущественные права автора: отказ от ненужных иллюзий или утрата ценностей? /Е.И. Каминская// Актуальные вопросы российского частного права. Сборник статей, посвященный 80-летию со дня рождения профессора В.А.Дозорцева. - М.: Статут, 2008, с. 231// <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=CMB;n=16052>

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Եվգենյա Նիկողօսյան

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի

և քաղաքականության ինստիտուտի քաղաքացիական և

քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԱՄՓՈՓՈԽ

Հեղինակության իրավունքը, անվան իրավունքը և անձեռնմխելիության իրավունքը մայրածարային և անզոր-ամերիկյան իրավական համակարգերում

Սույն հոդվածը նվիրված է հեղինակի հեղինակության, անվան և անձեռնմխելիության՝ որպես բնոնի կոնվենցիայով (1886) ամրագրված, հեղինակի իմնական ոչ գույքային իրավունքների իրավական կարգավորման հիմնախնդիրներին: Կատարված է համեմատական-իրավական վերլուծություն՝ հիմք ընդունելով նշված բնագավառում առավել զարգացած այնպիսի երկրների փորձը, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ը, Անգլիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան, Ավստրիան և այլն: Աշխատանքում զգայի տեղ է հատկացված նաև Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության օրենսդրության առանձնահատկություններին:

Արտասահմանյան փորձի ուսումնափրության արդյունքում վեր է հանվել հեղինակի անձնական ոչ գույքային իրավունքների անօտարելիության սկզբունքը նշանակության նվազումը, քանի որ ինչպես կոնտինենտալ, այնպես էլ ընդհանուր իրավունքի երկրներում դատարանները հակված են լուծելու հեղինակի անձնական ոչ գույքային իրավունքների փոխանցման հնարավորության հարցը գործնական նպատակներից ելնելով՝ գույքային իրավունքների փոխանցման համատեքստում:

Այսպիսով, աշխատանքում ներկայացվել են անվան, հեղինակության և անձեռնմխելիության իրավունքների առանձնահատկությունները տրամադրուեն տարբեր իրավական համակարգերում, մասնավորապես՝ այլ անձանց (այդ թվում ժառանգաբար) փոխանցելու հիմնախնդիրները: Բացի դրանից, բացահայտվել են գործող օրենսդրության մի շարք բացեր և առաջարկներ ներկայացվել այդ իրավունքների իրավական կարգավորման կատարելագրությամբ:

Հիմնարար բառեր - հեղինակի անձնական ոչ գույքային իրավունք, անվան իրավունք, անձեռնմխելիության իրավունք, հեղինակության իրավունք, հեղինակային իրավունք:

Yevgenya Nikoghosyan

PHD student, RASU, Chair of Civil and Civil Procedure Law

SUMMARY

The right of paternity (The right of attribution) and the right of integrity as moral right of authors in legal systems of continental and common law countries

The article covers the problems of legal regulation of the right of paternity (the right of attribution) and the right of integrity as author's main moral rights provided by the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. Comparative and legal analysis has been done, as a basis using the experiences of such developed countries as USA, England, France, Germany, Austria etc. Substantial attention was paid to the legal features of the mentioned field in the Russian Federation and in the Republic of Armenia.

Studying the Continental European copyright law and common law copyright a tendency of decaying of the relation between the work and the author's personality can be observed. The principle of inalienability of the right of attribution and the right of integrity has become less absolute, as the problem of their transferability to other persons is being solved by the courts of civil law and common law countries more and more taking into consideration the practical purposes.

The latter can be also seen in the provisions of copyright law of the Republic of Armenia in particular the effective legislation established the right of honor and reputation of author instead of the right of work integrity.

Content of those rights as moral rights of author, the problem of its waivability or transferability to other persons, especially to the heirs are presented in this article. In addition the gaps in regulation of those rights by copyright law of the Republic of Armenia are revealed and some suggestions to improve the effective legislation in this field are made.

Keywords: moral rights of author, the right of paternity, the right of integrity, the right of attribution, copyright.

МАРИАМ ЭВОЯН

Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института права и политики Российско-Армянского (Славянского) Университета

АНАЛИЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА ОБЩЕЙ СОБСТВЕННОСТИ В НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Статья посвящена исследованию правового регулирования института общей собственности в ряде зарубежных стран и выявлению особенностей регулирования данного института в каждой конкретной стране. Автором работы рассматривается правовое регулирование указанного института в Германии, Австрии, Англии и Нидерландах. В частности, автором были исследованы особенности правового регулирования как совместной, так и долевой собственности в указанных странах.

В результате настоящей работы автором были выявлены как исключительные характеристики правового регулирования института общей собственности каждой конкретной страны, так и схожие черты некоторых отдельно взятых стран, что, в свою очередь, может послужить основой для усовершенствования правового регулирования института общей собственности в Республике Армения.

Ключевые слова: общая собственность, совместная собственность, долевая собственность, особенности, Германия, Австрия, Англия, Нидерланды.

Право собственности с незапамятных времен являлось одним из первых и основных институтов гражданского права и необходимым элементом правоприменительной практики любого правового, демократического и социального государства. При правоотношениях общей собственности полномочия сособственника соответствуют полномочиям, которые имеет единоличный собственик - владение, пользование и распоряжение. Однако при отношениях общей собственности осуществление указанных полномочий не должно ущемлять интересы других сособственников общей венци. Таким образом, общая собственность подразумевает принадлежность конкретного имущества одновременно нескольким лицам, которые являются субъектами права собственности на это имущество.

Выявляя сущность и особенности функционирования института общей собственности в современном мире, отметим, что, несмотря на осознание всей важности наличия и эффективного правового регулирования и функционирования данного института в Республике Армения и в Российской Федерации, вопросы зарубежного регулирования данного института не были должным образом исследованы, не были выявлены особенности функционирования данного института в зарубежных странах. Между тем, исследование особенностей зарубежного регулирования данного института послужило бы толчком к пониманию сущности данного института, и, соответственно, ее развития в современном законодательстве как Армении, так и России в следствие осуществления receptionи ряда норм от зарубежных законодателей.

Этим и обусловлена актуальность и практическая значимость исследования правового регулирования института общей собственности в зарубежных странах.

Отметим, что для произведения нашего исследования, в качестве рассматриваемых стран мы выбрали Германию, Австрию, Англию и Нидерланды.

Так как одной из наиболее развитых стран, как в экономическом, так и в правовом смысле, является Германия, нетрудно предугадать необходимость изначального обращения к правовому регулированию вопросов общей собственности именно в данной стране.

Здесь институт общей собственности регулируется статьями 1008-1011, 1408-1563 Германского Гражданского Уложения (ГГУ) 1986 года. В немецком законодательстве также установлен институт "долевой общности", который регулируется статьями 741-758 ГГУ.

Также правоотношениями, касающимися института общей собственности в Германии являются правоотношения между участниками товариществ или сонаследниками, которые регулируются, соответственно, статьями 718-719, 2032-2063 ГГУ.

В Германии, так же, как и в большинстве современных стран, общая собственность подразделяется на два вида: долевую (*по нем. Miteigentum*) и совместную (*по нем. Gesamteigentum*). Отдельно обратимся к нормам, регулирующим данные виды общей собственности.

Отношения по поводу общей долевой собственности регулируются статьями 1008-1011

ІРЧИГЧАСПЮЗЛГУ

ГГУ. Здесь немецкий законодатель обозначил фиксирующие функционирование института общей долевой собственности нормы, такие как: понятие общей долевой собственности; обременение в пользу одного из собственников; особый преемник одного из собственников; требования, вытекающие из отношений общей собственности.

Как видно из вышеотмеченного, раздел о вещном праве в ГГУ регулирует вопросы общей долевой собственности довольно скучно, уделяя им всего четыре статьи. Однако законодатель к данному вопросу более детально обращается в институте “долевой общности” раздела об обязательственном праве. Данный институт регулируется статьями 741-758 ГГУ. Здесь устанавливаются положения, касающиеся понятия долевой общности (§741), равенства долей (§742), распределения плодов и доходов (§743), совместного управления (§744), решения об управлении и пользовании (§745), действия в отношении особых преемников (§746), распоряжения своей долей (§747), распределения обязанностей (§748), требования отмены (§749), недопустимости отмены в случае смерти (§750), действия исключения права требовать отмены в отношении особых преемников (§751), раздела в натуре (§752), раздела посредством продажи (§753), продажи общих требований (§754), уплаты общего долга (§755), уплаты долга одного из участников (§756), гарантий при выдаче предмета одному из участников (§757), неприменения исковой давности по требованиям об отмене общности (§758).

Каждому собственнику принадлежит определенная идеальная доля в общей вещи, и считается, что она является самостоятельным вещным правом. В Германии, как и в большинстве развитых стран мира, при наличии сомнения в размерах долей общий собственник, считается, что они равны.

Для нас примечательным является тот факт, что немецкому праву не присуще наличие преимущественного права других собственников на приобретения доли при ее отчуждении в пользу третьего лица. Таким образом, любой долевой собственник имеет право обременить свою долю таким образом, каким пожелает. Более того, он также имеет право продать часть своей доли, сохранив за собой оставшуюся ее часть². А общим же предметом в целом в Германии могут распоряжаться только все собственники совместно, единогласным решением (§747 ГГУ). Например, без согласия всех собственников нельзя устанавливать права по отношению к своей доле, которые относятся ко всей вещи, такие как сервитуты, право на застройку и т.д.

Переходя к рассмотрению способов защиты права собственности, отметим, что немецкое законодательство разделяет порядок защиты права общей

собственности в зависимости от того, нарушителем является другой собственник или третье лицо.

Итак, если нарушителем является один из собственников, то все притязания потерпевшего уже ограничены тем фактом, что его право носит долевой характер. Таким образом, требования могут основываться на §743 ГГУ (Распределение плодов и доходов) §744 ГГУ (совместное управление), §745 ГГУ (решение об управлении и пользовании), или путем предъявления негаторного иска, установленного в §1004 ГГУ.

Рассматривая вопросы способов защиты права общей долевой собственности в Германии, отметим, что известный ученый и правовед IX века В.Ф. Геллер высказывался о невозможности предъявления виндиционного иска относительно передачи владения конкретной долей в имуществе одним из собственников к другим³. Однако в 2010 году К.И. Скловский, обращаясь к данной позиции Зелера, отметил, что возможность предъявления негаторного иска не исключает и обычной защиты собственности, которые даются каждому собственнику, т.е. путем предъявления виндиционного иска⁴. Считаем, что необходимо согласиться с позицией Зелера на этот счет, так как, на наш взгляд, несмотря на всю разумность рассуждений К.И. Скловского, немецкое законодательство не предусматривает такую возможность.

В Германии, на наш взгляд, достаточно интересным являются также законодательные положения относительно добросовестного приобретения долей в праве общей долевой собственности. К этим отношениям применяются положения §§932 - 935 ГГУ. Здесь установлено, что если неупомянутый отчуждатель предоставит приобретателю совладение, выступая в качестве единственного владельца, однако не являясь таковым, то добросовестный приобретатель доли становится собственником наряду с прежним обладателем единоличной собственности на вещь. Если же доли в общем имуществе отчуждаются нескольким лицам, в числе которых есть также недобросовестный приобретатель, то он не получает долю, а добросовестные получатели получают свои доли в праве на имущество.

Переходя к рассмотрению вопроса о защите прав собственников против третьих лиц, отметим, что данный вопрос достаточно подробно регулируется немецким законодателем. Согласно §1011 ГГУ каждый из собственников может предъявлять третьим лицам в отношении всей вещи требования, вытекающие из отношений общей собственности на вещь, однако требование о выдаче может быть предъявлено только в соответствии с §432. Требование о выдаче называется термином

Herausgabeanspruch, что в себя включает разные виды требований: вещные; личные; требования, вытекающие из владения; деликтные требования; требования из неосновательного обогащения и т.д.

В Германии установлено, что при неделимом притязании к лицам, нарушающим права общих собственников, собственник вправе осуществить данное притязание в целом⁵.

Переходя к рассмотрению вопросов законодательного регулирования института совместной собственности в Германии, отметим, что здесь отношения по этому поводу возникают:

- в товариществах (простом, полном или коммандитном (§§718, 105, 161 ГГУ),
- при общности имущества супругов (§1415 ГГУ),
- при наличии нескольких наследников одной очереди (§2032 ГГУ).

Таким образом, немецкое законодательство предусматривает исключительный перечень случаев возникновения общей собственности, таким образом, не допуская возможность приобретения права общей совместной собственности путем, например, совершения сделки.

Для нас особый интерес представляют отношения, связанные с совместной собственностью супружей в Германии. Данные отношения, как было указано выше, регулируются §1415 ГГУ, в соответствии с которым к совместно нажитому имуществу относится все имущество, нажитое в период брака. Совместная общность супружей, таким образом, прекращается с момента наступления развода.

Особого внимания заслуживает факт того, что законодательство Германии предусматривает некоторые запреты на распоряжение прав на общее совместное имущество. Такие запреты могут быть как абсолютные, так и относительные.

Целью абсолютных запретов является защита как определенных групп людей, так и общества в целом. Такие запреты устанавливаются исключительно законом и влекут недействительность сделки по распоряжению (§134 ГГУ). К ним относятся:

- распоряжение одним из супружей своим имуществом в целом;
- распоряжение предметами домашнего обихода;
- отчуждение совместной собственности находящейся в браке, без согласия другого супруга.

Здесь следует отметить, что в третьем случае, добросовестный приобретатель не приобретает право собственности, так как цель указанного абсолютного запрета – обеспечение и защита материального благополучия семьи. В этом заключается

еще одно различие между правоотношениями общей долевой и общей совместной собственности в Германии. Однако следует отметить, что §1366 ГГУ предусматривает исключение из вышеотмеченного правила, устанавливая, что если супруг распоряжается без согласия другого супруга общим имуществом супружей, то договор будет считаться действительным в случае его последующего одобрения вторым супругом в течение двух недель. Если же один из супружей без видимых на то причин не дает согласия на заведомо выгодную или необходимую сделку, семейный суд Германии может принять решение, заменяющее разрешение этого супруга, и одобрить соответствующую сделку.

После развода супруги могут распоряжаться совместно нажитым имуществом исключительно со-обща, независимо оттого кто управлял им до развода, в течение брака.

Следующей развитой страной, представляющей для нас интерес является Австрия и австрийское законодательство, регулирующее общественные отношения по поводу возникновения, регулирования и защиты общей собственности.

Нормативно-правовым актом, регулирующим отношения общей собственности в Австрии выступает Общее Гражданское Уложение Австрийской Республики 1811 года (ОГУ)⁶. Здесь положения, касающиеся института общей собственности закреплены в §361 и Главе 16 “Об общей собственности и других вещных правах” (§§825-858).

В §361 указывается, что если пока не разделенная вещь принадлежит одновременно нескольким лицам, то возникает общая собственность. В отношении целой вещи в Австрии общие собственники рассматриваются как единое лицо, однако если им предоставлены определенные, хотя и не отделенные части (вещи), то каждый собственник имеет полное право собственности на принадлежащую ему часть. Под этой “частью” австрийское законодательство, на наш взгляд, подразумевает общеизвестное понятие “идеальной доли” общего имущества, при этом постановляя ненадобность ее физического отделения от остального имущества.

В §§825-827 ОГУ устанавливаются нормы относительно способов возникновения права общей собственности. Общая собственность здесь возникает в случаях если существует право собственности нескольких лиц на одну и ту же вещь. Это право может возникнуть:

- вследствие завещания;
- по закону;
- на основании заключительной декларации о намерениях;
- на основании контракта. (§828)

ІЧЧИЧІСІЛІЗДІ

Как и во многих европейских государствах, в Австрии также существует деление общей собственности на общую долевую и общую совместную.

Общей долевой собственности посвящены §§829-858 ОГУ. Долевой собственник здесь называется *theilhaber*.

Установлено, что каждый долевой собственник является полноправным собственником своей доли и имеет право завещать или любым другим способом распоряжаться своей долей постольку, поскольку это не затрагивает права других долевых собственников. Далее, каждый сособственник имеет право на распределение доходом от общей собственности. Он также имеет право требовать прекращения общей собственности, однако, опять же, только в том случае, если это не ущемляет права других сособственников.

Норма, содержащаяся в § 833 Общего гражданского уложения Австрийской Республики, посвящена регулированию управления долевой собственности. Для нас представляет интерес факт разграничения обычного и чрезвычайного управления, вследствие чего существует различие в необходимом согласии сособственников.

Итак, в Австрии обычное управление имуществом - это совершение действий по сохранению целевого назначения имущества, расторжение договора аренды с арендатором общего имущества, принятие решения о назначении управляющего и т.д. Для осуществления такого управления требуется согласие большинства сособственников (§ 833). В следствие анализа судебной практики Австрии, У.Б. Филатова приходит к выводу, что к обычным мероприятиям по управлению кроме всех мер по содержанию общего имущества относят в том числе, например, расторжение договора аренды с арендатором общего имущества, принятие решения о назначении управляющего и т. д.

К чрезвычайным мерам по управлению общим имуществом в Австрии относятся как улучшение имущества, так и изменение его целевого назначения. Здесь требуется единогласие для принятия решений о применении мер чрезвычайного управления. Несогласие одного из сособственников, как и в Германии, может быть заменено исключительно решением судьи. (§ 834)

Вопросы общей совместной собственности в Австрии регулируются §§1233-1236. Так, §1233 устанавливает, что лишь наличие супружеских отношений между лицами не влечет за собой появление правоотношений общей совместной собственности, а для этого требуется наличие особого соглашения на то.

Далее, супруги или зарегистрированные брач-

ные партнеры в Австрии могут иметь также личное имущество, исключенное из состава совместно нажитого общего имущества. Из §1234 ОГУ Австрии вытекает, что, если иное не установлено законом или соглашением сторон, то доли супругов в общем совместном имуществе предполагаются равными⁸.

Австрийское законодательство довольно подробно регулирует отношения в сфере распоряжения общим совместным имуществом супругов. Так, супруги могут распоряжаться общим имуществом или своей долей в общем совместном имуществе только по взаимному согласию. В случае совместной собственности отмеченный нами термин «доля» (share) имеет достаточно условный характер, так как всем известно, что основной отличительной особенностью права общей долевой собственности от общей совместной, является как раз факт отсутствия долей в последнем случае.

Интересным является факт того, что для третьих лиц, кому супруг отчуждает имущество из своей доли общепажитого имущества, эти ограничения актуальны только в отношении недвижимого имущества, если запрет продажи или обременения был ранее зарегистрирован (§364). Более того, подобные ограничения на продажу или обременение имущества, закрепленные в договоре или в завещании распространяются только на первоначального сособственника, но никак не на его дальнейших правопреемников (наследники или последующие приобретатели). Таким образом, становится очевидно, что при своем незнании о наличии запрета на отчуждение общего имущества или ее доли, в Австрии добросовестный приобретатель является полноправным ее приобретателем и его права защищаются должным образом. Из этого можно сделать вывод, что в таких случаях другой супруг может потребовать соответствующего возмещения у супруга-отчуждателя, хотя и такое право прямо не зафиксировано в ОГУ Австрии.

Более того, обращаясь к вопросам защиты общей собственности, необходимо отметить, что здесь применяются общие правила защиты собственности. Так, согласно §367 ОГУ, иск собственника против законного и добросовестного владельца движимой вещи не подлежит удовлетворению, если владелец докажет, что приобрел вещь на общественном аукционе, от предпринимателя или от кого-то, кому ее доверили прежний собственник. Таким образом, установлено, что законный и добросовестный владелец является полноправным ее собственником. Прежний собственник, также как и в случаях, связанных с истребованием недвижимого имущества, имеет право требовать возмещение⁹ ущерба от своего доверенного или другого лица .

Таким образом, в отличие от Германии, где приоритет защиты отдается супругу, здесь приоритет, однозначно, находится у добросовестного приобретателя. Однако, соглашаясь с У.Б. Филатовой, отметим, что несмотря на то, что каждого супруга нужно рассматривать также как персонального должника кредитора другого супруга, тем не менее он несет ответственность за долги своего супруга только в размере общего имущества и не отвечает имуществом, находящимся в его личной собственности¹⁰. Это положение, как видим, схоже с выше исследованным законодательным регулированием данной сферы в Германии.

Обратимся также к правовому регулированию института общей собственности в англосаксонской правовой семье.

Изначально считаем необходимым отметить, что институт общей собственности в Англии называется "co-ownership", т.е. "сособственность".

В правовом регулировании института собственности в Англии особую роль играет требование *одновременности* обладания правом собственности, так как в Англии это служит отличительным признаком данного института от институтов пожизненного права на недвижимое имущество (*estate for life*) и безусловного права собственности (*estate in free simple*)¹¹.

Подразделение института собственности на совместную (*joint tenancy*) и общую собственность (*tenancy in common*), впервые здесь было произведено на основании Закона о собственности 1925г.¹²

Следует отдельно отметить характерные черты общей долевой собственности в Англии. Ими являются права общего долевого собственника:

- иметь различные доли в имуществе;
- передать право собственности на долю в имуществе по наследству;
- продать или перезаложить имущество только с согласия всех общих собственников.

Доли в праве на общее долевое имущество в Англии не обязательно являются равными, или даже распределенными пропорционально вкладам в общее имущество. Так, например, общие долевые собственники могут в своем договоре отметить, что доли в праве на имущество равны даже если кто-либо из общих собственников заплатил за приобретение данного имущества больше, чем остальные. Также, если они договорились о пропорциональности долей сделанным вкладам, то при продаже данного имущества, ее стоимость также будет распределена в соответствующих пропорциях.

Известный английский ученый и правовед Р. Секстон утверждал, что основное отличие между *joint tenancy* и *tenancy in common* заключается в

порядке перехода принадлежащей собственнику доли вправе в связи с его смертью¹³. Так, при общей долевой собственности, собственники могут завещать свою долю третьему лицу, не являющемуся общим долевым собственником данного имущества. При отсутствии завещания, доля общего долевого собственника переходит к семье покойного, в соответствии с правилами об отсутствии завещания, т.е. она переходит ближайшим родственникам (*next-of-kin*). Таким образом, в случае, если лицо приобретает имущество в Англии по праву общей долевой собственности, то необходимо учитывать всю важность наличия завещания.

Режим общей долевой собственности - лучший выбор для предпринимательства и инвестиционных предприятий в Англии. Также установление правоотношений общей долевой собственности между супругами довольно актуально в случаях, когда один из супругов не желает, чтобы после его смерти все имущество перешло к другому супругу. Таким образом, например, если при повторном браке (отношениях) имеется ребенок от первого брака (отношениях), его родитель может выбрать режим общей долевой собственности, для обезопасения будущего материального положения своего ребенка.

Интересным является факт того, что имущество в Англии может быть приобретено не более чем четырьмя общими совместными собственниками одновременно. То есть здесь существует количественное ограничение собственников.

При совместной собственности доля умершего собственника переходит к оставшемуся собственнику.

Здесь следует отметить особенность правового регулирования распределения «доли» умершего совместного собственника между оставшимися собственниками. Последний оставшийся в живых собственник становится единоличным собственником (*right of survivorship*), независимо от желаний покойного, закрепленного в его завещании. В случаях же невозможности установления очередности смерти совместных собственников, напр, при аварии, английское законодательство содержит презумпцию о том, что смерть старшего лица наступила раньше (*the comitentes rule — правило о лицах, умерших одновременно (о соумерших)*)¹⁴.

Соответственно, существует невозможность разделения совместной собственности путем завещания. Такое указание в завещании недействительно. Таким образом, его доля должна быть выделена при жизни (*inter vivos*). Таким образом, если лицо не желает, чтобы после своей смерти его доля перешла к другому совместному собственнику, он должен отменить совместную

ИЧИГИЧАСЛЮЗЛЫ

собственность до своей смерти путем заключения договора, или в судебном порядке.

Далее, для установления правомерного режима общей совместной собственности в Англии существует правило “четырех единств” (“four unities”)¹⁵. Этими единствами являются:

1. единство владения (*unity of possession*): равные права владения общим имуществом;

2. единство титула (*unity of title*): один и тот же документ права собственников;

3. единство времени (*unity of time*): право общей совместной собственности для всех собственников возникает и прекращается в одно и то же время;

4. единство интереса (*unity of interest*): равные интересы в общем совместном имуществе.

В отличие от общей совместной собственности, общая долевая собственность в Англии требует лишь наличия единства владения, то есть все собственники имеют равные права на владение общим имуществом, но каждый из них - собственник отдельной ее доли.

Здесь следует отметить, что при несоблюдении какого-либо из вышеуказанных условий собственность не может быть совместной, а при их совпадении - может быть как совместной, так и долевой¹⁶. То есть при общей долевой собственности необходимо лишь наличие единства владения, но наличие и других единств не исключает ее возможности, а при общей совместной собственности, наоборот, необходимо наличие всех единств.

Рассмотрению подлежит также правовое регулирование общей собственности (*tenancy in common*) в Англии. Данный вид собственности характеризуется наличием у общих собственников определенных долей. Хотя Закон о собственности 1925 года отдельно закрепляет “неразделенность” долей при отношениях общей собственности¹⁷, однако на наш взгляд это подразумевает физическую неразделенность общего имущества имущества.

В отличие от права общей совместной собственности, при общей долевой собственности размер доли каждого участника является фиксированной величиной, которая не изменяется в случае смерти кого-либо из собственников.

Особый интерес в правовом регулировании института общей собственности в Англии для нас представляет вопрос возможности “перехода” (преобразования) от одного вида права общей собственности к другому. Отдельно остановимся на способах разделения совместной собственности (*severance*).

Так, К. Грэй и С.Ф. Грэй эти способы подразделяют на две группы:

1. вследствие исключения возможности действия в будущем права пережившего собственника

- выделение доли из совместной собственности путем письменного уведомления всех остальных собственников;

- выделение долей по взаимному соглашению участников

- поведения сторон (*mutual conduct*)

2. в результате сделок, уничтожающих единство вида права и титула¹⁸.

Первым способом разделения за счет исключения возможности действия в будущем права пережившего собственника является выделение доли из совместной собственности путем письменного уведомления всех остальных собственников о своем решении выделить долю. Такая возможность предусмотрена Законом о собственности 1925 г. Выделение своей доли является односторонней сделкой. В уведомлении должно быть указано намерение собственника выделить свою долю немедленно. Считается, что выделение доли произошло, если есть доказательства того, что уведомление было должным образом отправлено по почте¹⁹. Интересно то, что факт получения и ознакомления с данным уведомлением не влияет на действительность выделения доли. То есть, как утверждает Р. Секстон, отсылаясь на precedентные решения английских судов, здесь действует презумпция получения уведомления в случае отправки заказным письмом²⁰.

К. Грэй и С.Ф. Грэй, в свою очередь, отсылаются к делу *Kinch v Bullard*, где уведомление, хотя и не было отправлено заказным письмом, однако было опущено почтальоном в почтовый ящик адресата²¹. По данному делу судья установил, что, начав процесс доставки уведомления по последнему известному адресу получателя, собственник далее не может изменить свое мнение относительно разделения права совместной собственности²². Таким образом, по данному делу также суд косвенным путем зафиксировал презумпцию получения уведомления в случае ее отправки по последнему известному адресу получателя.

Далее, при выделении долей по взаимному соглашению участников (*mutual agreement*) все совместные собственники заключают соглашение о том, что с момента достижения данного соглашения, их собственность становится долевой. Данная процедура подразумевает наличие “слов разделения совместной собственности” (*words of severance*).

Более того, в Англии такое соглашение не обязательно должно быть заключено в письменной форме²³. Это также очевидно, например, из дела *Burgess v Rawnsley*(1975), где английский суд ус-

становил наличие факта устного согласия одной из двух совместных собственников продать свою долю второму. Во время переговоров о цене, второй собственник умер, однако суд постановил, что из поведения сторон (*mutual conduct*), из их устного соглашения следовало, что разделение совместной собственности имело место до момента смерти собственника. Соответственно, здесь суд применил также положение об обоюдном поведении (*mutual conduct*), что является еще одним способом преобразования совместной собственности в долевую. Такое поведение должно выражать явное желание совместных собственников оперировать долями в праве собственности.

Переходя к рассмотрению следующего способа разделения совместной собственности, то есть ее преобразования в долевую, отметим, что сделками, уничтожающими единство права и титула являются:

- передача сособственником своей доли кому-либо при жизни
- договор о такой передаче доли в будущем;
- залог доли.

Согласимся с английскими правоведами, считающими, что существует необходимость употребления термина «доля» к правоотношениям общей совместной собственности с особым вниманием и осторожностью.²⁴

Особый интерес представляет тот факт, что в этом случае есть наличие не консенсуальных, а именно реальных правоотношений. Так, разделение совместной собственности происходит в момент совершения таких действий, что для нас удивительно, так как согласно законодательству и правоприменительной практике Англии, совместный собственник может такими способами распоряжаться долей в праве общей собственности исключительно после ее разделения, но очевидно, на практике это далеко не так значимо.

Считаем, что в данном случае существует пробел в правовом регулировании отношений в сфере общей собственности, так как один из собственников может таким образом распорядиться частью прав на имущество, фактически не принадлежащих ему. И по вышеотмеченной логике получится, что лицо своим единством уничтожил единство титула и права и признал свою собственность в отношении доли, проданной им. А в этом случае, очевидно, что ущемляются права и интересы другого собственника.

Наряду с вышеотмеченными способами, разделение совместной собственности может быть произведено также в результате выдела доли одного из собственников в случае, если его имущества не хватает для покрытия долгов.

В Англии возможен также обратный переход из

общей долевой собственности в общую совместную собственность, например, если долевые собственники поженились и хотят иметь равные права по отношению к общему имуществу.

Переходя к рассмотрению правового регулирования института общей собственности в Нидерландах, отметим, что здесь подробное регулирование данного института осуществляется в Титуле 7 книги 3 Гражданского Кодекса, который вступил в силу 1 января 1992 года²⁵. Здесь употребляется термин “общность имущества”.

Раздел 3.7.1 Титула 7 книги 3 (статьи 3:166-3:188) посвящен общим положениям регулирования общей собственности. Данный раздел регулирует такие отношения, как общие положения общности имущества; замену общих активов; порядок владения, пользования и распоряжения общими активами; право пользования общими активами; регулирование общей собственности (*joint property*); компетенцию возбуждения судебного разбирательства; продукты, другие выгоды и расходы; реализацию общих долгов и активов; право распоряжения долями в общих активах; приобретение доли и т.д.

Раздел 3.7.2 (статьи 3:189-3:194) посвящен отношениям по поводу некоторых отдельных общностей имущества. Здесь устанавливаются положения, касающиеся отдельных видов общего имущества, права распоряжения долей в общий активах, выплаты долгов от общей собственности; возражение кредитора против пропорционального распределения и т.д.

Раздел 3.7.3 (статьи 3:195-3:200) в свою очередь регулирует недействительность и оспаримость распределения. Здесь, в частности, рассматриваются следующие отношения: недействительность пропорционального распределения; оспаримость распределения; предложение остальных общих собственников о возмещении убытков; урегулирования оспаримого распределения; исключение применения общих правил об ошибке; законный срок для начатия судебного процесса для аннулирования оспаримости распределения.

В Гражданском Кодексе Нидерландов существует множество положений, которые представляют большой интерес для нашего исследования. Поэтому считаем необходимым детальное изучение данного института.

Изначально отметим, что в Титуле 7 Книги 3 ГК Нидерландов под “общностью имущества” подразумевается именно институт “общей собственности”. Так, в ст. 3:166 указывается, что общность имущества происходит тогда, когда одно или несколько имущественных объектов принадлежат двум или более собственникам совместно. В Нидер-

ИЧИГИЧАСПЮЗЛГУ

ландах, также, как и в большинстве зарубежных стран, доли собственников в общем имуществе считаются равными, если иное не установлено правоотношением между собственниками.

Далее, голландский законодатель устанавливает право собственников установить правила владения, пользования и распоряжения общим имуществом путем заключения договора. Если же такой договор не был заключен между собственниками, то по ходатайству заинтересованного лица, окружной суд может установить подобные правила. При принятии данного решения суд по справедливости будет учитывать, как интересы собственников, так и общественный интерес (ст. 3:168).

Здесь также установлено правило, согласно которому, если договорными или судебными правилами не установлено иное для владения, пользования и распоряжения общим имуществом, каждый собственник управомочен использовать общее имущество, при условии, что это не будет нарушать права других собственников. (ст. 3:169).

Существуют некоторые особенности управления общим имуществом общими собственниками. Так действия, направленные на каждодневное содержание или сохранение общего имущества, или действия, которые не могут быть отложены без причинения вреда, могут быть осуществлены любым собственником самостоятельно. Кроме указанных случаев, во всех остальных случаях действия по управлению общим имуществом осуществляются собственниками совместно, если иное не установлено договором. Во всех остальных случаях какие-либо действия относительно общего имущества могут быть осуществлены только всеми собственниками совместно (ст. 3:170).

В Нидерландах, также, как и в Англии, в случае, если договором не установлено иное, каждый собственник также уполномочен предъявить иск и подать жалобу в суд для получения судебного решения в пользу общего имущества. (ст. 3:171).

Особый интерес в правовом регулировании института общей собственности в Нидерландах для нас представляет также возможность каждого собственника в судебном порядке требовать предоставления ежегодного расчета, или, в крайнем случае, по окончанию своего управления, в том случае, если управление общей собственностью от имени всех собственников было возложено на отдельного собственника (ст. 3:173). Этим голландский законодатель защитил права каждого собственника отдельно, и всех вместе взятых.

Для приобретения доли в общем имуществе или ограниченного права в такой доле, в Нидерландах предусмотрен особый механизм. Так, приобретатель

в обязательном порядке должен незамедлительно известить об этом остальных собственников (ст. 3:176). С переходом доли в общем имуществе переходит также обременения данной доли перед общими собственниками. Более того, отчуждатель и приобретатель доли несут солидарную ответственность перед остальными собственниками за исполнении этих обременений.

Голландский законодатель особое внимание уделяет отношениям по поводу распределения (раздела) общего имущества. Этим правоотношениям посвящены ст. 3:178- 3:200 Гражданского Кодекса Нидерландов. Здесь закрепляется ряд основополагающих положений в данной сфере. Так, статья 3:178 устанавливает правомочия по требованию распределения общего имущества. Указывается, что, если иное не вытекает из сущности общности, то каждый собственник, также как и каждое лицо, имеющее ограниченные права на долю в общем имуществе, может в любое время в судебном порядке требовать раздела общего имущества и выдела из него.

В ст. 179 закреплена возможность суда по делу о разделе общего имущества, в случае наличия требования на то собственника, требовать погашения всех или части долгов до произведения раздела. Если нет важной причины для частичного раздела, каждый из собственников может требовать разделения всего общего имущества или ее пассивов. Кредитор же, имеющий требование по долгу собственника, также имеет право требовать раздела общего имущества по суду в части, необходимой для погашения его требования.

Раздел 3.7.2 же посвящен отношениям по поводу некоторых отдельных общностей имущества. Здесь для нас представляет интерес закрепленное в ст. 3:189 положение, согласно которому общие положения Титула 7 не применяются к "брачному" общему имуществу, общему имуществу зарегистрированного сожительства, общему имуществу коммерческого товарищества до тех пор, пока эти общности не были распущены.

Для нас особый интерес представляют отношения по поводу общей совместной собственности между супругами. Так, в настоящее время Нидерланды являются одним из нескольких стран мира, где существует режим абсолютной общности брачного имущества. Это значит, что если иное не было оговорено брачным договором, личная собственность супругов, приобретенная как до свадьбы, так и после нее, с момента заключения брака считается общим совместным имуществом супругов.

Правоотношения в сфере общей совместной собственности супругов в Нидерландах регулируются статьями 1:93-1:117 Титула 1.7 Книги

1 Гражданского Кодекса. Следует отметить, что в Нидерландах узаконено как совместное проживание без регистрации брака, так и регистрация однополого брака. Таким образом, данные правоотношения также попадают под сферу регулирования общей совместной собственности супружеских пар.

Следует подчеркнуть недавние изменения положений об общей совместной собственности супружеских пар в Нидерландах. Так, изменения в Титуле 1.7 Книги 1 Гражданского Кодекса и принятые новые правовые нормы в данной сфере вошли в силу с 1 января 2012 года. Однако данные изменения не имеют обратной силы, то есть они не распространяются на общее совместное имущество супружеских пар, возникшее до их принятия.

В Нидерландах общая совместная собственность супружеских пар является полной и начинает действовать с момента заключения брака. В общую совместную собственность супружеских пар входит все имущество супружеских пар, имеющееся на момент заключения брака, так и приобретенное в период брака. Исключением являются:

- если завещатель в своей последней воле или даритель в своем пожертвовании оговорили, что передаваемое или даримое имущество не входит в общую совместную собственность супружеских пар;
- пенсия и пенсионные права выживших родственников (иждивенцев);
- права на установление узуфрукта.
- плоды и продукция, полученная от имущества, которое не входит в состав общего имущества супружеских пар

В прецедентном праве наблюдается тенденция ограничения случаев приписывания, и установления наиболее частого применения режима полной общности имущества²⁶.

Интересным является факт того, что в Нидерландах общим совместным имуществом супружеских пар считаются также все долги (обязательства) каждого супружеского партнера, за исключением долгов, относящихся к имуществу, которое не является общим. Если же супружеские пары не могут определить кому из них принадлежит конкретное имущество, то оно считается общим имуществом.

В Нидерландах существует особый порядок удовлетворения требований кредиторов из имущества супружеских пар. Так, согласно части 1 статьи 1:96 ГК Нидерландов, независимо от того, является ли конкретное имущество общим совместным имуществом супружеских пар или нет, в целях получения долга у конкретного супружеского партнера кредитор вправе продать как общее совместное имущество супружеских пар, так и личное имущество супружеского должника. Однако, если другой супружеский партнер укажет на наличие и дос-

таточность личного имущества супружеского должника, то кредитор не имеет права продать общее совместное имущество супружеских пар.

Более того, в Нидерландах интересным является закрепленное положение, согласно которому супружеская задолженность, которой была погашена из общего совместного имущества, однако не входила в него, ответственен за компенсацию данной части общего совместного имущества. И соответственно, супружеская задолженность, которой были погашены долги общего совместного имущества, имеет права требовать дальнейшей компенсации из общего совместного имущества (части 3-4 статьи 1:96 ГК Нидерландов). Если же один из супружеских пар объявляет о том, что имущество, которое кредитор хочет продать, не является общим совместным, несет бремя доказывания данного факта (часть 5 статьи 1:96). То есть здесь существует презумпция общей собственности.

Из правового регулирования отношений между кредитором и должником-супружеским, можно сделать вывод, что кредитор предъявляет иск не против лица, а против имущества данного лица, куда и вследствие своей абсолютной общности, входит также супружеское имущество. Вследствие этого получается, что супружеские пары совместно обязаны выплачивать долг из общего совместного имущества.

Переходя к рассмотрению вопросов управления общей совместной собственностью супружеских пар, отметим, что отношения по данному поводу регулируются Разделом 1.7.2 ГК Нидерландов. Данный раздел является наиболее узким, так как здесь действует одна статья, 1:97, посвящена, соответственно, праву управления. Согласно положениям, установленным в данной статье, имущество, зарегистрированное на имя одного из супружеских пар и имущество, которое он приобрел в результате правопреемства по наследованию, завещанию, завещательному распоряжению при наличии условия или пожертвования, является предметом его исключительного управления. Таким образом, супружеская пара самостоятельно осуществляет управление имуществом, полученным в личную собственность. Во всех остальных случаях каждый из супружеских пар имеет право управления всем общим совместным имуществом.

Далее, Раздел 1.7.3. ГК Нидерландов посвящен вопросам прекращения общего совместного имущества супружеских пар. Так ч. 1 ст. 1:99 устанавливает основания для такого прекращения:

- при прекращении брака или сожительства в результате смерти одного из супружеских пар;
- в результате расторжения брака или прекращения сожительства в судебном порядке;
- в случае подачи заявления в суд о правовом разделении;

ІРЧИГЧАСПЮЗЛЫ

- в случае безвестного отсутствия одного из супругов/сожителей, если другой супруг/сожитель вступает в повторный брак или сожительство; и т.д.

Если иное не установлено брачным договором или письменным соглашением между супругами, оба супруга имеют равные доли в прекращенном общем совместном имуществе (ч. 1 ст. 1:100).

Отдельно регулируются вопросы ответственности за общие долги. Регулированию данного вопроса посвящена статья 1:102 ГК Нидерландов. Установлено, что после прекращения общего совместного имущества каждый из супругов остается полностью ответственным за долги общности, за которые он был ответственен прежде. Для остальных долгов общности супруг несет солидарную и субсидиарную ответственность по отношению к другому супругу, на основании того, что для погашения долгов кредитор по отношению к другому супругу может только продать то, что этот другой супруг приобрел в результате разделения общего совместного имущества (ст. 1:102).

Здесь следует отметить еще одну особенность регулирования права общей совместной собственности супругов в Нидерландах. Так, относительно долгов, входящих в состав общего совместного имущества супругов, должно быть произведено четкое разграничение между ответственным супругом, являющимся должником кредитора и супругом, который сам по себе не является ответственным должником, но который так или иначе должен принять положение обязательственного права, по которому кредитор его ответственного супруга-должника может удовлетворить свои требования за счет всего общего совместного имущества и таким образом, включая его долю (если иное не установлено брачным договором, половину) в общем совместном имуществе.

Однако следует отметить, что несмотря на то, что против него, то есть против общего совместного имущества, могут быть предприняты такие действия, однако супруг, который не является должником кредитора, все равно вследствие этого не становится должником, который сам по себе уже ответственен перед кредитором. Только супруг, который обязался перед кредитором, ответственен перед ним за погашение этого долга. Эти изменения в гражданском законодательстве Нидерландов привели к тому, что даже после расторжения общей совместной собственности супругов, долг мог быть установлен как "общий". Супруг, который был ответственен перед кредитором до расторжения, остается полностью ответственным за него и после. Другой супруг, который не нес ответственность за этот долг и не был должником кредитора в период наличия

отношений общей совместной собственности (хотя и он должен был знать и терпеть возможность продажи всего общего имущества кредитором), теперь впервые становится ответственным за все общие долги, и таким образом, становится солидарным и субсидиарным должником перед кредитором. Однако кредитор может удовлетворить свои требования против него только в размере имущества, которое перешло к нему в результате раздела общей собственности. Ни на какое другое имущество кредитор не может претендовать. Это положение гарантирует право кредитора иметь те же возможности для удовлетворения своего требования как до, так и после раздела совместной собственности.

Также очевидно, что если в течении действия режима общей совместной собственности супруги взяли долг, который, по законодательству подразумевает его общность, то оба супруга становятся солидарными и субсидиарными должниками перед кредитором как во время действия режима общей совместной собственности, так и после расторжения общности. В этом случае кредитор может удовлетворить свои требования из имущества каждого из супругов, в том числе и личного.

Особому вниманию со стороны законодателя Нидерландов удостоились вопросы отказа супруга от общей собственности. Им посвящены статьи 1:103-1:108. Здесь установлено, что каждый супруг может отказаться от общего совместного имущества. Любые отступления, сделанные в брачном контракте или любом другом договоре, ничтожны. Часть общего совместного имущества, от которого отказался один из супругов, переходит в собственность другого. При отказе супруг освобождается от ответственности за долги по общему совместному имуществу, за которые он не был ответственен до прекращения общей совместной собственности, а также за соответствующие долги перед другим супругом, однако он остается ответственным за долги по общему совместному имуществу, за которые он был ответственен еще до прекращения общего совместного имущества.

В случае, если оба собственника-супруга хотят отказаться от общего совместного имущества, то они обязаны ликвидировать его в общем порядке.

Далее, Раздел 1.7.4 посвящен прекращению общей совместной собственности супругов в судебном порядке на основании заявления о том, поданного другим супругом. Так, ст. 1:109 устанавливает основания для такого прекращения: если супруг опрометчивым образом задолживает, тратит общее имущество, предпринимает действия, которые явным образом противоречат праву другого супруга на управление общим имуществом, или если другой супруг отказывается предоставить необходимую

информацию относительно активов общего совместного имущества и долгов, которые могут быть погашены за счет этих активов, или о способе управления этих активов.

Таким образом, институт общей собственности многогранен. В каждом конкретном государстве имеются свои особенности в правовом регулировании данного института, отвечающие принципам верховенства права и демократизма.

Выявленные нами особенности регулирования института общей собственности и ее подвидов в

каждом конкретном зарубежном государстве, несомненно, окажут положительное влияние на осознание сути данного института в целом, а также способствуют внесению необходимых изменений и дополнений в законодательство Республики Армения для осуществления наиболее детального и отвечающего нуждам практики правового регулирования данного института.

¹ German Civil Code/ http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/

Гражданское Уложение Германии, Серия «Германские и европейские законы», 3-е издание, 3. Auflage// <http://books.google.ru/books?id=RUVV5KCKf4oC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>

² Wieling H.J. Sachenrecht. Bd., Berlin; Heidelberg: Springer, 2006. С. 284.

³ В. Ф. Зелер, Учение о праве общей долевой собственности по римскому праву Харьков, 1895г. С. 10.

⁴ К.И. Скловский, Собственность в гражданском праве, М.: Изд. “Статут”, 2010г., С. 261.

⁵ Heinrichs H. in: Palandt Kommentar zum burgerlichen Gesetzbuch, Munchen: Beck, 1998. §432, С. 488.

⁶ Общее гражданское уложение Австрийской Республики / Под ред. Л. Шарингера и Л. Шпехта. Пер. с нем. Д. Бродская-Карир, Н. Знаменская и др., М.: Статут, 2013г., С. 584.

⁷ У.Б. Филатова, Управление общим имуществом в праве общей долевой собственности Германии, Австрии и Швейцарии: сравнительно-правовое исследование// Актуальные вопросы права: материалы международной заочной научно-практической конференции, Новосибирск: Изд. «Сибирская ассоциация консультантов», 2012г., С. 67-72.

⁸ Allgemeines burgerliches Gesetzbuch fur die gesamten deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie vom 1. Juni 1811 JGS ? 946/1811 Inkrafttreten am 1. Jdnner 1812// <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>.

⁹ Feil E., Marent K-H. Ausserstreitgesetz Kommentar. 2. Auflage 2007, Linde Verlag Wien, 2004, С. 120.

¹⁰ У.Б. Филатова, Особенности распоряжения имуществом, находящимся в совместной собственности супружов (бывших супружов), в России и странах Европы: сравнительно-правовой анализ. Научно-практический экономико-правовой журнал “Бизнес, менеджмент, право”, С. 104-108. http://www.bpmpravo.ru/show_stat.php?stat=969

¹¹ Е.С. Кончагина, Право общей собственности и право совместной собственности на недвижимость в Англии, Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2008г., N4, С. 37.

¹² Англо-русский юридический словарь / С.Н. Андрианов, А.С. Берсон, А.С. Никифоров., М., 2003г., С.179, 426.

¹³ Sexton R. Land Law Textbook. 2nd ed. Oxford University Press. 2006, С. 186.

¹⁴ Law of Property Act, 1925, http://www.opsi.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1925/cukpga_19250020_en_1

¹⁵ Duhaime, Lloyd, Joint tenancy: legal definitions <http://www.duhaime.org/LegalDictionary/J/JointTenancy.aspx>

¹⁶ Е.С. Кончагина. Право общей собственности и право совместной собственности на недвижимость в Англии, Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2008г., N4, С. 38.

¹⁷ Law of Property Act, 1925,

http://www.opsi.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1925/cukpga_19250020_en_1

¹⁸ Gray K., Gray S.F. Land Law. 4th ed. Oxford University Press, 2006, С. 364.

¹⁹ Law of Property Act, 1925,

http://www.opsi.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1925/cukpga_19250020_en_1

²⁰ Sexton R. Land Law Textbook. 2nd ed., Oxford University Press. 2006, С.203.

²¹ Gray K., Gray S.F. Land Law. 4th ed., Oxford University Press, 2006, С. 366.

²² Case of Kinch v Bullard 1999,

<http://caselawyer.blogspot.com/2012/03/kinch-v-bullard-1998-4-all-er-650.html>

ԱՐԴԻՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

²³ Law of Property Act, 1989, http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1989/Ukpga_19890034_en_1

²⁴ Megarry R., Wade H.W.R. The Law of Real Property, 5th ed. London, 1984, C. 404.

²⁵ Гражданский Кодекс Нидерландов, <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook033.htm>

²⁶ “Правовая система Нидерландов” под ред. В.В. Бойцовой и Л.В. Бойцовой, Изд. “Зеркало”, 1998г., цитируется в статье “Семейное право в Нидерландах”, <http://www.gollandia.com/pravo.htm>

Մարիամ Էվոյան

Հայ - ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քաղաքացիական և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Որոշ արտասահմանյան երկրներում ընդհանուր սեփականության ինստիտուտի իրավական կարգավորման վերլուծություն:

Հոդվածը ուղղված է մի շաբթ օտար երկրներում ընդհանուր սեփականության ինստիտուտի իրավական կարգավորման հետազոտմանը և յուրաքանչյուր առանձին երկրում նշված ինստիտուտի կարգավորման առանձնահատկությունների հայտնաբերմանը: Աշխատության հեղինակի կողմից դիտարկվել են նշված ինստիտուտի իրավական կարգավորմանները Գերմանիայում, Ավստրիայում, Անգլիայում և Նիդեռլանդներում: Մասնավորապես, հեղինակի կողմից ուշադրության են արժանացել նշված երկրներում ինչպես համատեղ, այնպես էլ բաժնային սեփականության իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները:

Սույն հոդվածի արդյունքում հեղինակի կողմից հայտնաբերվել են ընդհանուր սեփականության ինստիտուտի իրավական կարգավորման ինչպես առանձին պետությունների բացառիկ հատկանիշները, այնպես էլ առանձին վերցված մի խումբ պետություններին պատկանող առանձնահատկությունները, ինչը իր հերթին կարող է հիմք հանդիսանալ հետազոտման համար: Հայաստանի Հանրապետությունում ընդհանուր սեփականության ինստիտուտի իրավական կարգավորման կատարելագործման համար:

Հիմնարար բառեր- ընդհանուր սեփականություն, համատեղ սեփականություն, բաժնային սեփականություն, առանձնահատկություններ, Գերմանիա, Ավստրիա, Անգլիա, Նիդեռլանդներ:

Mariam Evoyan

Graduate student of the Department of Civil and Civil Procedure
Law and Policy Institute of the Russian-Armenian (Slavonic) University

SUMMARY

Analysis of legal regulation of common ownership institute in certain foreign countries.

The article deals with the legal regulation of the institute of common ownership in a number of foreign countries, detection of features of regulation of mentioned institute in each specific country. The author has considered the issues of legal regulation of the mentioned institute in Germany, Austria, England and the Netherlands. In particular, the author researched the specific features of legal regulation of both joint and common ownership in the mentioned countries.

As a result of this research the author has identified both exceptional features of legal regulation of the institute of common ownership in each specific country, and similarities in a group of specific countries, which could serve as a ground for further development of legal regulations of the institute of common ownership in the Republic of Armenia.

Keywords: co-ownership, common ownership, joint ownership, specific features, Germany, Austria, England, the Netherlands.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՈԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՓՈԽԳՈՐԾՎԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ ՄԻ ԾԱՐՔ ԵՐԿՐՄԵՐԻ ՀԵՏ

ՏԻԳՐԱՆ ՔՈՉԱՐՅԱՆ

- ՀՀ ՊՆ իրավաբանական վարչության բաժնի պետ, ԶՀԾ 1-ին դասի խորհրդական
ՀԱՅԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի դասախոս, քաղաքական
գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱԿԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ ԴԵՊԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱԿԱԴՐՈՒ-
ԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿԱՄ ԴԵՌԱԹԻԿ ՏՐԱՍՏՐԱՆԱԿԱՆ ԲԾԳՔԾՈՒՄ

ԳԵՎՈՐԳ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

- «Կոնցեն-Դիալոգ» փաստաբանական ընկերություն ՓԲԸ-ի ավագ իրավաբան
ՀԱՅԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի
իրավագիտության բաժնի ասպիրանտ

ՄԻԱՆԱԼՈՒ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ԵՎ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԿՋԲՈՒՆՔԸ

ԱՆՆԱ ՍԱՆԱՅՅԱՆ

- Երևանի «Գլածոր» համալսարանի ընդհանուր իրավագիտության ամբիոնի
ասպիրանտ

ՆՈՐ ԿԱՄ ՆՈՐ ԵՐԵՎԱՆ ԵԿԱԾ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՈՎ ԲԱՅԱՄԻԿ
ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ԻՆՍԻՏՈՒՏԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴԱՏԱԿԱՆ
ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ՄՅՈՒ ԵՊԱՆԱԿԱՆԵՐԻ ՀԵՏ
(ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐԸ ԵՎ ՆՈՐ
ՕՐԵՆՍԳՐԸ ՆԱԽԱԳԾԻ ՀԱՄԵՍՏԱՄԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ)

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

- ՀՀ կառավարության աշխատակազմի իրավաբանական վարչություն առաջատար
մասնագետ,
Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի իրավաբանության և
միջազգային հարաբերությունների դեպարտամենտի իրավագիտության ամբիոնի
ասպիրանտ

XIX ԴԱՐԻ ՀԱՅ ՄՏԱՅՈՂՆԵՐԻ ՀԱՅԱՅՁՆԵՐԸ ԲՆԱԿԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՄԻ

ՆԵԼԼԻ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍՅԱՆ

- ՀՀ տրանսպորտի և կապի նախարարության աշխատակազմի իրավաբանական
վարչության գլխավոր մասնագետ
ՀԱՅԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ՀԱՅ ՕՐԵՆՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ
ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԾՈՒՐՁ

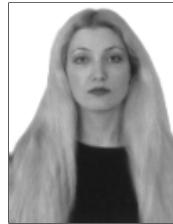
ՆԻԿԱ ԿՈՒՑԱՆՅԱՆ

- Հայ-ռուսական (պավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի քաղաքացիական և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի
ամբիոնի ասպիրանտ

ԱՐԴԻՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Առեւկարգության կամ ազ կազմակերպությունների ծառավագաների
կողմէ լիսաջորդությունները զարաւուցելու հասար քրեական
ՊԱՏԱԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՐՅԵՐԸ

ԱՆՆԱ ԴԱՆԻՔԵԿՅԱՆ

Հայ-ռուսական (պլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի քրեական և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՍԱՀՍԱՆԱՓԱԿ ՊԱՏԱԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՄԲ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԴԻՐՆԵՐԻ ԵՎ ՍԱՄՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ՊԱՏԱԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳԵՎՈՐԳ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Ֆրանսիական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական
իրավունքի ամբիոնի դասախոս

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ՊՐՈԲՐԱՅԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԵՐԿՐՈՒԵՐԻ ՓՈՐՁՀ

ԼԵՎՈՆ ՕՀԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ИНСТИТУТ КОНСТИТУЦИОНАНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРАВИТЕЛЬСТВА В
СИСТЕМЕ ОРГАНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

(Сравнительно-правовой анализ на примере Российской Федерации и Республики Армения)

ԱՐՄԱԿ ԱՐՈՒՅՈՒՆՅԱՆ

Научный стажер кафедры конституционного и административного права Московского
государственного университета экономики, статистики и информатики (МЭСИ),
кандидат юридических наук

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ УСТАНОВЛЕНИЯ ДОМИНИРУЮЩЕГО ПОЛОЖЕНИЯ

ՇԱՌԱՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Аспирант кафедры гражданского права и гражданско-процессуального права института
права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ИНСПЕКЦИИ ПО
ДЕЛАМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Mariam Bekchan

Магистрант кафедры уголовного и уголовно-процессуального права института права и
политики Российско-Армянского (Славянского) университета

ФОРМИРОВАНИЕ И ПРОФЕССИОНАЛИЗАЦИЯ ЭЛИТ:
К ИТОГАМ КОНПРЕССА ЭЛИТОЛОГОВ В РОССИИ

Бакушев В.В.

Доктор политических наук, профессор, директор центра парламентаризма МИГСУ
РАНХиГС при Президенте РФ (г. Москва)

Понеделков А.В.

Заслуженный деятель науки РФ, доктор политических наук, профессор, зав. кафедры
политологии и этнополитики, зам. директора Южно-Российского института управления
РАНХиГС (г. Ростов-на-Дону)

Гарифян К.В.

Соискатель Южно-Российского института управления РАНХиГС при Президенте РФ (г.
Ростов-на-Дону)

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2014
ՀՈՒՆԻՍ 2 (25)

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԻՐԱՎՈՒԹԻ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ
ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔԸ

ԱՐՄԵՆ ԱՍԱՏՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՍԱՐԳՈՒ ԻՐԱՎՈՒԹՅՆԵՐԻ ՀԻՄՔ ԵՎ
ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՀԱՏԿԱՆՈՒՄԸ

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսների նախարարության Էրեբունու հարկային տեսչության իրավաբանական և հարկադիր գանձումների բաժնի առաջատար մասնագետ,

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

ՄԱՐԳՈՒ ԻՐԱՎՈՒԹՅՆԵՐԻ ՊԱՇՏՈՆԻ
ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԻ ԱՊԱԽՉԱԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆՈՒՄ

ՎԱՀՐԱՄ ԳԱԼՍՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի, պետության և իրավունքի տեսության ամբիոնի մագիստրոս

ՄԱՐԳՈՒ ԻՐԱՎՈՒԹՅՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՀՍԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆ ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՆՀՐԱԺԵԾՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՍՈՒՐԵՆ ՄԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ ԱԱԾ սահմանապահ գորբեր, կապիտան
Երևանի «Գլածոր» համալսարանի ընդհանուր իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ
ՎԵՐԱԶԳՎԱՅՐՆ ԴԱՏԱՐԱՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄԻՆ

ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության դատական հանձնարարությունների բաժնի պետ,
իրավագիտության մագիստրոս, Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի Եվրոպական իրավունքի և իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտ

ՍԱՄՆԱՎՈՐ ՀԱՏՎԱԾԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎՈՂ
ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՏՈՒԿ ՍՈՒՐԵԿԵՏԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՕՐԵՆՄՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԱՆՆԱ ԴԱՆԻԲԵԿՅԱՆ

Հայ-ռուսական (ալավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

**ԲԼԱՆԿԵՏԱՅԻՆ ԳԻՒՊՈՂԻՑԻԱՅԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ԱՌԱՋԱՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ԱՐԱՄԱՅՎԱԶՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության քաղաքի քննչական վարչության քամաքեռ-
Զեյթունի քննչական բաժնի հատկապես կարևոր գործերով ավագ քննիչ,
ոստիկանության կապիտան,

Հայ-ոուսական (ալավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի
ամբիոնի հայցորդ

**ԹՄՐԱՄԻՉՈՅՆԵՐԻ ԱՊՈՐԻՆԻ ԾՐՁԱՆԱՈՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՈՒՄԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ԺԻՐԱՅՐ ԴԱՐԱԳՅՈԶՅԱՆ

Հայ-ոուսական (ալավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության ամբիոնի հայցորդ

**ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՍՄԱՐԳԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԵՎ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ
ՀԻՄՔԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՎԱԶԳՈՒԾ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսների նախարարության Էրեբունու
հարկային տեսչության իրավաբանական և հարկադիր գանձումների բաժնի
առաջատար մասնագետ

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

ԺԱՌԱՆԳՍՍՆ ԻՆՍԻՏՈՒՏԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԷՌՄՅՈՒՆԸ

ՆԻԽԱ ԿՈՒՑԱՆՅԱՆ

Հայ-ոուսական (ալավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի քաղաքացիական և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի
ամբիոնի ասպիրանտ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ՈՐՊԵՍ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԿՆՔՍՍՆ ԵՎԱՆԱԿ

ՍԵՎԱԴԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Խ. Արքյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի
պատմության և իրավագիտության ֆակուլտետի իրավագիտության բաժնի երկրորդ
կուրսի ուսանող

**О ВОПРОСАХ, КАСАЮЩИХСЯ МОТИВИРОВАННОСТИ ХОДАТАЙСТВ ОБ
ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ,
ТРЕБУЮЩИХ СУДЕБНОГО САНКЦИОНИРОВАНИЯ**

ՎԱՃԵ ՍԻՄՈՆՅԱՆ

Соискатель кафедры уголовного и уголовно-процессуального права института права и
политики Российской-Армянского (Славянского) университета

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2014
ՄԵԴԵՍԻԲԵՐ 3 (26)

ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊԱՏՎԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՈՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏԵՔՍՈՒՄ

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

ԱՆՁԻ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՈՆՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌՈՒՅԱԿԱՐԳԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ԻՐԱՅԱԾՈՒՄՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆՈՒՄ

ՆԵԼԻ ԱՌԱՋԵԼՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՄԽԻԹԱՐ ԳՈՅԻ «ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԳՐՔԻ» ԴԵՐԸ ԵՎ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹՈՒՄ

ՎԱՀՐԱՄ ԳԱԼՈՅՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի, պետության և
իրավունքի տեսության ամբիոնի մագիստրոս

ՊԵՏԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ
ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐՆ ՈՒ ՄԿԶԲՈՒՔՆՔՆԵՐԸ

ՎԻԳԵՆ ԵՍԱՖՅԱՆ

ՀՀ ՊՆ իրավաբանական վարչության դատադիրավական ապահովման բաժնի պետ,
քաղաքացիական հատուկ ծառայության 1-ին դասի խորհրդական,
ՀՀ ԶՈՒ պահեստագործ փոխգնդապետ

ՄԻՋԱՉԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԱՐՔԻՏՐԱԺԻ ԵՎ ՄԵԴԻԱՅԻԱՅԻ
ՀԱՄԵՍԱՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԵՐԸ
(ԳԻՏԱՏԵԽԱԿԱՆ ՎԵՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆ)

ԱՐՄԻՆԵ ՉՈԲԱՆՅԱՆ

Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի քաղաքացիական
դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,
ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ

«ԱՏՎԵՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ» ԵՎ «ԱՏՎԵՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ»
ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՁԵՏԱՅԻՆ ՀԱՍԱԿԱՐԳԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

ՎԱԶԳՈՒԾ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

ԱՐԴԻՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱՇԱՌՔԻ ՀԱՍՄԱՐ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՌԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏՎԵԼՈՒ ՀԻՄՔԵՐԸ

ԱՆՆԱ ԴԱՆԻՔԵԿՅԱՆ

Հայ-ռուսական (պավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԱԶԱՏԱԶՐԿՎԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՊԱՏԺԱՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ
ՀԵՂԱՎԿԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԿԱՐԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Շիրակի մարզի դատախազության դատախազ, առաջին դասի խորհրդական

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ԵՎ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿԾՈՄԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՑՆԴԻՐԸ. ՄԻՋԱՂԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԻ ԵՎ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԻ ԽՈՐԱՊԱՏԿԵՐՈՒՄ

ՌԱՖԱՅԵԼ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության հատկապես կարևոր գործերի քննության վարչության քննիչ

ՀՀ ԳԱԱ իրավունքի, փիլիսոփայության և սոցիոլոգիայի ինստիտուտի հայցորդ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ ԴԵՐԸ ԵՎ ՆՉԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԱՐՄԵՆ ԵԶԵԿՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի վարիչ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА ОБЩЕЙ
СОБСТВЕННОСТИ В РИМСКОМ ПРАВЕ

МАРИАМ ЭВОЯН

Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

ПРАКТИЧЕСКИЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ЦЕЛЯХ
УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ
ХАРАКТЕРИСТИК ПРАВИТЕЛЬСТВ РОССИИ И АРМЕНИИ
(Сравнительно-правовое исследование)

НАТАЛИЯ МАМИТОВА

Зав. кафедрой конституционного и административного права Московского государственного университета экономики, статистики и информатики (МЭСИ), доктор юридических наук, профессор.

КАРЕН КОНДЖАКУЛЯН

Доцент кафедры конституционного и административного права Московского государственного университета экономики, статистики и информатики (МЭСИ), кандидат юридических наук.

Генеральный директор юридической компании «МДР Консалт и Медиация».

ԱՐՌԱԿ ԱՐՈՒԵՆՅԱՆ

Научный стажер кафедры конституционного и административного права Московского государственного университета экономики, статистики и информатики (МЭСИ), кандидат юридических наук.

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2014
ԴԵԿԵMBER 4 (27)

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՇԱՀՈՒԹԱՀԱՐԿԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ԽՆԴԻՐՆԵՐ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԼՈՒԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

ԳԵՂԱՄ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ՀՀ կառավարության աշխատակազմի «Օրենսդրության կարգավորման ազգային կենտրոն» ԾԻԳ պետական հիմնարկի գլխավոր իրավաբան, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԱՐԳՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ
ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՀՍԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐԻ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԶԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ
ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՍՈՒՐԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ ԱԱԾ սահմանապահ գորքեր, կապիտան
Երևանի «Գլածոր» համալսարանի ընդհանուր իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՅԱՎՈՐ (ԻՄՊԼԵՍԵՆՏԱՅԻԱՅԻ)
ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ՄԻՋՈՅՆԵՐԸ

ՆԱՐԻՆԵ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ ՊՆ իրավաբանական գարչության ավագ սպա, փոխգնդապետ
ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի միջազգային և եվրոպական իրավունքի հայցորդ

ԱՆՁԻ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՒ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿՅՈՒԹՅԱՆ
ՓՈԽԱՊՆՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԱՐԹՈՒՐ ԱՎԱԳՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ԱՐԴԻՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՔԱՂԱՔԱՅՈՒՆ ԱՆՀԱՅՏ ԲԱՑԱԿԱՅՈՂ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅՈՒՆ ՄԱՀԱՅԾ
ՀԱՅՏԱՐԱՐԵԼՈՒ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

ՎԱՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Եվրոպական տարածաշրջանային ակադեմիայի
ասպիրանտ

ՈՐԴԵԳՐՎԱԾՆԵՐԻ ԺԱՌԱՆԳՈՒՄՆ ՀՍՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ

ՆԻՆԱ ԿՈՒՑԱՆՅԱՆ

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի քաղաքացիական և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի
ամբիոնի ասպիրանտ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՀԱՅԱՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

ՍԱՄՎԵԼ ԱՌԱՋԵԼՅԱՆ

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի
սահմանադրական և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՆԱԽՈՎԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ, ՀԵՂԱԼՈՍԱՅԻՆ ԽՈԽՈՎՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ,
ՓՈՍՏԱՅԻՆ, ՀԵՂԱԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼ ՀԱՊՈՐՉՈՒՄՆԵՐԻ ԳԱՂՏՆԻՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՔԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՈՈՒԲԵՆ ԱՓՈՅԱՆ

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի սահմանադրական և մունիցիպալ
իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

*ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОРГАНЫ, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИЕ СОВРЕМЕННЫЕ
АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ
КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ В БАНКОВСКОЙ СФЕРЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*

ԵՎГԵՆԻЯ ЕՎԳԵՆԵՎՆԱ ՖՐՈԼՈՎԱ

Доктор юридических наук, профессор кафедры банковского права и финансово-правовых дисциплин им. М.М. Сперанского Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, заслуженный юрист РФ, почетный работник высшего профессионального образования РФ.

ՆԱՏԱԼՅԱ ԱՆԴՐΕԵՎՆԱ ՎՈՅԿՈՎԱ

Кандидат юридических наук, доцент кафедры банковского права и финансово-правовых дисциплин им. М.М. Сперанского Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ.

*ПРАВО АВТОРСТВА, ПРАВО НА ИМЯ И ПРАВО НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
КАК ЛИЧНЫЕ НЕИМУЩЕСТВЕННЫЕ ПРАВА АВТОРА В ПРАВОВЫХ
СИСТЕМАХ КОНТИНЕНТАЛЬНЫХ И АНГЛО-САКСОНСКИХ СТРАН*

ЕВГЕНИЯ НИКОГОСЯН

Соискатель кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

*АНАЛИЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА ОБЩЕЙ
СОБСТВЕННОСТИ В НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ*

МАРИАМ ЭВОЯН

Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института права и политики Российско-Армянского (Славянского) Университета

